

Едгар Ален По
ДЕСЕТ СТРАВНИХ
ПРИЧА

Превод Бранислава Г. Ромчевића

Наслов оригинала: *Metzengerstein; Berenice; The Fall of the House of Usher; William Wilson; The Masque of the Red Death; The Pit and the Pendulum; The Tell-Tale Heart; The Black Cat; The Oblong Box; The Cask of Amontillado*; by Edgar Allan Poe.

Наслов превода: *Десет стравних прича*, од Едгара Алена Поа.

Аутор превода: Бранислав Г. Ромчевић.

Прво издање (електронско). Број примерака: 500.

Уредник, издавач и штампар: Бранислав Г. Ромчевић,
Новоградска 14, Београд.

Место и година штампања: Београд, 2020.

© 2020. **Бранислав Г. Ромчевић**. Сва права придржава Бранислав Г. Ромчевић. Ниједан део ове публикације не сме се репродуковати, држати у систему за похрањивање, или се преносити и умножавати у било ком облику или било којим путем – електронски, механички, фотокопирањем, снимањем звука или слике, или на било који други начин, нити икако комерцијално користити – без претходне писмене сагласности Бранислава Г. Ромчевића.

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

821.111-32(0.034.2)

ПО, Едгар Алан, 1809-1849

Десет стравних прича [Електронски извор] / Едгар Алан По ; превод Бранислава Г. Ромчевића. - 1. електронско изд. - Београд : Б. Ромчевић, 2020 (Београд : Б. Ромчевић). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) : текст ; 12 cm. - (Класици енглескога језик)

Системски захтеви: Нису наведени. - Антологијски избор. - Тираж 250. - Стр. 4-7: О писцу и приповеткама / Бранислав Г. Ромчевић. - Појмовник преводиоачев: стр. 130-134.

ISBN 978-86-87579-49-1

COBISS.SR-ID 15831305

Садржај

О писцу и приповеткама	4
Меценгерштајн	8
Вероника	17
Пад Куће Ашер	26
Виљем Вилсон	47
Маска Црвене Смрти	70
Јама и клатно	76
Потказивачко срце	93
Црни мачак	98
Дугуљаста сандук	109
Буре амонтиљада	122
Појмовник преводиочев	130

О ПИСЦУ И ПРИПОВЕТКАМА

Едгар Ален По (1809–1849), амерички приповедач и песник, есејист, књижевни критичар и уредник и издавач, један је од родоначелника савремене кратке приче, а без сумње је отац детективске приповетке. У свој кратак и буран живот, обележен и алкохолом, унео је грозничаво списатељско делање, иза којег је остао опус што Поа сврстава у америчке књижевне великане и светске класике. Најпознатији је, дакако по својим причама страве, као и по детективским причама и причама мистерије. Рођен у Бостону, рано остао сироче, одрастао је у хранитељском дому. Започете студије на Унивезитету Вирђиније прекида због недостатка пара. Опробава срећу у војсци, али је напушта у жељи да постане песник и писац. Године 1836. жени се својом тринаестогодишњом рођаком Вирђинијом Клем, која умире, од туберкулозе, једанаест година касније. У сталним финансијским недаћама и на ивици беде, По упорно пише и прозу и поезију. Године 1845. објављује поему „Гавран“, која му одмах доноси књижевну славу. Пет година касније, у четрдесетој години, умире у Балтимору, под доста неразјашњеним околностима. За живота познат највећма као књижевни критичар, својим делом је посмртно остварио огроман утицај на књижевност диљем света, утицај који се осећа и у другим областима, као што су космологија и криптографија.

Издавачев наслов „Десет стравних прича“ обухвата збирку Поових најтипичнијих прича страве, илити стравне приче. Уз сам

заплет, По у њима, за стварање одговарајуће атмосфере, користи осебујан језички стил, који је, у ствари, важнији и делотворнији од самог заплета. Тај стил, дакако, припада тзв. готском жанру, популарном – прво у Енглеској, па у Европи, а затим и Америци – од половине осамнаестог века па до краја деветнаестог.

„Меценгерштајн“, прва Поова објављена прича (1832) толико је „готска“ да неки критичари сматрају да представља сатиру на сам готски жанр. Са радњом смештеном у Мађарској у неодређено доба, као основу има вековни сукоб двеју племићких породица. Главна тема остаје нејасна, мада су наглашени елементи празноверја и фантастичног.

Тематски врло слична „Паду куће Ашер“, прича „Вероника“ (објављена 1835) породичној декаденцији додаје морбидну манију, која води у насиље често неприхватљиво оновременим читаоцима. Присутни су скоро сви елементи које По с успехом варира у добром делу својих прича: болест, преурађена сахрана, опседнутост нечим, лабилност духа, морбидност и, наравно, неочекивани обрт.

„Пад Куће Ашер“ је можда и најпознатија од Поових стравних прича. Објављена 1839, појављује се у већини Поових збирки, а у модерно доба адаптирана је за десетак филмова и неколико позоришних извођења. Сам „пад“ се односи и на драматично рушење велике зграде, као и на пропадање истоимене породице. Теме су, следствено, лудило, породична, наследна ментална слабост и болест и питање идентитета сопства. Последњи став ове приче сматра се правим ремек–делом прозаизма.

У причи „Виљем Вилсон“ из 1839. године, главна тема је однос двају двојника, од којих један служи и као савест и као откривач недела другог, доводећи га у стање друштвене прокажености. Убиством свог двојника на крају приче, други причу не закључује, него оставља неразрешеним све двоумице савести. Врло сличну тему је развио Достојевски у свом *Двојнику*, новели из 1846. године.

Кратка прича *Маска Црвене Смрти* из 1842. бави се настојањем Кнеза Проспера да кроз изолацију у величајном здању спасе себе и своје присталице од харања куге. Наравно, сви његови напори су узалудни – Црвена Смрт увек постиже свој циљ. Прича се, следствено, сматра и алегоријом о неизбежности умирања, а Поов мајсторски језик чини је још једним ремек–делом готике.

„Јама и клатно“ се бави описом мука у ћелији затвореника којег је Шпанска Инквизиција осудила на смрт. У овој причи, објављеној 1842, По је себи дозволио уметничку слободу у погледу чињеница, јер у доба радње (сам почетак 19. века) инквизиција у Шпанији није ни издалека имала активну улогу као раније. Такође, многи критичари доводе у сумњу аутентичност мучења клатном. Но, без обзира на те мањкавости, По успева да, кроз уста наратора, одржи стравну напетост од почетка до краја приче.

Објављена 1843, прича *Потказивачкао срце* је права мини–варијанта двадесет и неку годину млађег романа *Злочин и казна* Достојевског. Злочинац пажљиво планира и извршава убиство старца код којег живи, само да би на крају, под ужасним менталним притиском, проказао себе полицији.

„Црни мачак“, прича објављена 1843, често се пореди с „Потказивачким срцем“. Ипак, у њој нема притиска савести код јунака приче, као у потоњој. Теме су алкохолизам, насиље према животињама и људима, и празноверје. Убиство бива кажњено кроз ненадни обрт на крају приче.

Стравна прича *Дугуљаста сандук* је енигма, објављена 1844, у којој приповедач покушава да протумачи тајанствена збивања на једрењаку током бурне пловидбе, мисли да је успео у томе, само да би се, у драматичном финалу, испоставило да је разрешење, наравно, нешто сасвим друго.

Буре амонтиљада је такође једна од познатијих Поових прича, објављена 1846, с мрачном и више него доследном осветом као

темом. По, искључиво у првом лицу једине, често само назнакама, гради све напетују линеарну радњу у декадентној, карневалској Венецији 18. века, и води је до окончања без одступања у бруталности.

Бранислав Г. Ромчевић

МЕЦЕНГЕРШТАЈН

Pestis eram vivus – moriens tua mors ero. Мартин Лутер.

Страва и злоудес вребају свугде у свим временима. Чему онда датум дати причи коју имам да испричам? Нека буде доста рећи да, у доба о коме ћу говорити, постојаше у нутрини Мађарске устаљено мада скрито веровање у учења метемпсихозе. О самим тим учењима – то јест, о њиној погрешности, или о вероватности њиној – не велим ништа. Тврдим, пак, да подоста од наше неверице (као што Лабријер вели о свем нашем незадовољству) *vient de nepouvoir être seuls.*¹

Но било је неких ствари у том сујеверју мађарском што сигурно нагињаху ка лудости. Они – Мађари беху врло битно различни од својих источњачких утицаја. На пример: „Душа,“ говорили су први – ја наводим речи једног бистрог и интелигентног Парижанина – „ne demure qu'un seul fois dans un corps sensible: au reste—un cheval, un chien, un homme meme, n'est que la ressemblance peu tangible de ces animaux.“

Породице Берлифицинг и Меценгерштајн беху у завади вековима. Није пређе бивало да две куће тако славне буду међусобно огорчене од душманлука тако смртног. Порекло тог душманлука налази се, изгледа, у речима једног прастарог пророштва: *Једно име узвишено доживеће страшан пад када – као*

¹ Мерсије, у *L'an deux mille quatre cents quarante*, озбиљно подржава учења метемпсихозе, а И. Дизраели вели да „ниједан систем није тако прост и тако мало одбојан разумевању“. За пуковника Итана Алена, „Момка Зелених Брда“, такође кажу да је био озбиљан метемпсихозист. *Писац.*

јахач над коњем својим – смртност Меценгерштајна буде тријумфовала над бесмртношћу Берлифицинга.

Јамачно да саме те речи имаху мало или нимало значења. Међутим, и незнатнији разлози изазивали су – и то не тако давно – последице подједнако бремените. Сем тога, та имања, која су се граничила, беху дуго вршила супарнички утицај у једној радиној власти. Надаље, блиски суседи ретко су пријатељи; а житељи Замка Берлифицинг могли су гледати, са својих високих потпорања, у саме прозоре Палате Меценгерштајн. Понајмање је та више него феудална величајност, тако откривена, била усмерена на то да ублажи осетљива осећања мање старих и мање богатих Берлифицинга. Није чудо, значи, што су речи тог пророштва, ма колико глупе, успеле да гурну у заваду и у њој задрже две породице већ предодређене за свађу свим подстрецима наследне љубоморе. То пророштво као да је значило – аколи је ишта значило – коначну победу већ моћније куће; а слабија и мање утицајна њега је, наравно, памтила са све већом мржњом.

Вилхелм, гроф Берлифицинг, мада рода високога, беше, у време ове приповести, слаб и излапео старац, познат ни по чему другом до по претераној и окорелој личној одбојности према породици свога супарника, и по тако страсној љубави према коњима и лову да га ни телесна немоћ, дубока старост и духовна неспособност не спречаваху да свакодневно не учествује у погибелјима хајке.

Фридрих, барон Меценгерштајн, пак, још не беше пунолетан. Отац његов, министар Г – , умро је млад. Мати његова, госпа Марија, брзо је отишла за њим. Фридрих беше, у то време, у својој осамнаестој години. У граду, осамнаест година није дуг период; али у дивљини – у тако величајној дивљини као та стара кнежевина, клатно се њише с дубљим значењем.

С неких осебујних околности које су пратиле управљење његовог оца, млади барон, по преминућу овога, одмах преузе своје

големе поседе. Таква имања ретко је пређе имао неки племић мађарски. Замкови његови бејаху без броја. Главни по сјају и величини беше Палата Меценгерштајн. Међа његове земље не беше јасно повучена; а његов главни парк обухваташе круг од педесет миља.

Кад је власник тако млад, с ђуди добро знаном, наследио богатство збиља без премца, мало се размишљања проносиле гледе његовог вероватног смера поступања. И збиља, током цела три дана, понашање тог наследника надмашиваше Ирода, и подоста премаша уфања његових најодушевљенијих приврженика. Срамне развратности, отворене издаје, нечувена зверства – брзо ставише на знање његовим устрашеним вазалима да сервилно покораваше са њине стране, ни обзири савести са његове, неће одсад бити никакво јемство против непокајних очњака малог Калигуле. Наноћ четвртог дана, открило се да горе штале Замка Берлифицинг; а једногласно мишљење комшилука додаде тај злочин паљевине већ гнусном списку баронових непочинстава и испада.

Међутим, током метежа изазваног овим догађајем, сам млади племић седео је, очито утонуо у мисли, у големој и пустој горњој одаји породичне палате Меценгерштајн. Богате мада избледеле таписерије, које суморно вишаху по зидовима, представљале су сеновите и величајне ликове тисућу славних пређа. *Овде*, свештеници у богатом хермелину, и папски достојанственици, присно засели са самодршцем и сувереном, стављају вето на жеље световног краља, или обуздавају, фијатом папске супрематије, бунтовно жезло Архидушмана. *Тамо*, мрке, високе прилике кнежева Меценгерштајн – док њихови мишићави коњи бојни скачу преко лешева палих душмана – плаше живце најсмиреније својим одлучним изразом; а *овде*, пак, разблудне и лабудасте појаве госпи из дана прошлих одлебђују у сплетовима плеса нестварног по нотама мелодије опсенске.

А док је барон слушао, или се правио да слуша, поступно нарастајући метеж у шталама Берлифицинга – или док је, можда, разматрао неки новији, неки одлучнији чин дрскости – очи његове беху окренуте несвесно ка фигури једног огромног и неприродно обојеног коња, представљеног на таписерији као да припада једном сараценском претку породице његовог супарника. Сам коњ, у предњем плану нацрта, стоји непокретно и као кип – док, у позадини, његов поражени јахач гине од бодежа једног Меценгерштајна.

На усни Фридриховој појави се ђаволски израз кад он увиде који правац, а да он не беше тога свестан, његов поглед беше изабрао. Он га ипак не склони. Напротив, не могаше никако објаснити неодољиву стрепњу која се јавила, падајући као покров на његова чула. Тек је с муком помирио своја снена и неповезана осећања с извесношћу да је будан. Што је дуже зуррио, то чар постајаше заноснији – то више изгледаше немогуће да ће он икад моћи свој поглед одвући од опчињености те таписерије. Међутим, пошто метеж напољу ненадно постаде силнији, он с усиљеним напором скрете своју пажњу на сјај румене светлости коју пламтеће штале обилно бацаху на прозоре одаје.

Тај чин, пак, беше само тренутан: његов зур се махиално врати зиду. На његов крајњи ужас и запрепашћење, глава дивског ата је, у међувремену, променила свој положај. Врат животињин, савијен раније, као сажално, над испруженим телом свога господара, сад беше испружен, пуном дужином, у правцу барона. Очи, пређе невидљиве, сад имаху одлучан и људски израз, док сијаху ватреним и необичним руменилом; а раширене усне очигледно разбешњеног коња сасвим откриваху његове језиве и одвратне зубе.

Ошамућен од страве, млади племић отетуром до врата. Кад их нагло отвори, сев црвене светлости, потекавши далеко у одају, баци сенку његову, јасно оцртану, на трепераву таписерију; а он задрхта

кад опази да та сенка – док он накратко посрташе на прагу – заузима управо положај, и тачно испуњава обрис, несмиљеног и победног убице Сарацена Берлифицинга.

Да олакша душевну потиштеност, барон пожури на отворено. Код главне капије палате, наиђе на три коњушара. С много муке, и уз непосредну погибелъ по своје животе, они су обуздавали грчевита ритања једног дивског коња ватрене боје.

„Чији је коњ? Где га набависте?“ запита младић свадљивим и опорим тоном, пошто очас спознаде да је тајанствени ат у одаји с таписеријама слика и прилика бесне животиње пред његовим очима.

„Ваша је својина, господару,“ одговори један од коњушара, „барем на њ не полагаје право ниједан други власник. Ухватисмо га док је бежао, сав задимљен и запењен од беса, из горућих штала Замка Берлифицинг. Помислишви да је припадао ергели страних коња старога грофа, одведосмо га назад као одбега. Но коњари тамо одричу се сваког права на тог створа; што је чудно, јер он носи јасне знаке да је једва умакао из пламена.“

„Слова В. О. Б. су, такође, врло јасно жигосана на челу његовом,“ упаде други коњушар. „Претпоставих, наравно, да су то иницијали од *Вилхелм од Берлифицинга* – али сви у том замку изравно поричу да ишта знају о том коњу.“

„Крајње необично!“ рече млади барон, замишљена изгледа и очито несвестан значења својих речи. „Он је, као што велите, изванредан коњ – коњ чудесан! Мада, као што ви врло тачно запажате, сумњичаве и непокорне ћуди; нека буде мој, ипак,“ додаде он после мало после, „можда јахач као Фридрих од Меценгерштајна може укротити и ђавола из штала Берлифицинга.“

„Грешите, господине; коњ, као што смо, чини ми се, споменули, није из штала грофових. Да је то био случај, по дужности знамо да га не би требало доводити пред племића из ваше породице.“

„Тачно!“ примети барон суво; а тог часа један паж спаваће собе дође из палате зајапурен и журним кораком. Он шапну на уво свога господара обавест о ненадном нестанку делића таписерије, у одаји коју наведе; и упусти се, истовремено, у појединости детаљне и чињеничне природе; али због тихог гласа којим потоње беху саопштаване, ништа се не чу да би задовољило радозналост коњушара.

Младог Фридриха, током овог састанка, као да потресаше читав низ осећања. Међутим, он ускоро поврати своју прибраност, а израз одлучне злоћудности спусти се на његово лице, док је издавао неодступна наређења да се одаја о којој се ради одмах закључа, а кључ да се преда њему лично.

„Јесте ли чули за несрећну смрт старог ловца Берлифицинга?“ рече барону један од његових вазала, док се, после одласка пажевог, големи ат што га тај племић усвоји као свога ритао и пропињао, с удвострученим бесом, низ дугачки дрворед што се пружао од палате до штала Меценгерштајна.

„Не!“ рече барон, окренувши се нагло ка говорници; „мртав, велиш?“

„То је збиља истина, господине; а мислим да племићу вашег имена то неће бити вест немила.“

Брз осмех суну преко лица слушаачевог. „Како је умро?“

„У својим брзоплетим настојањима да спаси један омиљени део своје ловачке ергеле, и сам је бедно настрадао у ватри.“

„В-а-и-с-т-и-н-у!“ истисну браон, као да га полако и уверљиво прожима истина неке узбудљиве примисли.

„Ваистину,“ понови вазал.

„Запањујуће!“ рекао је младић хладно и мирно окренуо у палату.

Од тог дана, десила се приметна промена у спољњем држању распусног младог барона Фридриха од Меценгерштајна. Заиста, понашање његово је разочарало сва уфања, и показало се да је мало

у сагласју с гледиштима многих сплеткарских мама; а навике његове и манири још су мање него пређе нудили било шта подударно навикама и манирима комшијске аристократије. Никада се не могаше видети ван граница своје земље, а био је, на овом широком и дружевном свету, потпуно без друга – сем ако је, у ствари, онај неприродни, необуздани коњ ватрене боје, којег је он отад стално јахао, имао неко тајновито право на назив пријатеља његовог.

Међутим, задуго су бројни позиви од стране комшилука повремено стизали. „Хоће ли Барон почаствовати наша славља својим присуством?“ „Хоће ли Барон да нам се придружи у лову на вепра?“ – „Меценгерштајн не иде у лов;“ „Меценгерштајн неће присуствовати,“ беху узносити и лаконски одговори.

Те понављане увреде охоло племство не хтеде трпети. Такви позиви постадоше мање срдачни – мање чести – а временом сасма престадоше. Чак се чу како удовица несрећнога грофа Берлифицинга изражава наду „да би Барон могао да буде код куће кад не би желео да је код куће, пошто презире друштво себи једнаких; и да јаше кад не буде желео да јаше, пошто више воли друштво једног коња.“ Ово јамачно беше врло будаласт пролом наследне озлојеђености, и само показа како су наше изреке јединствено склоне да постану бесмислене када пожелимо да будемо необично одлучни.

Они милосрдни, пак, приписаше промену у држању младога племића природном жалу сина због прераног губитака родитеља његових – заборављајући, међутим, његово грозно и безобзирно понашање током оног кратког времена што дође непосредно после његове жалости. Беше неких, у ствари, који поменуше превише узносито мишљење о сопственој важности и угледу. Други, опет (међ којима може да се помене породица лекарева), нису оклевали

да говоре о морбидној тузи и наследном лошем здрављу; док међ светом преовладаваху мрачне натукнице, двосмисленије природе.

Доиста, баронова изопачена приврженост свом недавно набављеном ратном коњу – приврженост која као да добијаше нову снагу од сваког новог примера дивљачних и демонских склоности те животиње – на крају постаде, у очима свих разумних људи, одвратан и неприродан занос. У сјају поднева – у глувини ноћи – био здрав или болестан – по мировини или по бури – млади Меценгерштајн као да беше прикован за седло тог колосалног коња, чија се дрска зачикавања тако добро слагаху с његовим духом.

Штавише, било је околности које, повезане с потоњим догађајима, даваху неприродно и кобно својство манији јахачевој и способностима тога ата. Раздаљина пређена у једном скоку беше тачно измерена, а нађе се да прелази, за разлику запањујућу, најсмелија очекивања оних најмаштовитијих. Барон, осим тога, не имаше посебног *имена* за ту животињу, мада све остале у његовој колекцији беху знане по својственим називима. Његова штала, такође, беше постављена подаље од осталих; а гледе тимарења и других нужних церемонија, нико доли власник лично не усуђиваше се да чинодејствује, чак нити да уђе у обор посебног прегратка тог коња. Такође, треба приметити да мада тројица коњушара, који ухватише тог ата док је бежао из пожара код Берлифицинга, беху успели да га уставе уз помоћ ланчане узде и омче – ипак ниједан од те тројице не могаше с иколико сигурности потврдити да је, током те опасне борбе, или било када после, збиља ставио руку на тело те животиње. Не треба сматрати да примери необичне памети у држању неког племенитог и расног коња могу побудити претерану пажњу, али беше неких чињеница које се наметаху силом и најскептичнијим и најравнодушнијим; а веле да је бивало да та животиња учини да радознала гомила што стоји около узмакне у страху од дубоког и упечатљивог значење његовог страшног топота

– да млади Меценгерштајн побледи и устукне од брзог и испитивачког израза његовог људском налик ока.

А у целој пратњи бароновој не нађе се нико ко би посумњао у ревност те изузетне љубави која постојаше код младога племића према ватреним својствима коња његовог; то јест, нико доли један мали паж неважни и наказни, чије нагрђености телесне беху свакојаке, и чије мишљење беше понајмање важно. Он је (аколи су помисли његове вредне помињања) дрскости имао да тврди да господар његов никад у седло не скаче без необјашњивог и скоро неприметног дрхтаја; и да, кад се врне са свог врло дуготрајног и редовног јахања, израз злоћудности победне криви сваки мишић на његовом лицу.

Једне бурне ноћи, Меценгерштајн, пробудивши се из тешког сна, сиђе као манијак из своје одаје, те узјаха у жестокој журби и одјури у лавиринте прашуме. Догађај, тако уобичајен, не привуче посебну пажњу, али чељад његова чекаше на његово повратак с великом бригом, кадли се, после неколико сати његове одсутности, откри да зидине Палате Меценгерштајн пуцају и тресу се до самих темеља од утицаја густе и разбеснеле навале несавладиве ватре.

Како пламенови, кад их опазише, беху већ толико ужасно узнапредовали да сви напори да се спасе неки део зграде беху очито узалудни, збланути комшилук стојаше беспослено около у немом, аколи не и равнодушном, чуду. Међутим, један нов и ужасан предмет ускоро прикова пажњу гомиле и показа колико је много јаче узбуђење које у светини ствара посматрање људске патње од онога које изазову и најзачуднији призори неживе твари.

У дугачком дрвореду старих храстова, који је водио од шуме до главног улаза Палате Меценгерштајн, видео се ат – који је носио јахача гологлавог и изгужваног – где јури с вратоломношћу која надмашиваше и самог Демона Буре.

Јурњавом јахачевом овај, без сумње није управљао. Патња на његовом лицу, грчевито трзање тела његовог, пружали су доказ о надљудском напрезању; али никакав звук, сем једног усамљеног крика, не измаче с његових издераних усана, које беху изгрижене сасвим у жестини страха. Још часак, и топтање копита одјекну оштро и продорно изнад урлања пламенова и вриштање ветра – још један, и ат, прескочивши једним скоком капију и шанац, одјури далеко уз климаве стубе палате, и нестаде, с јахачем, усред вртлога хаотичне ватре.

Бес буре је одмах замро, те наступи зловољно мртва тишина. Бели пламен и даље омотаваше зграду као покров, те је, струјећи високо у миран ваздух, одавао сјај натприродне светлости; док се облак дима слегао тешко на зидине у јасном колосалном обличју – коња.

ВЕРОНИКА

Dicebant mihi sodales, si sepulchrum amicae visitarem, curas meas aliquantulum fore levatas. – Ибн-Зажет.

Беда је многострука. Несрећа светска је многострана. Док премошћује широки обзор као дуга, боје су јој разнолике као боје тога лука – и тако јасне, а ипак тако блиско стопљене. Док премошћује широки обзор као дуга! Како ли сам то из лепоте извукао неку врсту ружноће? Из завета мира – поређење јада? Но како је, у етици, зло последица добра, тако се, у ствари, из радости рађа јад. Или је сећање на блаженство пређашње бол данашњи, или муке које јесу свој извор имају у заносима који су можда постојали.

Моје крштено име је Егеј; име своје породице нећу помињати. А ипак нема кула у земљи што су пречасније од мојих суморних,

сивих двора наследних. Лоза наша названа је родом видовњака; и у многим зачудним појединостима – у изгледу наше породичне палате – у фрескама главног салона – у таписеријама спаваоница – у клесарији неких зидова оружнице – а још више у галерији старих слика – у изгледу одаје библиотеке – и, најзад, у врло осебујној природи садржаја библиотеке, има више него довољно доказа да се поткрепи то веровање.

Сећања на моје ране године повезана су са том одајом, и са њеним томовима – о чему касније нећу ништа више рећи. Ту је моја мати преминула.

Ту сам ја рођен. Међутим, пука је беспослица рећи да не бејаш живео пређе – да душа нема бивство претходно. Ви то поричете? Де да не расправљамо о тој ствари.

Сам сам убеђен, и не трудим се да убеђујем. Постоји, међутим, сећање на обличја ваздушаста – на духовне и свесне очи – на звуке, музичке а ипак тужне – сећање које се не да искључити; сећање као сенка, нејасна, менљива, неодређена, непостојана; и као сенка, такође, у немогућности да се ја трсим ње док сунце мог разбора буде постојало.

У тој одаји сам рођен. Пошто се пробудих тако из дуге ноћи оног што се чинило да је, али не беше, небивство, наједном у саме крајеве земље вилинске – у палату маште – у чудне земље монашке мисли и учености – није зачудно што сам зурio око себе згранутим и ревим оком – што сам издангубио дечаштво своје у књигама, и страћио младост у снатрењу; али је зачудно то што, док се године ваљаху у неповрат, а подне моје мужевности нађе ме јоште у палати отаца мојих – чудесно каква се учмалост спустила на врутке мог живота – чудесно како се преобрат потпун десio у природи мојих мисли најобичнијих. Стварности света на ме утицаху као привиди, и само као привиди, док чудне предоцбе о земљи снова посташе,

зауврат, не твар мог бивства свакодневног него – у самом делању – то бивство потпуно и искључиво само по себи.

.
Вероника и ја били смо рођаци и скупа смо одрасли у мојим дворима родитељским.

Ипак смо различито расли – ја рђава здравља и урођен у сумор – она живахна, лепа и препуна снаге; њена беше скитња на обронку брда, моје – учење самостанско; ја сам живео у властитом срцу, и предан и телом и душом размишљању најнапетијем и најболнијем – док је она тумарала безбрижно кроз живот, без помисли на сенке на својој стази, илити на неми бег сати гавранокрилих. Вероника! Зазивам њено име – Вероника – и из сивих рушевина сећања тисућу бурних успомена на тај звук се тргне! Ах, живо је њен лик сада преда мном, као у данима раним њене веселости и радости! Ох, силфида сред жбуњака Арнхајма! Ох, најада међ својим изворима! А онда – а онда – онда је све тајна и ужас, и прича што не би требало да се каже. Болест – кобна болест – спустила се као симум на тело њено, те, чак док сам је ја гледао, дух промене пређе преко ње, прожимајући њен ум, њене навике, и њену природу, и, на начин врло танан и ужасан, реметећи чак сопство њене личности! Авај, тај ништитељ дође и оде, а жртва – где она беше, ја је не знадох – или је не знадох више као Веронику.

У дугом низу болести наметнутих оном кобном и првобитном – која направи преокрет онако ужасне врсте у духовном и физичком бићу моје рођаке – може се поменути, као најтужнија и најупорнија по својој природи, једна врста епилепсије што неретко завршава самим трансом – трансом што врло много личи на преминуће, а из којег се она враћала, у већини случајева, на начин зачудно нагао. У међувремену, моја властита болест – јер беше ми речено да јој не дајем никакав други назив – укореењивала се брзо у мени, и коначно попримила мономанијачни изглед новог и необичног облика – док

јачаше сваког сата и минута – и на крају однела нада мном сасвим несхватљиву превагу.

Ова мономанија, аколи је морам тако звати, огледала се у морбидној раздражљивости оних својстава ума што се у науци метафизичкој називају *запажајним*. Више је него вероватно да ме не разумеју; али се плашим, заиста, да никако није могуће пренети уму пуког обичног читаоца одговарајућу предоцбу о оној живчаној напетости занимања с којим су се, у мом случају, моћи размишљања (не говорећи технички) паштиле и урањале у разматрање и најпростијих предмета на свету.

Мозгати током дугих, неуморних сати, с пажњом прикованом на неку безначајну заврзламу на маргини, или у топографији књиге; постати потпуно обузет, током већег дела летњег дана, чудном сенком што пада укусо на таписерију, или на под; изгубити се, током целе ноћи, у посматрању постојаног плама лампе, или угљевља ватре; одснатрити целе дане над мирисом цвета; понављати једнолично неку реч обичну, док тај звук, услед честог понављања, не престане да преноси било какву мисао уму; изгубити сав осећај кретања или бивства физичког, због потпуног мировања телесног у коме се дуго и упорно истрајавало – такви беху неколики од најобичнијих и најмање опасних хирова изазваних стањем менталних способности које, у ствари, не беше потпуно без премца, али је јамачно пркосило било чему налик анализи или објашњењу.

Но да ипак не будем погрешно схваћен. Та претерана, озбиљна и морбидна пажња тако изазвана предметима по порироди безначајним не сме се бркати по својој пророди с оном склоношћу за размишљањем својственом целом човечанству, а коју посебно користе особе живе маште. Она не беше, како би се спрва могло претпоставити, ни крајње стање или претераност таквог својства, него првенствено и суштински посебна и различита. У првом

примеру, сањар, или занесењак, пошто га заинтересује предмет који, обично, није безначајан, неприметно губи тај предмет из вида у мноштву закључака и натукница који из тог проистичу, док на крају снатрења, често пуног лагоде, не нађе да је побуђивач, или првотни узрок његовог мозгања, потпуно ишчезео и заборављен. У моме случају, првобитни предмет бивао је неодступно безначајан, мада је попримао, кроз медиј мог поремећеног вида, искривљену и нестварну важност. Мало закључака би уследило, ако иколико; а и то мало се упорно враћало на предмет првобитни као средиште. Размишљања никада не беху пријатна; а на крају снатрења, првотни узрок не само да не би био ван домашаја ока, него би достигао оно неприродно претерано интересовање што беше главна одлика болести. Једном речју, моћи ума посебно коришћене беху, код мене, како рекох пређе, *запажајне*, а код сањара су *мислене*.

Моје књиге, у то време, аколи и нису послужиле да погоршају тај поремећај, учествоваху највећма, како ће се запазити, по својој маштовитој и безначајној природи, у карактеристичним својствима самог поремећаја. Добро памтим, измеђ других, расправу племенитог Италијана Целија Секунда Курија, *De Amplitudine Beati Regni dei*; велико дело Светог Августина, *Град Божји*; и Тертулијаново *De Carne Christi*, из кога је парадоксална реченица *Mortuus est Dei filius; credible est quia ineptum est: et sepultus resurrexit; certum est quia impossibile est* узимала моје неподељено време током многих недеља трудног и бесплодног истраживања.

Тако ће испасти да је, избачен из своје равнотеже само стварима безначајним, мој разум наличио на ону врлет морску о којој говори Птоломеј Хефестејски, која, док се постојано одупире нападима насиља људског, и још жешћем бесу вода и ветрова, дрхти само на додир цвета званог асфодел.

И мада би се, непажљивом мислиоцу, могло чинити питањем изван сваке сумње то да ће промена створена њеном несрећном

болешћу у духовном стању Вероникином мени понудити многе предмете за коришћење оног снажног и ненормалног размишљања чију природу објасних с нешто муке, ипак то ниуколико не беше случај. У светлим тренуцима моје слабости, њена несрећа, у ствари, мени задаваше бол, и пошто сам дубоко доживљавао потпун распад њеног лепог и мирног живота, не оманух да често и горко размишљам о чудовитим узроцима што тако ненадно доведоше до тако чудног преокрета. Међутим, те мисли не беху део идиосинкразије моје болести, и беху такве какве би пале на памет, под сличним околностима, већини обичних људи. Доследан својој природи, мој поремаћај је уживао у мање важним али више запањујућим променама што се збиваху с телом Вероникиним – у чудном и запрепашћујућем искривљавању њеног сопства.

У време најсјајнијих дана њене лепоте несравњиве, ја њу засигурно нисам волео. У чудној аномалији мога бивства, осећања код мене нису из срца потицала, а моје страсти увек беху разумске. Кроз сивило раног јутра, међ мрежастим сенкама шуме у подне, и у тишини моје библиотеке ноћу, она би лепршала крај мојих очију и ја бих је видео не као живу, стварну Веронику, него као Веронику из сна – не као биће земаљско, једноставно, него као апстракцију таквог бића; не као створење коме се треба дивити, него га анализирати; не као предмет љубави, него као тему најнејаснијег а побрканог размишљања. А сад – а сад сам дрхтао у њеном присуству, и бледео кад би се приближила; а ипак, горко жалећи њено пропало и изгубљено стање, призвах у памет то да ме она дуго воли, те јој, у зао час, поменух брак.

Кад се, најзад, приближио дан наше свадбе, једног поподнева у зиму те године – једног од оних несезонски топлих, мирних и магличастих дана, који су дадиља лепе Халкионе² – ја сам седео (и ² Јер како Јов, током раздобља зимског, даје дваред седам дана топлине, људи назваше ово благо и умерено време дадиљом лепе Халкионе. *Симонид*.

то седео, како мишљах, сам) у унутарњој одаји библиотеке. Но кад дигох очи, видех где Вероника стоји преда мном.

Беше ли то моја узбуђена машта – или магличасти уплив атмосфере, или несигурни сумрак одаје, или сива одећа што падаше око њене прилике – оно што учини обрис ове врло променљивим и нејасним? Она није говорила; ја – низашта на свету не могах ни слог истиснути. Ледена хладноћа прође мојим телом; притискаше ме осећај неподносне бригае; болна радозналост проже ми душу; заваливши се у столицу, остадох неко време без даха и покрета, очију прикованих на њену појаву. Авај, њена мршавост беше претерана, и ниједан траг пређашњег бића није се наслућивао ни у једној црти те контуре. Моји грозничави погледи најзад се спустише на лице.

Чело беше високо, врло бледо и необично мирно; а некоћ врана коса падаше делимично на њ, те је сенчила упале слепоочнице безбројним коврџама, сада живо жутим, сасвим у несагласју, с њихова фантастична изгледа, с преовлађујућом тугом лица. Очи беху беживотне и без сјаја, и наизглед без зенице, и ја устукнух нехотице са њиховог зуре стакластог на разгледање танких и усахлих усана. Оне се раздвојише; а у осмеху посебног значења, зуби измењене Веронике открише се лагано моме погледу.

Да Бог даде да их никад не угледах, или, учинивши то, да сам умро!

.

Затварање врата ме поремети, те дигох поглед и нађох да је моја рођака отишла из одаје. Међутим, из поремећене одаје мог мозга није, авај, отишао, и не хтеде се дати отерати, бела и грозна визија зуба.

Не беше пеге на њиној површини, ни сенке на глеђи њиној, ни крза на њиним ивицама – а да онај трен њена осмеха не беше довољан да их уреже у моје памћење. Видех их сада још јасније

него што их бејаш гледао тада. Зуби – зуби! Били су и овде, и тамо, и свугде, и видљиво и опипљиво преда мном; дугачки, уски и претерано бели, с бледим уснама што се грче око њих, као у самом тренутку њиног првотног ужасног настајања. Онда пристиже пун бес моје мономаније, те сам се узаман борио против њеног чудног и неодољивог утицаја. У мноштву предмета из спољнег света, немах друге примисли доли на те зубе. За њима сам чезнуо жељом помамном. Све друге ствари и сва занимања различна постадоше апсорбована у размишљањеу само о њима. Они – само они беху ту за око духовно, и они, у својој јединственој особености, постадоше суштина мог живота духовног. Држао сам их по сваком светлу. Обртао сам их на сваки начин. Разгледао сам њина својства. Бавио сам се њиним осебујностима. Мозгао сам о њиној грађи. Размишљао сам о измени у њиној природи. Дрхтао сам док им приписивах моћ осећајности и разумности. И способност, чак и кад им усне не помажу, да изгледају крепосно. О госпођици Сал лепо је речено: *que tous ses pas etaient des sentiments*, а за Веронику ја сам још више веровао *que toutes ses dents etaient des idees*. *Des idees!* Ах, ту беше та идиотска мисао што мене уништи! *Des idees!* Ах, због тога ја за њима жудим тако лудо! Осетих да само то да их поседујем може икако да ме врати миру, тако што ће ме разуму вратити.

И вече се тако спустило на ме – а онда дође мрак, и задржа се, и оде – и дан опет свану – и магле друге ноћи сад се прибираху – а ја сам и даље седео непокретан у самотној соби; и даље сам седео уроњен у размишљање, и даље је фантазма о зубима одржавала свој грозни утицај док је, с врло живом, одвратном јасноћом лебдела усред светала менљивих и сенки одаје. На крају, у моје сање провали крик као од ужаса и запрепаштења; а потом, мало после, уследи звук паћеничких гласова, помешан с многим тихим јецајима јада, или бола. Дигох се са свог седала и видех, отворивши нагло

једна од врата библиотеке, где напољу у претсобљу стоји служавка, сва у сузама, која ми рече да Веронике – нема више. Беше је оборила епилепсије у рано јутро, а сада, пред наилазак ноћи, гроб беше спреман за своју станарку, и све припреме за сахрану беху окончане.

.

Нађох се где седим убиблиотеци, и опет седим ту сам. Чинило се да сам се тек пробудио из збрканог и узбудљивог сна. Знао сам да је сада поноћ, и био сам сасвим свестан да је од заласка сунца Вероника у гробу. Међутим, о оном мрачном периоду између нисам имао правог – барем не јасног – поимања. А ипак сећање на њ беше испуњено стравом – стравом стравнијом јер беше неодређена, и страхом страшнијим због двојбе. То беше застрашујућа страна у запису о мом постојању, исписана сва мутним, одвратним и неразумљивим присећањима. Борио сам се да их дешифрујем, али узаман; док се повремено, као дух несталог звука, чинило да пискав и продоран крик женског гласа одзвања у мојим ушима. Извршио сам дело – шта ли оно беше? Поставих себи то питање гласно, а шаптави одјечи те одај одговорише ми: „Шта ли оно беше?“ На столу крај мене горела је лампа, а близу ње лежаше једна кутијица. Не беше посебна изгледа, а ја сам је пређе често виђао, јер је припадала породичном лекару; али како је ту дошла, на мој сто, и зашто дрхтим кад је гледам? Те ствари се никако не могаху објаснити, те се моје очи најзад спустише на отворене стране једне књиге, и на једну реченицу подвучену туна. Речи беху необичне али просте речи песника Ибн-Зажета: „Dicebant mihi sodales si sepulchrum amicae visitarem, curas meas aliquantulum fore levatas.” Зашто се онда мени, док их прегледам, коса диже на глави сама, а крв мога тела се мрзне у венама? Зачу се лако куцање на вратима библиотеке, и један слуга, блед као станар гроба, уђе на прстима. Изглед му беше диваљ од страха, а мени се обрати гласом

дрхтавим, промуклим и врло тихим. Шта он то говори? Чух неке искидане реченице. Причао је о дивљем крику што поремети тишину ноћи – о окупљању чељади – о претрази у правцу тог звука; а онда глас његов поста узбудљиво разговетан, док ми он шапташе о оскврнутом гробу – о унакаженом телу у покрову, а које је јоште дисало, јоште дрхтало, јоште било живо!

Он показа на одећу – беше блатњава и испрскана крвљу. Ја не проговорих, а он ме узе благо за шаку – она беше ровашена од стиска ноктију људских. Он ми скрете пажњу на неке предмет наслоњен на зид. Ја тај гледах неколико тренутака – то беше ашов. С криком скочих до стола и зграбих кутију што лежаше на њему. Но не могах је отворити; а у мом дрхтању, она ми исклизну из шака и паде тешко, те се разби у комаде; а из ње се, уз звекетав звук, искотрљаше неке алатке за зубну хирургију, помешане са тридесет и два мала, бела и белокости слична предмета, која буду расута амо–тамо по поду.

ПАД КУЋЕ АШЕР

Son cœur est un luth suspendu;/ Sitot qu'on le touche il resonance.
Деберанжер.

Током целог тог тмурног, тамног и тихог дана у јесен, кад облаци висе тлачитељски ниско на небу, дејак пролазио сâм, на коњу, кроз необично туробан предео; а на крају се нађох, док су се сенке вечери навлачиле, надомак жаловите Куће Ашер. Не знам како дође до тог али, с првим погледом на ту зграду, неподносан осећај сумора обузе ми душу. Велим неподносан, јер то осећање не би олакшано с имало од онога чувства полупријатног – јер је поетично – с којим ум обично прима и најодбојније слике природне

пустог и ужасног. Гледао сам на приказ пред собом – на саму кућу, и на једноставна пејзажна обележја поседа – на суре зидове, на празне околике прозоре, на неколико бујних шаша, и на неколико белих стабала струнулих дрвета – с крајном потиштеношћу душе, коју не могу поредити ни са једним земаљским осећајем доличније неголи с посном уживаоца опијума – горким упадањем у свакодневни живот, гадним падањем копрене. Јави се леденост, тоњење, мучнина срца – необлажен сумор мисли, коју никакво потицање уобразиље не може натерати на било шта узвишено. Шта је то – застадох да размислим – шта је то што ме толико чини преосетљивим док гледам Кућу Ашер? То беше тајна сасма нерешива; а не могах се носити ни са сеновитим маштаријама што ме салетаху док сам мозгао. Био сам приморан да се врнем на неугодан закључак: да док, ван сумње, *ѿосѿоје* спојеве врло простих природних ствари које моћ имају да тако делују на нас, ипак анализа ове моћи лежи међ разматрањима ван наше способности. Могуће је, помислих, да сâм различит распоред обележја приказа, појединости слике, буде довољан да измени, или, можебит, сништи њену способност за жалостан дојам; те – поступајући по тој примисли – притерам свог коња до стрме ивице црног и мрачног језерцета што лежаше у непомичном сјају уз то предивалиште, и погледам доле – али уз дрхтај још језнији него пређе – на преобраћене и обрнуте слике сиве шаше, и аветних стабала, и празних и околикх прозора.

Ипак, ја сам себи сад предлагао боравак од неколико недеља у овом двору. Власник његов, Родерик Ашер, беше био један од мојих веселих другара у дечаштву; но беше прошло много година од нашег задњег виђења. Међутим, једно писмо беше стигло до мене недавно, у удаљеном делу земље – писмо од њега – које, својом врло тврдокорном природом, не допусти други доли одговор личан. Рукопис одаваше живчану узбуђеност. Писац је говорио о акутној

телесној болести – о душевном поремећају који га мучи – и о стварној жељи да мене види, као свог најбољег и заиста јединог личног пријатеља, с циљем да покуша да, весељем мога друштва, донекле олакша своју болест. Начин на који све ово, и много више, беше речено – очито *срце* које је ишло уз његову молбу – беше оно што мени не остави места за оклевање; те ја, следствено, одмах послушах оно што сам и даље сматрао врло необичним позивом.

Мада смо се, као дечаџи, чак присно дружили, ипак сам ја, у ствари, мало знао о свом пријатељу. Његова уздржаност увек беше била претерана и навадна. Знао сам, ипак, да је његова врло стара породица одувек позната због необичне осетљивости нарави, која се показала, током дугих раздобља, у многим делима узвишене уметности, а очитује се, онедавно, у узастопним чињењима врло великодушног а ипак неупадљивог добротворства, као и у страсној оданости заплетеностима, можда и више неголи признатим и лако препознатљивим, лепотама музичког умећа. Бејаш сазнао, такође, врло необичну чињеницу да стабло рода Ашерових, посве старославно какво јесте, није потерало, ни у једном раздобљу, неку трајну грану; другим речима, да се цела породица налази у правој линији порекла, и да се увек, уз врло ситне и врло привремене измене, тако налазила. То помањкање је, закључих док сам у мислима обртао савршену подударност карактера куће и земљишта с уваженим карактером тих људи, и док сам размишљао о могућем утицају који прво, у дугом протоку векова, могаше вршити на друго – то помањкање, можебит, побочног потомства, и следствено постојано преношење, од оца сину, баштине са именом, јесте оно што је, на крају, тако обележило то двоје да је утопило првотно име поседа у чудном и двосмисленом називу „Кућа Ашер“ – називу који као да укључује, у уму сељака који га користе, и породицу и двор породични.

Рекао сам да је искључива последица мог помало детињастог опита – да погледам доле у језерце – била да се продуби првотни необични утисак. Не може бити сумње да је свест о брзом нарастању моје празноверице (а зашто то не бих тако назвао?) послужила углавном да убрза само то нарастање. Такав је, знам поодавно, парадоксни закон свих осећања што имају страх као основу. И можда се само због тог разлога збило да је, кад поново дигох очи према самој кући, с њеног лика у води, у мом уму никла чудна примисао – примисао тако смешна, у ствари, да је помињем тек да бих приказао живу снагу осећаја што ме притискаху. Тако бејаш деловао на своју машту да заиста поверовах да се око палате и имања налази атмосфера својствена њима самима и њиховој непосредној околини – атмосфера која нема везе с ваздухом небеским, него издија из сатрулог дрвећа, и сивога зида, и немог језерцета – кужно и мистично испарење, непокретно, непомично, једва видљиво и оловне боје.

Отресавши из душе оно што *мора* да беше сања, разгледах пажљивије прави изглед те зграде. Њена главна особеност као да беше претерана старост. Обезбојење услед протока векова беше велико. Ситне гљиве прекриваху сву спољашњост, а вишаху са стреха као фино сплетена мрежа. А ипак све ово беше далеко од неког изузетног пропадања. Ниједан део зидова не беше пао; а изгледаше да постоји големо несагласје измеђ њене јоште савршене уклопљености делова и трошног стања самих каменова. У том беше много оног што ме подсећаше на привидну целовитост старе дрвенарије што је током дугих година трунула у неком батаљеном подруму, без узнемиравања дашком спољњег ваздуха. Осим овог доказа о раширеном распаду, пак, грађевина показиваше мало знакова нестабилности. Можебит да око критичког посматрача могаше открити једну једва видну пукотину, која, пруживши се од

крова зграде спреда, иде низ зид цикцакасто, док се не изгуби у зловолној води језерцета.

Пошто запазих те ствари, одјашем преко кратког насипа до куће. Један слуга на служби прими мога коња, а ја уђем у готски надсвођен пролаз дворане. Један собар, нечујна крока, водио ме је одатле, у тишини, кроз многе мрачне и заплетене ходнике, у мом напредовању до студија његовог газде. Много оног на шта наиђох успут допринесе – а не знам како – томе да појача осећања о којима сам већ говорио. Док предмети око мене – док резбарије таваница, тамне таписерије зидова, абонсно црnilо подова, и хералдички трофеји што звекетаху док сам пролазио, беху тек ствари на које, или онакве на које, бејаш навикао од детињства – док оклевах да не признам како је све то познато – и даље сам се чудило што налазим колико су непознате примисли које покретаху обичне слике. На једном од стубишта, сретох породичног лекара. Његово лице је, помислих, имало помешани израз ниске лукавости и здубљености. Он ми се јави уздубљено и продужи. Собар сад раскрили врата и припусти ме своје газди.

Соба у којој се нађох беше велика и висока. Прозори беху дугачки, уски и оштра врха, и на тако големој раздаљини од црног храстовог пода да беху сасма недоступни изнутра. Слаби одсјаји крмезног светла пробијаху се кроз решеткаста окна, а служили су да се довољно разазнају истакнутији предмети наоколо; око се, пак, узалуд борило да досегне удаљеније буцаке одаје, или удубљења засвођене и исхабане таванице. Тамне драперије вишаху по зидовима. Главни намештај беше бројан, неудобан, прастар и дроњав. Многе књиге и глаздала лежаху разбацани наоколо, али омануше да призору дају икакву живост. Осетих да дишем у атмосфери јада. Изглед строге, дубоке и безнадежне тмине висио је нада свим и све прожимао.

Кад ја уђох, Ашер се диже са софе на којој беше лежао пружен, те ме поздрави са живом топлином, која имаше у себи, помислих спрва, доста претеране срдачности – доста уздржаног труда уморног светског човека. Један поглед, пак, на његово лице увери ме у његову савршену искреност. Седосмо; а током неколико тренутака, док он није говорио, ја сам га посматрао с осећањем напо сажалења а напо страхопоштовања. Засигурно ниједан човек не беше тако ужасно измењен, за тако кратко време, као што то беше Родерик Ашер! С тешкоћом се натерах да поистоветим то бледо створење пред собом с другаром свог раног дечаштва. Мада изглед његовог лица беше увек био упадљив. Мртвило пути; око велико, водњикаво и сјајно преко мере; усне кашто танке и врло бледе, али ненадмашно лепо извијене; нос од fine хебрејске врсте, али ширине ноздри неувичајене код сличних облика; лепо извајана брада, која говораше, својим одсуством истакнутости, о помањкању моралне снаге; коса тања и слабија од паучине; те осебујности, уз претерану проширеност подручја изнад слепоочница, сачињаваху скупа лице што се лако не заборавља. А сада, у самој претераности преовлађујућег изгледа тих осебујности, и утиска који би оне остављале, беше толика промена да нисам знао са ким разговарам. То сад страшно бледило коже, и тај сад чудесни сјај ока, више од свију ствари мене запањише и чак устрашише. Такође, свиленкаста коса беше пуштена да расте сасвим немарно, и како је, у свом дивљем танушном ткању, пре лебдела него падала око лица, ја не могах, ни уз напор, повезати њен арабескни изглед с било каквом предоцном прости људскости.

У држању мога пријатеља мене одмах запрепасти неповезаност – недоследност; а ускоро нађох да ово проистиче из низа слабих и залудних настојања да се свлада стално дрхтање – претерана живчана узбуђеност. За нешто овако бејаш, у ствари, припремљен не мање његовим писмом неголи присећањем на неке дечачке

осебујности, и закључцима извученим из његове посебне телесне грађе и ћуди. Држање му беше наизменце живахно и зловољно. Глас му се брзо мењао од плашљиве неодлучности (кад се чињаше да је телесна живост крајње одсутна) до обе врсте енергичне концизности – оног наглог, тешког, неужурбаног и безизражајног изговарања – оног оловног, избалансираног и савршено уобличеног говора, који се може приметити у изгубљеног пијанца или непоправљивог једача опијума, током периода његове најјаче узбуђености.

Тако је он говорио о сврхи моје посете, о својој озбиљној жељи да ме види, и о утехи коју очекује да му ја пружим. Упустио се, доста дуго, у оно што је сматрао да је природа његове болести. То је, рече он, урођено и породично зло, оно за чијим леком он очајнички жуди – просто живчано обољење, додаде он одмах, које ће, без сумње, ускоро проћи. Очитује се кроз сву силу неприродних осећаја. Неки од ових, док их он подројаваше, мене заинтересоваше и збунише; мада су, можебит, изрази и општи начин излагања имали своју тежину. Много пати од болесне изоштрености чула; и најобичнија храна је неподносна; може да носи само одећу од одређених тканина; мириси свег цвећа су неиздрживи; очи му мучи и најслабије светло; а постоје само неки звуци, и то од жичаних глзбала, који га не испуњавају ужасом.

Нађох да је род покорни једне врсте неприродног страха. „Мањкаћу,“ рече, „морам мањкати у тој срамотној лудости. Тако ћу, тако и никако друкче, да нестанем. Зазирем од догађаја будућих, не самих по себи, него од њиних последица. Дрхтим од помисли на неки случај, и најсвакдашњији, који може деловати на ову неподносну узбуђеност душе. Ја, у ствари, не зебом од опасности, сем у њеном коначном исходишту – у ужасу. У овом поремећеном – у овом жалосном стању – осећам да ће а пре а после доћи време кад

ја морам напустити живот и разум потпуно, у некој борби с том грдом фантазмом – *сѝрахом*.“

Сазнадох, штавише – кроз искидане и двосмислене навештаје – за још једну необичну осебујност његовог менталног стања. Био је спутан извесним празноверним дојмовима у вези са предивалиштем које настањује, а из ког се, годинама, није усуђивао да изађе – у вези са неким утицајем чија претпостављена моћ би приказана речима сувише злослутним да би се овде поновиле – утицајем који су неке осебујности у самом облику и суштини његове породичне палате, услед дугог трпљења, рече он, створиле над његовим духом – деловањем на *морал* његовог бивства, које, на крају, изазваше *сасѝав* сивих зидина и торњића, и мрачног језерцета у које они гледају надоле.

Он, пак, признаде, мада с оклевањем, да се много од тог необичног сумора што га тако обузима може приписати природнијем и далеко опипљивијем узроку – озбиљној и дуготрајној болести – дапаче, очито све ближој смрти – његове нежно вољене сестре – његовог јединог садруга годинама – његовог задњег и јединог сродника на свету. Њена болест би, рече, с горчином коју не могу заборавити, оставила њега (њега безнадног и крхког) као последњег од старе лозе Ашера. Док је говорио, госпа Мадлена (јер тако се звала) прође лагано удаљеним делом одаје и нестаде а да не примети моје присуство. Ја сам је осмотрио с крајњим запрепашћењем, не баш непомешаним с грозом – а ипак нађох да је немогуће објаснити таква осећања. Обузе ме осећај омамљености док су ми очи пратиле њене одлазеће кораке. Кад се врата, најзад, затворише за њом, мој поглед потражи, нагонски и жудно, израз лица њеног брата – но он беше лице покрио шакама, те ја могох само запазити да је бледило, далеко веће од обичног, прекрило измршавеле прсте, кроз које капаху многе вреле сузе.

Обољење госпе Мадлене дуго беше збуњивало вештину њезиних лекара. Стална апатија, постепено пропадање тела, и чести мада пролазни напади, делимично каталептичке природе, беху необична дијагноза. Досад се она постојано носила с притиском своје болести, и није коначно залегла у постељу; међутим, на крају вечери мог доласка у ту кућу, она се предала (како ми њен брат рече увече, с неизречном уздуђеношћу) рушилачкој сили ништитеља; те ја сазнадох да ће тај поглед на њу који уграбих тако бити последњи који ћу украбити – да ту госпу, барем док је жива, више нећу видети.

Током неколико следећих дана, њено име нисмо помињали ни Ашер ни ја; а током тог времена ја сам био заузет озбиљним покушајима да олакшам тугу свога пријатеља. Сликали смо и читали заједно; или сам ја слушао, као у сну, чудесне импровизације његове разговорне гитаре. И тако, док ме је све већа присност припуштала све више без оклевања у кутке душе његове, са све већом сам горчином опажао залудност свих покушаја да се разгали ум из којег је тама, као неодвојива стварна особина, лила на све ствари духовног и физичког света, у једном непрестаном исејавању тмине.

Вавек ћу носити са собом сећање на многе озбиљне сате које тако сам проведох са господаром Куће Ашер. А ипак бих омануо у било каквом покушају да пренесем предоцбу о тачној природи разговара, или занимација, у које ме је он увлачио или уводио. Уздуђена и веома поремећана идеалност бацала је сумпорасти сјај преко свега. Његове дуге, импровизоване жалопојке заувек ће звонити у мојим ушима. Између иних ствари, болно држим у памети изопаченост и претераност страсне мелодије последњег валцера Фонвебера. По сликама над којима је разиграна машта његова снарила, и које прерастаху, потез по потез, у нејасност због које сам ја дрхтао утолико узбуђеније, јер сам дрхтао не знајући зашто –

по тим сликама (живим као што су сада њине представе преда мном) ја бих залуд покушавао да спознам више него мали део који треба лежати унутар домашаја пуких писаних речи. Крајњом једноставношћу, наготом својих нацрта, он је пленио и запоседао пажњу. Ако је смртник икад насликао идеју, тај смртник беше Родерик Ашер. Барем мени се – у околностима што ме тада окруживаху – уздизаше, из чистих апстракција које тај хипохондрист успевахе да баца на своје платно, снага неподносне грозе, од којих ни сенку још никад не осетих при посматрању јамачно горљивих а ипак исувише стварних сањарија Фуселијевих.

Једна од фантазмагоричних маштарија мога пријатеља, која не дели тако круто дух апстракције, може се приказати, мада бледо, речима. Једна мала слика представља је унутрашњост необично дугачког и правоугаоног ходника или тунела, с ниским зидовима, глатким, белим и без прекида или украса. Нека пратећа средства у нацрту послужиле добро да изразе предодбу да тај ископ лежи на врло великој дубини испод површине земље. Никакав излаз није се видео ни на једном делу његове големе дужине, и никаква бакља, или неки други извор вештачког светла не беше видљив; а ипак се поводањ јаким зрака ваљао свуда, и све купао у бледом и недоличном сјају.

Управо сам говорио о оном морбидном стању слушног живца, које је сву музику чинило неподносном паћенику, с изузетком неких деловања жичаних гласала. Баш су, можебит, ти уски опсези на које је он тако себе ограничио на гитари били оно што је, у великој мери, породило фантастичну природу његових извођења. Али страсна *изражајносћ* његових импровизација не могоше се тако објаснити. Мора да су биле, и јесу – у нотама као и у речима његових чудесних фантазија (јер је он неретко себе пратио стихованим усменим импровизацијама) – производ оне јаке менталне придраности и усредсређености, за које ја пређе

напоменух да се могу видети само у посебним тренуцима најјаче изазване уздуђености. Речи једне од тих рапсодија ја лако запамтих. Бејак, можебит, утолико јаче дојмљен њоме, док ју је он изводио, што сам, у исподповршинским, мистичним струјањима њеног значења замишљао да запажам, и то по први пут, пуну свест у Ашера о том да се разум његов клати на свом трону. Стихови, који беху насловљени „Уклета палата“, тецијаху врло близу, ако не сасвим, овако:

1. У нашој долини најзеленијој,
Где анђели бораве добри,
Некоћ се лепа и велебна –
Сјајна палата – дизаше.
У земљи владарке Мисли –
Тамо стојаше она!
Сераф крилом не махну
Над зградом тако лепом.

2. Барјаци жути, сјајни, златни,
На крову јој лебђаху и вијораху;
(А то – све то – беше у давна
Времена староставна)
И сваки дашак благи што заигра
По пријатном дану том,
Дуж бедема кићених и белих,
Нестајаше ко мирис крилати.

3. Шетачи у тој долини срећној
Кроз два сјајна прозора гледаху
Где дуси се крећу музикално
По закону лутње добро здешене,

Све око трона, где се на њему
(Порфирогенет!)
У помпи славе му збиља пристале
Видео владар земље те.

4. А сва од бисерја и рубина сјајна
Бежу врата лепе палате те,
Кроз која стизаше текући, текући, текући,
И стално врцајући,
Војска Одјека, чији задатак пријатни
Беше само да певају,
Гласима лепоте врхунске,
Памет и мудрост краља свог.

5. Ал' створови зли, у руху јада,
Монарха земљу велу спопаше:
(Ах, жалимо, јер дан сутрашњи
На њ сванут неће, ојађеног!)
И, свуда око куће му, слава
Што рујаше и цваше
Тек прича је мутно запамћена
О времену старом, сахрањеном.

6. А путници сад у долини тој,
Кроз прозоре рујно сјајне, виде
Обличја вела што крећу се зането
По мелодији нескладној;
Док, као брза, грозна река,
Маса гадна ван хрли занавек,
И смеје се – али се не смеши.

Добро памтим да су нас алузије произишле из ове баладе одвеле у низ мисли у којима се показа једно мишљење Ашероно, које помињем не толико због његове новине (јер су и други људи тако мислили) колико због истрајности с којом га се он држао. То мишљење, у свом општем облику, беше да све биљке могу да осећају. Међутим, у његовој поремећеној машти, та идеја беше попримила оседујност смелију, те задираше, под извесним условима, у царство неорганског. Мањакају ми речи да изразим пун обим, или озбиљно претеривање, његовог уверења. То веровање, пак, беше повезано (као што пређе натукнух) са сивим каменовима дома пређа његових. Услови за способност осећања беху ту били, замишљаше он, испуњени начином распоређивања тих каменова – редоследом њиног слагања, као и гљивама које их прекривају, и усахлим дрветима што стоје околу – надасве, дуго неремећеним трајањем тог распореда, и његовим удвостручивањем у мирној води језерцета. Доказ тога – доказ способности да се осећа – може се видети (и ја се ту тргох док је он говорио) у постепеном а ипак сигурном згушњавању њине властите атмосфере око воде и зидова. Исход се може видети, додаде он, у оном немом а ипак неизбежном и ужасном упливу што је вековима обличио судбе породице његове, и који је *њети* направио оним што ја сад видим – оним што он јесте. Таква мишљења не требају коментара, и ја не износим ниједан.

Наше књиге – књиге што су, годинама, обличиле немали део менталног дивства тог немоћника – беху, како се претпоставити може, у строгом складу с том природом фантазме. Проучавали смо скупа таква дела као „Ververt et Chartreuse“ од Гресета; „Белегор“ од Макијавелија; „Рај и Пакао“ од Сведенборга; „Подземно путовање Николе Клима“ од Холберга; „Хиромантија“ од Роберта Флада, од Жана Дендажена и од Делашамбра; „Путовање у плаву даљину“ од Тика; и „Град Сунца“ од Кампанеле. Један омиљен том беше мало октавско издање књиге „Directorium Inquisitorum“ од

доминиканца Емерика Дежирона; беше и одломака код Помпонија Меле, о старим афричким сатирима и египанима, над којима би Ашер седео снатрећи сатима.

Своје главно задовољство, пак, налазио је у листању крајње ретке и необичне књиге на квартској готици – приручник једне заборављене цркве – *Vigilae Mortuorum secundum Chorom Ecclesiae Maguntinae*.

Не могах а да не помислим о необичним ритуалима тог дела, и о његовом вероватном утицају на тог хипохондристу кад ми је, једне вечери, пошто ме је ненадно обавестио да госпе Мадлене више нема, изнео своју намеру да леш држи током две недеље (пре његове коначне сахране) у једној од бројних крипти у главном зиђу зграде. Световни разлог дат за овај чудновати поступак беше онај који се ја не усудих оспорити. Брат беше наведен на ту одлуку (тако ми он рече) размишљањем о неуобичајеној природи болести покојничине, о извесним наметљивим и ревним распитивањима од стране њених лекара, и о удаљеном и отвореном положају гробишта породичног. Нећу порећи да нисам – кад се присетих злогуког израза лица човека ког сретох на стубишту, оног дана кад стигох у ту кућу – имао жељу да се супротнем оном што сматрах, у најбољем случају, само нешкодљивим, и никако неприродним, опрезом.

На Ашеров захтев, ја му лично помогах око аранжмана за то привремено угробљење. Пошто тело би стављено у лес, нас двојица га однесосмо на његов почин. Крипта у коју га стависмо (и која беше била тако дуго неотварана да нам наше бакље, напо угушене у њеној загушљивој атмосфери, пружише мало прилике за истраживање) беше мала, влажна и сасвим без начина да се светлост пусти унутра; а лежаше, на великој дубини, одмах испод оног дела зграде у којем беше моја одаја за спавање. Беше била, очито, коришћена, у давно доба феудално, у најгоре сврхе

донжонског затвора, а у данима потоњим – као место за смештај барута, или неке друге јако запаљиве твари, јер део њеног пода, и цела унутрашњост дугачког надсвођеног пролаза којим стигосмо до ње, беху пажљиво прекривени бакром. Врата, од масивног гвожђа, беху, такође, заштићена на сличан начин. Њихова огромна тежина изазва необично оштар звук шкрипања, док се помераху на својим шаркама.

Пошто свој жалобни терет постависмо на ногаре у том месту страве, ми делимично гурнусмо у страну још незавијчани поклопац леса и бацисмо поглед на становницу. Упадљива сличност измеђ брата и сестре сад први пут привуче моју пажњу; а Ашер, погодивши, можебит, моје мисли, промрмља неколике речи, из којих ја сазнадох да покојница и он беху близанци, и да измеђ њих увек владаше једногласје тешко разумљиве природе. Наши погледи, пак, не остадоше дуго на покојници – јер је не могосмо гледати без страха. Болест која је угробила ту госпу у цвету младости беше оставила, како је навадно код свих болести искључиво каталептичне природе, имитацију слабог руменила на грудима и лицу, и онај сумњичаво задржани осмех на усни који је тако страшан у смрти. Вратисмо поклопац и завијчасмо га, те се, пошто закључасмо та врата од гвожђа, пробисмо, с муком, до једва мање мрачних одаја горњег дела куће.

А сад, пошто прође неколико дана горког јада, приметна промена завлада особујностима менталног поремећаја мога пријатеља. Његово навадно држање нестаде. Његова уобичајена занимања бише занемарена или заборављена. Тумарао је од одаје до одаје ужурбаним, неуједначеним и бесциљним кроком. Бледило његовог лица беше попримило, ако је то могуће, још грознију нијансу – а сјај ока његовог беше сасма нестао. Некоћ повремена храпавост његовог гласа више се није чула; а трептава дрхтавост, као од големог страха, навадно обележаваше његов говор. Било је

времена, уистину, кад сам помишљао да се његов непрестано комешави ум мучи с неком тлачитељском тајном, а да се он бори за потребну храброст да је обзнани. Повремено, такође, бивах приморан да све припишем пуким необјашњивим ћудљивостима лудила, јер бих га видео где буљи у празно сатима, у ставу најдубље пажње, као да слуша неки замишљени звук. Не беше чудо што је стање његово мене устрашило – што ме је заразило. Осећах како гмижу к мени, спорим а ипак сигурним помацама, дивљи упливи његових уображених а ипак упечатљивих сујеверја.

Посебно сам, после повлачења у постељу наноћ седмог или осмог дана по стављању госпе Мадлене у донжон, искусио сву силину таквих осећања. Сан не долазаше близу мог кауча – док су часи бледели и нестајали. Борио сам се да разумно објасним живчаност што беше овладала мноме. Покушах да поверујем да много тога, ако не и све, од оног што осећам настаје због збуњујућег утицаја суморног намештаја у соби – тамних и дроњавих драперија, које су се, натеране на кретање дашком настајуће буре, њихале амо–тамо на зидовима и шуштале непријатно око украса кревета. Но моји напори не уродише плодом. Несуздрживо дрхтање поступно ми проже тело; а на крају, на самом мом срцу заседе мора потпуно безразложног страха. Отресавши ово уз дахтање и борбу, подигох се на јастуцима и, вирећи озбиљно у густој помрчини одаје, послушних – не знам зашто, сем што ме покрену нагонски дух – неке тихе и неодређене звуке што стизаху, кроз прекиде у олуји, у дугим размацама, а не знах одакле. Савладан јаким осећајем страве, необјашњивим а неподносним, набацих журно одећу (јер осетих да те ноћи више нећу спавати) и покушах да се из жалосног стања у које бејах запао извучем брзим шпартањем амо–тамо кроз просторију.

Тако начиних тек неколико окретаја, кадли лаган корак на обличњем стубишту привуче моју пажњу. Ускоро препознадох да је

Ашероv. Часак потом, он покуца, тихо, на моја врата, па уђе, носећи лампу. Лице му беше, као обично, мртвачки бледо – али, сем тога, беше нека врста лудачке веселости у његовим очима – очито суздржана *хистерија* у целом његовом држању. Његов изглед мене запањи – но све беше прихватљивије од самоће коју тако дуго трпех, и ја чак поздравих његово присуство с олакшањем.

„А ти то ниси видео?“ рече он нагло, пошто је буљио око себе неколико часака у тишини. „Ниси то видео? Но, почекај – видећеш!“ То говорећи, и пошто пажљиво заклони лампу, он пожури до једног од прозорских крила и широм га отвори олуји.

Необуздани бес налета ветра што уђе скоро нас одиже увис. То збиља беше бурна а несмиљено красна ноћ, и ноћ необично јединствена у свом ужасу и својој лепоти. Вихор, очито, беше прикупио своју силу у нашој близини; јер беше честих и силовитих промена у смеру ветра; а голема густина облака (који вишаху тако ниско да притискаху торњиће куће) не спречи нас да запазимо живу брзину којом они лете, хрлећи са свих страна један против другог, не одлазећи у даљину. Велим да нас ни њина крајња густина не спречаваше да запазимо ово – а ипак не видесмо месец ни звезде – нити беше икаквог севања муња. Међутим, доња површина големих маса узбуркане паре, као и сви земаљски предмети непосредно око нас, сијаху у неприродном светлу слабо сјајећих и јасно видљивих гасних испарења што вишаху околу и умотаваху палату.

„Не смеш – нећеш ово да гледаш!“ рекох Ашеру, дрхтећи, док сам га водио, уз благу присилу, од прозора до седала. „Ове појаве, које тебе збуњују, јесу тек електрични феномени који нису неуобичајени – или може бити да свој гадни настанак имају у смрадној мијазми језерцета. Да затворимо ово прозорско крило – ваздух је хладан и опасан за твој организам. Ево једне од твојих

омиљених романи. Ја ћу читати, а ти ћеш слушати – и тако ћемо ову страшну ноћ отаљати скупа.“

Прастари том који бејаш узео беше „Лудачко место“ од Сера Ланселота Кенинга; а ја га назвах Ашеровим омиљеним више у жалосној шали него озбиљно; јер, у ствари, мало има тога у његовој неотесаној и немаштовитој преопширности што би могло бити занимљиво узвишеној и духовној идеалности мога пријатеља. То, пак, беше једина књига одмах надохват; а ја сам гајио неодређену наду да би узбуђење што је сада тресло тог хипохондристу могло наћи олакшања (јер је повест поремећаја менталних пуна сличних необичности) чак и у крајности лудости коју ћу читати. У ствари, да могах судити по дивљем, пренапрегнутом изгледу живахности с којим је он слушао, или наизглед слушао речи те приче, могао бих себи с правом честитати на успеху свога наума.

Бејаш стигао до оног добро познатог дела приповести у ком Етелред, јунак „Места“, пошто је узаман тражио да мирно буде пуштен у боравиште пустињаково, креће да уђе на силу. Овде, да се присетимо, речи приче иду овако:

„А Етелред, који по природи беше мека срца, а који, и поред тога, сад беше моћан, због снаге вина које беше попио, није више чекао да преговара с пустињаком, који, заправо, беше склон тврдоглавости и злобивости, него, осетивши кишу на плећима, и бојећи се надоласка буре, одмах диже топуз те, ударцима, брзо начини места у даскама врата за своју шаку у металној рукавици; па сад, њоме снажно вукући, тако распукну, покида и развали све да се бука од сувог дрвета што звучаше шупље чула и јечала дилџем прашуме.“

На крају ове реченице ја се тргох, и начас застадох; јер ми се учини (мада одмах закључих да ме је моја узбуђена машта преварила) – учини ми се да из неког врло удаљеног дела палате стиже до мојих ушију, неразговорно, оно што могаше бити, по

својој истоветности, одјек (но јамачно пригушен и мукао) самог звука пуцања и кидања који Сер Ланселот тако јасно описа. Сама истовременост, без сумње, беше оно што привуче моју пажњу; јер, сред звечања оквира крила прозорских, и обичних измешаних шумова све јаче олује, тај звук, сам по себи, немаше, јамачно, ничег што би мене занимало или узнемирило. Наставих с причом:

„А добри јунак Етелред, ушавши сад кроз врата, би врло разбешњен и запањен кад не виде ни трага од злобнога пустињака; неголи, уместо тога, аждају крљуштаста и чудесна изгледа, и пламеног језика, која сеђаше на стражи пред палатом од злата, са подом од сребра, а на зиду висаше штит од сјајне меди, с исписаним насловом: *Ко овдена ступи, победник биће,/ Ко аждају згуби, штит задобиће.*

Тад Етелред диже топуз свој и удари по глави аждаје, која паде пред њим и испусти своју душу отровну, уз врисак тако грозан и болан, и усто тако продоран, да Етелред мораше да затвори шакама уши због те ужасне буке, каква се никад пређе није чула.“

Овде ја опет нагло застанем, и сад, с осећањем запрепашћености – јер не могаше бити никакве сумње да сам, тога часа, збиља чуо (мада нађох да је немогуће рећи из ког правца то долази) тих и очито далек, али болан, дуготрајан звук вриштања или шкрипања – прави пандан оном што је моја машта већ замислила као аждајин неприродни врисак како га описа писац романсе.

Оптерећен, како јамачно бејох, хиљадама сукобљених осећања, у којима чуђење и крајњи страх беху главни, и даље задржах довољно присуство духа да бих избегао да узбудим, било каквом опаском, осетљиве живце свога садруга. Никако не бејох сигуран да је он приметио поменуте звуке; мада се, засигурно, чудна промена, током задњих неколико минута, збила у његовом понашању. Из положаја наспрам мога, он беше поступно окренуо своју столицу тако да седи лицем према вратима одаје; те сам тако само делом

могао видети његове црте лица, мада видех да му усне дрхте, као да мрмља нечујно, Глава му је пала на груди – мада сам знао да не спава, по широко и непомично отвореном оку кад ово опазих из профила. И мицање тела његовог беше у супротности с том помисли – јер он се љуљао с једне стране на другу благим но сталним њихањем. Пошто брзо запазих све ово, вратих се на причу Сера Ланселота, која се овако настави:

„А сад јунак, спасвши се од ужасног беса аждајиног, опоменувши се меденога штита и разбијања чари која је на њему, уклони лешину испред себе и смело се прикучи преко сребренога пода донде где штит беше на зиду; који, пак, не чекаше да он сасвим приђе, него паде код његових ногу на под среберени, уз силно јак и ужасан звекет.“

Тек што речи те пређоше преко мојих усана, а ја – као да је штит од меди збиља на под тешко пао – постадох свестан развојног, шупљег, металног и звекетавог, а ипак очито пригушеног одјека. Потпуно потресен, скочих на ноге; међутим, одмерено љуљање Ашероро беше непоремећено. Журних до столице у којој је седео. Његове очи беху упиљене преда њ, а на целом лицу његовом владаше камена непомићност. Кад, пак, ја ставих руку на његово раме, јак дрхтај прође целим телом његовим; болестан осмејак дрхтао му је око усана; а ја видех где он говори тихим, ужурбаним и брбљавим мрмором, као да је несвестан мога присуства. Сагавши се близу нада њ, најзад упих мрско значење његових речи.

„Не чујем то? Ама, чујем га, и чуо сам га. Дуго – дуго – дуго – много минута, много сати, много дана сам то слушао – а ипак се не усудих – ох, јадан ја, сироти бедник какав јесам! Не усудих се – *не усудих се да проговорим!* Ми смо је ставили живу у гробницу! Не рекох ли да су чула моја оштра? Сад ти велим да сам чуо њене прве слабе покрете у шупљем лесу. Чуо сам их – пре много, много дана – а ипак се не усудих – *не усудих да проговорим!* А сад – ноћас –

Етелред – ха, ха – ломљење врата пустињакових, и самртни крик аждајин, и звекет штита! Реци, радије, цепање леса њеног, и шкрипање шарки гвоздених њеног затвора, и њена отимања у бакарном надсвођеном пролазу крипте! Ох, куда да се денем? Неће ли она бити овде сваког часа? Зар не хита да ме кара због моје хитње? Не чух ли крок њен на стубишту? Зар не разознајем тај тежак и ужасан дамар срца њеног? Лудаче!“ Ту он бесно скочи на ноге, и у вриску избаци своје речи, као да у том напору испушта душу: „*Лудаче! Велим ти да она сада стоји испред врата!*“

Као да се у надљудској снази његовог узвика нашла моћ чаролије – големи стари панели на које говорник показа отворише лагано, тога часа, своје гломазне и абоносне раље. То беше дело навале ветра – но ту, испред тих врата, *јесте* стојала висока и умотана прилика госпе Мадлене од Ашера. Беше крви на њеном белом руху, и трагова неке оштре борбе на сваком делу њеног мршаваг тела. Она начас остаде дрхтећи и клатећи се амо–тамо на прагу – а онда, уз тих, жалостив крик, паде унутра на тело свога брата, и у свом силовитом и сад коначном ропцу смртном њега обори на под као леш, и жртву ужаса које беше предвидео.

Из те одаје, и из те палате, утекох престрављен. Олуја беше јоште јака и у пуном свом гневу кад се нађох где прелазим преко старог насипа. Изненада, дуж стазе суну јака светлост, а ја се окренух да видим одакле могаше доћи тако необичан одсјај; јер голема кућа и сенке њене беху једини за мнош. Сјај беше од пуног и крваво црвеног месеца на заласку, који сад сијаше јасно кроз ону некоћ једва видну пукотину, о којој сам пређе говорио да се пружа од крова зграде, цикцакасто, до основе. Док сам зурео, та пукотина брзо се ширила – задува жесток вихор – цео круг месечев изађе ми одједном пред очи – мозак ми се заврте кад видех где се моћни зидови раздвајају – јави се дуг, буран, дерачки звук као глас хиљаду

вода – и дубоко и лепљиво језерце код мојих ногу склопи се зловолно и немо над деловима Куће Ашер.

ВИЉЕМ ВИЛСОН

Шта рећи о њој? Шта рећи о савести строгој, / тој утвари на стази мојој? Чемберленова Фаронида.

Допустите да себе зовем, засад, Виљем Вилсон. Чиста страница што сад лежи преда мном не треба да се запрља мојим правим именом. Оно је већ превише било предмет за презир – за ужасавање – за омразу на мој род. Нису ли, до крајњих граница кугле земаљске, огорчени ветри разгласили несравњиву срамоту његову? Ох, од свих одбаченика, одбаченик најнапуштенији! Ниси ли за свет заувек мртав? За почасти његове, за цвеће његово, за његове тежње златне? А облак, густ, суморан и безграничан – не виси ли он вечито измеђ твојих нада и небеса?

Ја не бих, и кад бих могао, овде и данас, укључивао запис о својим потоњим годинама неизречне беде и неопростивог злочина. То доба – те потоње године – преузеше на се изненадни раст у нискости, чије само порекло сада каним да одредим. Људи обично нечасни постају постепено. Са мене се, у трену, сва крепост свукла цела, као мантил. Од донекле тривијалне покварености, прешао сам, кроком дива, у више него у грозоте једног Елагабала. Каква прилика, који један догађај је довео до овог зла – стрпите се док ја то износим. Смрт се ближи; а сенка која јој претходи деловала је смекшавајуће на моју душу. Ја чезнем, пролазећи кроз долину сумрачну, за сућути – скоро рекох за сажалењем – својих ближњих. Радо бих да они поверују да сам био, у некој мери, роб околности ван контроле људске. Волео бих да они за ме потраже, у

појединостима које се спремам да понудим, неку малу оазу коби усред дивљине грешке. Ја бих да они допусте – оно за шта се не могу устезати да га допусте – да мада је пређе постојати могло искушење исто толико велико, човек није тако, барем, кушан раније – а јамачно да није тако пао. И зар зато није тако патио? Нисам ли ја, у ствари, живео у сну? И не умирем ли сада као жртва ужаса и тајне најдивљије од свих утвара под месецом?

Ја сам потомак рода чија је маштовита и лако побуђена ћуд њега у свим временима чинила необичним; а ја сам, у најранијем детињству, дао доказа да сам потпуно наследио ту породичну црту. Како сам одмицао у годинама, она се још јаче развијала; постајући, из много разлога, узрок озбиљне забринутости мојих пријатеља, и сигурне шкоде мени.

Постао сам тврдоглав, предан најчуднијим хировима, плен страстима несавладивим. Неодлучни и мучени телесним слабостима сличним мојим, моји родитељи мало могаху чинити да спрече зле склоности које мене одликоваху. Неки слаби и рђаво усмерени покушаји доведоше до потпуног неуспеха њиховог и, наравно, до мог пуног тријумфа. Отад мој глас беше породични закон; а у добу кад мало деце напушта свој поводац, ја сам био препуштен вођству своје воље, те постадох, у свему осим у називу, господар својих поступака.

Моја најранија сећања из школског живота повезана су с једном великом, развученом јелисаветском кућом, у једном селу магличаста изгледа у Енглеској, где беше голем број дивских и чворноватих дрвета, и где све куће беху претерано старе. Уистину, то беше сањарско и душеблажно место, тај пречасни стари градић. Овог часа, у машти, осећам освежавајућу студ његових дубоко сеновитих авенија, удишем мирис његових хиљаду жбуњака, и снова се узбуђујем од неописивог усхићења, због дубоког, шупљег звука звона црквеног што се излива, сваког сата, са зловољном и

ненадном буком на мир сумрачне атмосфере у којој нагрижени готски торањ лежи уроњен и заспао.

Пружа ми, можебит, онолико задовољства колико сад могу икако искусити то да се задржим на ситним сећањима на школу и ствари у вези с њом. Како сам ја уроњен у јад – јад, авај, и превише стваран – опростиће ми се што тражим олакшање, ма колико мало и привремено, у слабости неколиких разбацаних појединости. Ове, пак, крајње тривијалне и чак смешне саме по себи, попримају, у мојој машти, стварну важност, будући повезане с добом и местом у којима разабирем прве двосмислене опомене судбине што ме је касније сасвим засенила. Па да се присетим.

Та кућа, рекох, беше стара и неправилна. Окућница беше велика, а висок и чврст зид циглени, покривен слојем малтера и ломљеног стакла, окруживаше све. Овај бедем сличан затворском чинио је границу нашег земљишта; оно изван њега виђали смо тек трипут седмично – једном сваке суботе по подне, кад нам, у пратњи двају учитеља, беше допуштено да правимо кратке шетње у групи кроз нека од суседних поља, и дваред недељом, кад смо парадирани, на исти званичан начин, на јутарњу и вечерњу службу у јединој сеоској цркви. Управитељ наше школе беше те цркве пастор. С како дубоким осећајем дивљења и збуњеност бејаш навикао да га гледам с наше удаљене клупе на галерији, док би се, кроком свечаним и лаганим, пењао на проповедницу! Тај часни човек, с лицем тако стидљиво добродушним, с рухом тако сјајним и тако свештенички отменим, с власуљом тако пажљиво попрашеном, тако крут и тако голем – могаше ли то бити онај који је недавно, непријатна лица, и у воњавој одећи, примењивао, с пацком у руци, драконске законе школе? Ох, дивског ли парадокса, исувише чудовишног за разрешење!

У једном буцаку гломазнога зида мрштила се још гломазнија капија. Беше са закивцима и начичкана гвозденим завртњима, а

окруњена рецкавим гвозденим вршцима. Какав утисак дубоког страхопоштовања она изазиваше! Никада се није отварала, сем за та три повремена изласка и уласка, већ поменута; тад смо ми, у сваком шкрипу њених моћних шарки, налазили много тајне – сву силу материјала за озбиљну опаску, или за још озбиљније размишљање.

Велика окућница била је неправилног облика, а имала је много пространих пољана. Од ових, три или четири највеће чиниле су игралиште. Оно беше равно, и покривено финим, набијеним шљунком. Добро се сећам да није имало дрвећа, нити клупа, нити били чега сличног. Наравно да беше иза куће. Испред је била мала цветна градина, засађена шимширом и другим жбуњем; али кроз овај свети одељак ми смо пролазили само у збиља ретким приликама – као што је то први долазак у школу или последњи одлазак одатле, или, можебит, кад бисмо, пошто би родитељ или пријатељ дошао по нас, радосно кренули кући за Божић или средолетне празнике.

Али кућа! Како чудна стара зграда беше то! Како изистински, мени, палата зачараности! Збиља не беше краја њеним вијугањима – њеним несхватљивим пододелима. Било је тешко, у било које време, рећи са сигурношћу на ком се од њених двају спратова човек налази. беше зајамчено да ће се на преласку из сваке собе у било коју другу наћи три–четири степеника, било да се пењу било да се спуштају. Затим, побочна гранања беху безбројна – незамислива – и тако се враћаху сама себи да наша најтачнија поимања гледе целе палате не беху баш много различна од оних с којима размишљамо о бесконачности. Током тих пет година мог боравка овде, никад не могох тачно утврдити у ком удаљеном делу лежи мала спаваона додељена мени и неким осамнаест или двадесет других школараца.

Учионица беше највећа у кући; не могох а да не мислим – на свету. беше врло дугачка, уска, и мрачно ниска, са зашиљеним

готским прозорима и храстовом таваницом. У једном удаљеном ћошку, који изазиваше страх, беше ограђен четвртаст простор са странама од осам до десет стопа, који обухваташе светилиште, „током часова“, нашег управитеља, Часног Доктора Брензбија. Беше чврсто грађено, с масивним вратима, а радије него да њих отворимо кад „Господар“ није ту, ми сви бисмо вољно мањкали под мучењем каменовима. У другим ћошковима беху два слична прегратка, далеко мање поштована, у ствари, али ипак увелико предмети страхопоштовања. Један од ових беше проповедница учитеља „класичног“, а један „енглеског и математичког“.

Разбацани по тој просторији, изукрштане у бескрајној неправилности, беху многобројне клупе и столови, црни, стари и временом исхабани, натоварени очајно много листаним књигама и тако ишпартани иницијалима, пуним именима, гротескним симболима и другим умноженим трудима ножа да сасма изгубише оно мало првобитног облика што им могоше припадати у данима давно прошлим. Једно големо ведро с водом стојало је на једном крају собе, а сат чудесних димензија на другом.

Окружен тим масивним зиђем ове часне школе, провео сам – мада не у досади и гађењу – године трећег луструма свог живота. Препун мозак детињства не тражи спољни свет догађања да га држи упсленим или да га забави; а очито суморна једноличност школе беше испуњена снажнијим узбуђењима него што их је моја зрела младост извлачила из луксуза, или моје пуно доба мужевно из злочина. А ипак морам да верујем да је мој првотни развој ментални имао у себи много тога необичног – чак много тога апсурдног. На већину људи догађаји из врло раног битисања ретко оставе, у зрелом добу, неки одређени утисак. Све је сива сенка – слабо и побркано сећање – неразговорно поновно прикупљање слабих ужитака и фантазмагоричних мука. Код мене није тако. У детињству, ја мора да сам осећао са снагом мушкарца оно шта сад

налазим да је утиснуто у памћење цртама подједнако живим, подједнако дубоким, и подједнако трајним ко гравире картагинских медаља.

А у ствари – у ствари по гледишту света – колико ту беше мало тога да се памти! Јутарње буђење, вечерњи позиви на легање; бубање, рецитације; периодични полупразници, игралиште, са својим тучама, својим забавама, својим сплеткама – све то, давно заборављено помоћу менталних враџбина, беше саздано тако да обухвати сву силу осећаја, један свет богатих догађања, свемир разноликих осећања, узбуђења врло страсног и побудног души. „О, le bon temps que ce siècle de fer!“

Уистину, ревност, одушевљење, и заповедност моје ћуди, ускоро мене учинише истакнутим ликом међ мојим школским друговима, и полако, природном поступношћу, дадоше ми премоћ над свима не много старијим од мене – свима осим једног изузетка. Овај изузетак нашао се у особи једнога школарца, који, мада никакав род, носаше исто име и презиме као ја – околност, у ствари, мало зачудна; јер, без обзира на порекло племенито, моје име беше једно од оних свакодневних која су изгледа, по обичајном праву, одвајкада честа својина руље. У овој приповести ја сам, стога, себе назвао Виљем Вилсон – име измишљено, не врло различно од правог. Само се мој имењак, од оних што по школској фразеологији сачињаваху „нашу групу“, дрзнуо да се са мнош такмичи у разредним предметима, у спорту и тучама на игралишту – да одбије да беспоговорно верује у оно што ја кажем и да се потчини мојој вољи – дапаче, да омета моје хировито заповедање у сваком погледу. Аколи на свету постоји деспотија врховна и безусловна, онда је то деспотија господарског ума у дечаштву над мање снажним душама својих другова.

Вилсоново бунтовништво мени беше извор највеће срамоте – утолико више што сам ја – упркос разметљивости с којом сам пред свима наглашено поступао с њим и његовим шепурењима, потајно

осећао да га се плашим, те не могох а да не мислим да је равноправност коју он тако лако са мношћом одржаваше – доказ његове истинске надмоћи; јер мене то да не будем превазиђен кошташе сталне борбе. А ипак ту надмоћ – па ни равноправност – није, у ствари, признавао нико до ја сам; наши другари, по неком необјашњивом слепилу, као да нису ни сумњали да она постоји. Дапаче, његово супростављање, његов отпор, а нарочито његово дрско и упорно мешање у моје намере не беху отворени колико потајни. Изгледало је да је он подједнако лишен честољубља које мене гони и страствене енергије ума што мени чини могућним да се истичем. Могло се претпоставити да га у његовом ривалству покреће једино хировита жеља да мене осујети, запањи или понизи; мада каткад биваше кад не могох а да не запазим, с осећањем сазданим од чуђења, унижености и увређености, да он меша са својим шкодама, својим увредама, или својим супростављањима, извесну врло недоличну, и јамачно врло непожељну, нежност у држању. Ја могох само замислити да то необично понашање произилази из савршене уображености што поприма прост изглед покровитељства и заштитништва.

Можебит да та потоња осебујност у држању Вилсоновом, спојена с истоветношћу имена, и пуком случајношћу што се уписасмо у школу истог дана, беше оно што је пустило у оптицај мишљење, међ старијим разредима у академији, да смо ми браћа. Ови се не распитују баш стриктно за послове млађих од себе. Рекох пре, или је требало да рекнем, да Вилсон не беше, ни у најмањој мери, повезан с мојом породицом. Али бисмо јамачно, да бесмо браћа, морали бити близанци; јер, након што одох од доктора Брензбија, случајно сазнадох да је мој имењак рођен деветнаестог јануара 1813 – а то је помало необичка подударност; јер је тај дан управо дан мог рођења.

Може изгледати чудно што, упркос сталне бригае коју ми изазиваше ривалство Вилсоново, и његов неподносни дух супростављања, ја не могах да се натерам да га сасвим мрзим. Ми смо, дакако, сваког дана водили препирку, у којој би он, препуштајући ми јавно палму победе, на неки начин успевао да ме натера да осећам да је он тај који ју је заслужио; а ипак су нас осећај поноса у мене и истинско достојанство у њега увек одржавали у оном што се зове „пристојни односи“, а постојаху многе тачке подударности у нашим ћудима што деловаху тако да мене одржаваху у сентименту који само наш став спречаваше да прерасте у пријатељство. Тешко је, пак, одредити, или чак описати, моја стварна осећања према њему. Она сачињаваху шарену и разнородну мешавину – неко мрзовољно непријатељство, које још не беше мржња; неко уважавање, још више поштовања; доста страха, уз сву силу радозналости. Моралисти ће бити непотребно рећи да, сем тога, Вилсон и ја бесмо другови најнераздрвојнији.

Нема сумње да то необично стање ствари које постојаше међу нама беше оно што све моје нападе на њ (а они беху бројни, било отворени било прикривени) скренуше у канал шегачења или пасјалука (који боли док поприма изглед пуке шале) пре неголи у озбиљније и одлучније непријатељство. Међутим, моји покушаји у овом смислу не беху никако подједнако успешни, ни кад моји планови беху најлукавије смишљени; јер мој имењак поседоваше, у карактеру, ону скромни и мирну строгост која, док ужива у заједљивости својих шала, нема Ахилове пете у себи и изравно одбија да буде исмевана. Ја сам могао пронаћи, у истину, тек једну рањиву тачку, а ту би, јер лежаше у једној личној осебујности, произашло, можебит, од телесне болести, заобишао сваки супарник мање излуђен од мене – мој је ривал имао слаб орган говора, односно грло, што га спречаваше да глас дигне, било када,

изнад врло тихог шапата. Ја не пропустих да се том маном бедно користим што више могах.

Вилсонове одмазде сличне врсте беху многобројне; а беше један облик његовог пасјалука који мене преко мере узбуђиваше. Како оштроумност његова беше уопште открила да ће тако ситна ствар мене секирати, питање је које никад не могах решити; но пошто ју је открио, он је то кињење рабио редовно. Ја сам увек осећао одвратност према свом неотменом презимену и врло простом, аколи не и плебејском имену. Те речи беху отров у мојим ушима; а кад, оног дана када стигох, један други Виљем Вилсон такође дође у академију, осетих се љутим на њ што носи то име, и двоструко згађен тим именом јер га носи странац, који ће бити узрок његовог двоструког понављања, који ће стално бити ту где и ја, и чији поступци, у свагдашњој рутини посла школског, морају неизбежно, због те одвратне случајности, бити често бркани с мојим.

Осећај тако изазване секирације јачао је са сваком околношћу која је тежила да истакне сличност, моралну или телесну, измеђ мога ривала и мене. Не бејаш тад открио необичну чињеницу да смо истих година, али сам видео да смо исте висине, а запазих да смо чак необично слични у општем склопу тела и цртама лица. Огорчило ме је, такође, говоркање гледи сродства, које се појавило у вишим разредима. Једном речју, ништа ме не могаше озбиљније узнемирити (мада сам ја доследно скривао такву узнемиреност) него неко натукњивање да међ нама постоји сличност ума, тела или положаја. Но, у ствари, нисам разлога имао да верујем да је (с изузетком питања сродства, и то у случају самог Вилсона) та сличност икад била предмет коментара, или да су је уопште запазили наши школски другови. Да је он запажа у свим њеним видовима, и неменљиво као и ја, беше очигледно; али да може у тим чињеницама открити тако плодно поље узнемиравања, може се

приписати, као што рекох пре, његовој више него обичној проницљивости.

Његова улога – која беше да усаврши како да ме подражава – лежаше и у речима и у делима; а он је свој лик играо баш задивљујуће. Моју одећу беше лако подражавати; мој ход и навадно држање беху усвојени без тешкоће; упркос својој мани телесној, ни мој глас му није измицао. Моје гласније тонове је, наравно, избегавао, али сам кључ – тај беше истоветан; а његов необични шапат поста одјек мојега.

Колико јако је мене мучило то изврсно портретисање (јер се то не могоше оправданао назвати карикатуром), нећу сад покушати да опишем. Имао сам само једну утеху – у чињеници да сам то портретисање, очито, само ја опажао, и да морам трпети само лукаве и необично саркастичне осмехе свога имењака. Задовољан што је у мојим грудима произвео жељену последицу, чинило се да се он у потаји цери над убодом који је задао и да, навадно, избегава јавни аплауз, који би успех његових шаловитих подухвата могао врло лако изазвати. То што школа, у ствари, не осећа његову накану, не опажа њена постигнућа и не учествује у његовом подсмеху, беше, током многих месеци испуњених бригом, загонетка коју не могох решити. Можда је нијансирање подражавања његовог учинило да се оно не запази лако; или сам ја, што је још вероватније, своју безбедност дуговао надмоћном држању подражаваоца, који је, презирући буквалност (која је, на слици, све што глупаци виде), нудио само потпун дух свог оригинала моме размишљању и жаловању.

Већ сам, више него једном, говорио о одвратном ставу покровитељства који би он заузимао према мени, и о његовом честом наметљивом ометању моје намере. То ометање често попримаше непријатну особину савета; савета не датог отворено, него натукнутог или инсинуираног. Ја сам га примао с одбојношћу,

која је јачала како постајаш старији. Па ипак, данас, много касније, морам да будем једноставно поштен према њему и признам да се не могу сетити неке прилике када алузије мојега ривала беху на страни оних грешака и лудости тако навадних његовом незрелом добу и очитом неискуству; да је барем његов осећај морални, ако не његова општа даровитост и световна мудрост, био далеко изоштренији од мог; и да сам могао, данас, бити бољи, те тако и срећнији човек, да сам мање често одбијао савете садржане у оним значајним шапатима које сам тад од срца мрзео и превише огорчено презирао.

Елем, на крају постадох крајње узмирен под његовим огавним надзором, и сваког сам дана све више и све отвореније мрзео оно што сам сматрао његовом неподносном надменошћу. Рекох да су, првих година наше везе као другова школских, моја осећања гледе њега могла лако сазрети у пријатељство, али да су, у потоњим месецима мог боравка у академији – мада се наметљивост његовог навадног понашања беше, без сумње, смањила у извесној мери – моја осећања, у скоро истој размери, веома личила на праву мржњу. Једном приликом он је то видео, чини ми се, те је потом мене избегавао, или се правио да ме избегава.

Десило се, отприлике у исто време, ако се добро сећам, да сам, у силовитој свађи с њим – у којој он беше затечен више него обично, те је говорио и поступао с отвореношћу у понашању доста страном његовој природи – открио, или умишљао да сам открио, у његовом говору, његовом држању и општем изгледу, нешто што ме спрва запањи а потом ме дубоко заинтересова, изазивањем у свести мутних приказа мог најранијег детињства – необична, збркана и згомилана сећања на време кад само сећање још беше нерођено. Не могу боље описати тај осећај који ме притискаше него рекавши да сам тек с потешкоћом отресао веровање да сам се познавао са створом што стоји преда мном у неко врло давно време, у неком

делу прошлости чак бескрајно удаљеном. Та опсена је, пак, изгледела брзо како је и дошла, а ја је помињем тек само да бих оцртао задњи разговор који сам тамо водио са својим необичним имењаком.

Голема стара кућа, са својим безбројним пододељењима, имала је неколико великих одаја повезаних једна с другом, где је спавао већи број ученика. Постојало је, међутим, (као што се нужно мора десити са зградом тако неспретно планираном), много ћошкића или удубљења, отпадака те грађевине; а ове је економска досетљивост доктора Брензбија такође опремила као спаваонице; мада, пошто беху тек избе, могаше се у њих сместити тек јединцата особа. У једној од тих одајица становао је Вилсон.

Једне ноћи, пред крај моје пете године у тој школи, и непосредно после препирке управо поменуते, нашавши да су сви утонули у сан, ја се дигнем из постеље и, с лампом у руци, прокрадем се кроз замршен сплет узаних ходника од моје спаваће собе до собе мога супарника. Дуго бејаш смишљао један од оних злобних пасјалука на његов рачун, у чему дотле бејаш вазда неуспешан. Сад ми беше накана да свој план спроведем, и реших да учиним да он осети сву количину злобе којом ја бејаш прожет. Стигавши до његове избе, ја уђох нечујно, оставивши лампу, са штитником преко ње, напољу. Направих корак напред, па ослушнух звук његовог мирног дисања. Уверен да он спава, вратим се, узем светиљку, и с њом поново приђем кревету. Око њега беху навучене завесе, које ја, у извршењу свога плана, лагано и тихо размакнем, те сјајни зраци живо падоше на спавача, а моје очи, истог трена, на лице његово. Погледах – а одузетост, ледност осећаја, прође мојим телом. Груди ми се надимаху, колена заклецаше, цела душа би ми обузета необјашњивим а ипак неподносним страхом. Дахћући, спустих лампу још ближе том лицу. Јесу ли ово – ово црте Виљема Вилсона? Видех, у ствари, да јесу његове, али сам се тресао као у

нападу грознице од замишљања да нису. Шта је то у њима што мене овако збуњује? Зурио сам – док ми се мозак вртео од мноштва неповезаних мисли. Не изгледа он тако – јамачно не тако – у живости сати кад је будан. Исто име! Исто обличје тела! Исти дан доласка у академију! Па онда његово упорно и бесмислено подражавање мог хода, мог гласа, мојих навика, и мог држања! Да ли је, заиста, у границама људске могућности да је оно што ја сад видим последица, једино, навадног спровођења тог саркастичног подражавања? Устрашен, и с потајном дрхтавицом, угасих лампу, изађох из те одаје, и напустих одмах дворане те старе академије, да у њих више никада не ступим.

По истеку неколико месеци, проведних код куће у пукој беспослици, нађох се као ђак у Итону. Тај кратки интервал беше довољан да ослаби моје сећање на догађаје у школи доктора Брензбија., или барем да доведе до материјалне промене у природи осећања с којим их се сећам. Истине – трагедије – те драме више није било. Сад могах наћи места да посумњам у веродостојност својих чула; и ретко бих се присетио те ствари икако без чуђења због величине људске лаковерности, и осмеха због живе силе маште коју сам наследно поседовао. А не беше вероватно да ће та врста скептицизма бити умањена природом живота који сам ја водио у Итону. Вртлог бесловесне лудости у који сам ја тамо тако спремно и тако непромишљено уронио спрао је све сем пене моје прошлости, одмах прогутао све чврсте и озбиљне утиске, и сећању оставио само праве лакомислености пређашњег бивства.

Међутим, ја не желим да исцртавам ток своје бедне раскалашности овде – раскалашности која је пркосила законима док је измицала будности те установе. Три године лудости, проведене бескорисно, мени само беху дале укоренење навике порока, и додале, у понешто необичном ступњу, мом телесном статусу, кад сам једном, после недељу дана бездушне раскалашности,

позвао малу скупину најраспуснијих ђака на тајни пир у мојим одајама. Састасмо се касно увече, јер наше развратности требало је да потрају дословно до јутра. Вино је текло обилно, а није недостајало других и можда опаснијих мамљења; тако да се сива зора беше већ мутно појавила на истоку, дочим наша избезумљена растрошност беше на врхунцу. Лудачки зајапрен од карата и пјаности, управо сам био усред здравице вулгарније него што је навадно, кадли моју пажњу ненадно одвуче силовито, мада делимично, отварање врата собе, и реван глас слуге напољу. Он рече да неки човек, чито у великој журби, захтева да са мном разговара у предсобљу.

Мене, необично распаљеног вином, тај неочекивани прекид више одушеви него изненади. Одмах тетурајући кретох напред, а неколико корака доведе ме до предворја зграде. У овој ниској и малој соби није висила никаква лампа, па сад није улазило никакво светло, сем светла врло слабе зоре, које се пробијало кроз полукружни прозор. Кад закорачих преко прага, постадох свестан да је ту прилика неког младића отприлике моје висине, и одевена у бело јутарње одело од кашмира, скројено по новој моди, као и оно које сам и сам носио тог тренутка. Слабо светло ми је омогућило да то запазим; али црте лица не могах разазнати. Кад ја уђох, он ми журно приступи, зграби ме за руку покретом мрзовољног нестрпљења, и прошапута речи „Виљем Вилсон!“ у моје уво.

Ја се очас сасвим отрезних. Беше нечег у држању тог странца, и у дрхтавом померању његовог подигнутог прста, док га он држаше измеђ мојих очију и светлости, што мене испуни бескрајним запрепашћењем; али то не беше оно што ме је тако силовито такло. То беше бременитост озбиљне опомене у тим необичним, тихим, шиштавим речима; а надасве, то беше осебујност, тон, кључ тих неколиких, простих и присних а ипак прошаптаних слогова, који стигоше с тисућу згомиланих сећања на дане прошле, и згодише

моју душу сразом галванске батерије. Пре него што ја могах повратити способност својих чула, он нестаде.

Мада овај догађаје не оману да остави живописан утисак на моју поремећену машту, он ипак беше пролазан колико и живописан. Током неколико недеља, пак, предадох се озбиљном распитивању, или бејаш умотан у облак морбидног размишљања. Не покушах да сакријем од своје спознаје идентитет те необичне особе, која се тако истрајно меша у моје послове и прогони ме својим натукнутим саветом. Ама, ко је и шта је овај Вилсон? И откуда долази? И шта су му намере? Ни на једно од ових питања не могах добити одговор; него тек утврдих, гледе њега, да је изненадна несрећа у породици његовој довела до његовог напуштања академије доктора Брензбија по подне оног дана кад ја сам одбегах. Међутим, после краћег времена престадох мислити о тој ствари, будући да сва моја пажња беше заузета планираним одласком на Оксфорд. Убрзо одем тамо; а непрорачуната таштина мојих родитеља снабдела ме је гардеробом и годишњим издржавањем које ће ми омогућити да уживам како хоћу у раскоши већ толико моме срцу драгој – да се такмим у издашности трошења с најохوليјим наследницима најбогатијег племства у Великој Британији.

Узбуђен таквом подршком греху, моја урођена ћуд јави се с удвострученом ревношћу, те одбацих и проста суздржавања пристојности у лудачкој опчињености својих пирова. Међутим, било би апсурдно задржавати се на појединостима моје расипности. Довољно је рећи да сам, међу трошацијама, надмашио Ирода, и да сам, дајући име мноштву нових лудости, додао немалу допуну дугој листи порока тада уобичајених на том најраспуснијем универзитету Европе.

Међутим, тешко би се могло поверовати да сам се, чак и овде, тако срозао с положаја центлменског да сам настојао да се упознам с најогавнијим вештинама коцкара професионалног, и да,

поставши вичан у његовом науку презрења достојном, то редовно користим као средство да повећам свој већ голем приход на терет слабоумних међ својим колегама. А ипак беше тако. И сама та огромност овог преступа против свих мужевних и часних осећаја показала се, без сумње, као главни, аколи не и једини, разлог за некажњеност с којом је он вршен. Ко, заиста, међ мојим најраспуснијим садрузима не би пре довео у питање најјаснији доказ својих чула неголи да сумњичи за такве склоности веселог, искреног, дарежљивог Виљема Вилсона – најплеменитијег и најплебејскијег човека на Оксфорду – оног чије су лудости (говораху паразити његови) тек лудости младости и необуздане маште – чији греси су тек јединствен хир – чији најмрачнији грех је само безбрижна и полетна растрошност?

Тако сад бејаш две године успешно упослен на овај начин, кадли на универзитет стиже један млад, скоројевићки племић, Глендининг – богат, говорио је извештај, као Ирод Атички – и с богатством исто тако лако стеченим. Ускоро утврдох да је слабе памети, те га, наравно, заробоших као погодну мету за своју вештину. Често сам га увлачио у игру, и намештао, с навадном коцкарском спретношћу, да он однесе знатне суме, да бих га што успешније упетљао у своје замке. Најзад се, пошто ми планови беху сазрели, састанем с њим (с пуном наканом да тај састанак буде последњи и одлучујући) у одајама колеге студента (господна Престона), подједнако блиског с обојицом, а који, да му се ода признање, није гајио ни најмању сумњу гледе моје накане. Да овом додам што боље фарбање, бејаш удесио да се скупи дружина од неких осам до десет људи, и бејаш доследно пажљив у том да доношење карата изгледа случајно, и да буде на предлог баш мог нациљаног лаковерца. Да скратим на огавну тему: није испуштено ништа од ниске лукавштене, тако навадне у сличним приликама да је истински зачудно колико се њих још нађе да буду тако ошамућени да јој жртва постану.

Бесмо протегли своју седељку дубоко у ноћ, а ја најзад изманеврисах да Глендининг буде мој једини противник. Игра, усто, беше мој омиљени екарт! Остатак друштва, заинтересован гледе висине наше игре, беше се мануо својих карата, те стојаше око нас као посматрачи. Тај скоројевић, који беше наведен, мојим смицалицама у раном делу вечери, да добро потегне, сад је мешао, делио или играо с необичном живчаношћу у држању, која се, помислих, делимично објаснити може пјаношћу његовом, али не у целости. Кроз врло кратко време, он постаде мој дужник у једном великом износу, а тада, повукавши добар гутљај порта, учини управо оно што сам ја хладно предвидео – предложи да се удвоструче наши већ претерано високи улози. Уз добро одглумљено опирање – и не док га моје поновљено одбијање не наведе на неколике љутите речи, које дадоше боју увређености моме пристанку – ја коначно пристадох. Резултат је, наравно, само показао како је потпуно тај улов био у мојој замци; за мање од сата, он је свој дуг учетворио. Током неког времена, лице његово губило је румену боју коју му је вино зајмило; а сад, на моје запрепашћење, опазих да је задобило бледило збиља ужасно. Рекох, на моје запрепашћење. Глендининг је, на моје ревно распитивање, био представљен као немерљиво богат; а суме које је управо изгубио, мада саме по себи беху големе, не би могле, претпоставих, да га врло озбиљно секирају, а још мање да га тако силно погоде. То да је савладан вином које је управо попио беше помисао која се најпрва нудила; те ја – више да бих сачувао свој углед у очима својих садруга неголи из неког мање себичног мотива – управо хтедох да затражим, безусловно, да се игра прекине, кадли неке опаске из друштва крај мене, и узвик који озражаваше крајње очајање код Глендининга, помогоше ми да схватим да сам ја изазвао потпуну пропаст његову под околностима што га учинише предметом

сажаљења свију, а требало је да га штите од злодела и самог злодуха.

Какво је сад могло бити моје држање, тешко је рећи. Жалосно стање мога лаковерца све је умотало у атмосферу непријатне суморности; а дубока тишина владала је неколико тренутака, током којих не могах а да не осетим како ми образи бриде од многих ватрених погледа презира или прекора упућених мени од оних мање распусних у скубини. И признаћу да неподносни терет бриге би начас дигнут с мојих груди ненадним и необичним упадом до којег дође. Широка, тешка склопива врата стана буду сва одједном раскрыљена, у пуној ширини, са енергичном и журном силовитошћу, која угаси, као чаролијом, све свеће у соби. Њино светло, док умираще, нама омогући само да видимо да је неки странац ушао, отприлике моје висине, и потпуно умотан у огртач. Мрак, пак, сада беше потпун; и ми једино могасмо осетити да он стоји међу нама. Пре но што се ико од нас могаше повратити од крајњег запрепашћења у које нас ова непристојност беше све довела, зачусмо глас уљезов.

„Господо,“ рече он тихим, разговетним шапатам што се не заборавља, који дарну у саму срж мојих костију. „Господо, ја се не извињавам због овог понашања, јер ја, понашајући се овако, само дужност испуњавам. Ви сте, без сумње, необавештени о правој природи човека који је ноћас на екарту добио велик износ новца од лорда Глендининга. Ја ћу вам зато показати брз и сигуран начин како да прибавите то врло потребно обавештење. Молим вас да прегледате, натенане, поставу манжетне његовог левог рукава, и неколико пакетића што се могу наћи у доста великим џеповима његовог кућног капута.“

Док је он говорио, тишина беше тако дубока да се могла чути чиода да је пала на под. Кад заврши, он одмах изађе, исто онако нагло како је ушао. Могу ли – да ли да опишем своја осећања?

Треба ли да кажем да сам осетио све ужасе проклетих? Јамачно да сам мало времена имао за размишљање. Многе руке грубо ме зграбише на лицу места, а светиљке се одмах поново појавише. Уследио је претрес. У постави мог рукава буду пронађене све високе карте важне у екарту, а у џеповима мог кућног капута – неколико шпилова, идентичних онима коришћеним на нашим седељкама, уз један изузетак – да моји беху од врсте зване, технички, облице, јер високе карте су лако испупчене на крајевима, а ниске лако испупчене на странама. С таквом удешеношћу, лаковерац који сече, како је навадно, по дужини шпила, неумитно нађе да свом противнику сече карту високу; дочим коцкар неће, секући по ширини, исто тако сигурно, пресећи за своју жртву ништа што се може бројати у евиденцији игре.

Било какав излив огорчења после овога открића мање би ме погодио него неми презир, или саркастично држање, са којима је примљено.

„Господине Вилсоне,“ рече наш домаћин, сагавши се да склони испод својих ногу веома раскошан огртач од скупог крзна.

„Господине Вилсоне, ово је ваше.“ (Погода беше хладна, те сам био, изашавши из своје собе, пребацио огртач преко свог кућног капута, а одложио га кад сам стигао тамо где се играло.)

„Претпостављам да је излишно тражити овде (он баца поглед на наборе те хаље уз једак осмех) било какве друге доказе ваше вештине. У ствари, добили смо их довољно. Увидећете потребу, надам се, да напустите Оксфорд – а у сваком случају, да одмах напустите моје одаје.“

Понижен, срозан у прах како тада бејаш, вероватно је да бих се овом раздражујућем језику супроставио тренутним личним насиљем – да ми цела пажња не би начас привучена једном чињеницом врло збуњујуће природе. Огртач који бејаш носио био је од крзна раскошна изгледа; колико раскошног, и колико изузетно

скупог, нећу ни пробати да кажем. Његов крој, такође, беше моја властита маштовита измишљотина; јер ја бејам избирљив, до немогућег ступња фићфирићства, у стварима ове фриволне природе. Кад ми је, дакле, господин Престон пружио онај који је подигао с пода, а близу склопивих врата стана, ја видех, са запрепашћењем скоро на граници страха, да мој властити већ је пребачен преко моје руке (где сам га ја, без сумње, несвесно ставио), и да је онај који ми се пружа његова тачна копија у свакој, чак и у најситнијој могућој појединости. Задржавши извесно присуство духа, ја узех онај који ми понуди Престон; ставих га, неприметно, преко свога; напустих стан с одлучним мрштењем пркоса, и следећег јутра, пре зоре, започех журно путовање из Оксфорда на континент, у потпуној агонији ужаса и срамоте.

Бежао сам узаман. Моја зла судбина гонила ме је као да ликује, и показала, у ствари, да је спровођење њене тајанствене владавине тек започело. Једва да сам ступио у Париз а добих нове доказе о мрском занимању које овај Вилсон испољава за моје послове. Године су пролетале, а ја не доживех олакшања. Зликовац! У Риму, с каквом је неприличном, и с како утварном наметљивошћу ступио измеђ мене и мог честољубља! У Бечу, такође – у Берлину – и у Москви! Где, уистину, нисам горког разлога имао да га кунем у свом срцу? Од његове несхватљиве тираније најзад побегох, успаничен, као од пошасте; и на сам крај света бежао сам узаман.

И стално, стално бих, у заједници тајној са својом душом, постављао питања: „Ко је он? Откуд је дошао? И који су му цели?“ Али никакав одговор туна се не нађе. Па сам онда истражио, врло детаљно, облике и методе, и главне особине његовог дрског надзирања. Но и ту је било врло мало тога на чему би се темељио закључак. Могло се приметити, у ствари, да ни у једном од многобројних случајева у којима је он преступио мој пут у потоњу није то учинио из другог разлога до да онемогући оне науке, да

поремети она чињења, који би, да су у целости извршени, могли довести до гадне шкоде. Бедно је то оправдање, уистину, за власт тако дрско узурпирану! Бедна накнада за природно право на властиту вољу тако упорно, тако увредљиво оповргавано!

Такође сам био приморан да приметим да је мој мучитељ, врло дуго времена (док је доследно и с чудесном вештином одржавао свој хир да буде истоветан са мношвом у одевању), био тако удесио ствар, у извршењу својих разних ометања моје воље, да ја не видим, ниједног тренутка, црте лица његовог. Шта год био Вилсон, ово је, барем, била изистинско ачење, или лудост. Зар је могао, и начас, претпоставити да у свом опомињачу у Итону, у ништитељу моје части у Оксфорду, у оном који је осујетио моје честољубље у Риму, моју освету у Паризу, моју страсну љубав у Напуљу, или оно што он нетачно назва мојом шкртошћу у Египту – да у овом мој пра–душман и зли геније може оманути да препозна Виљема Вилсона из мојих школских дана – имењака, садруга, ривала – омраженог и страшног ривала у школи доктора Брензбија? Немогуће! Но, де да похитам до задњег значајног призора драме.

Дотле се ја бејех покорно потчињавао том дрском надзирању. Осећај дубоке страхопоште с којим сам навадно гледао на узвишену природу, величајну мудрост и очиту свеприсутност и свемоћ Вилсонову – придодат чак осећању страха, којим неке друге особине његове природе и дрскости мене испуњаваху – досад је деловао тако да у мени усади предоцбу о властитој потпуној слабости и беспомоћности, и да наметне прећутну, мада горко невољну, подређеност његовој хировитој вољи. Међутим, у последње време, био сам се предао сасвим вину; а његов раздражујући утицај на моју наслеђену ћуд чинио је да се све теже контролишем. Почех да гунђам, да оклевам – да се одупирем. А да ли беше само машта оно што ме наведе да верујем да се, с повећањем моје одлучности, одлучност мог мучитеља сразмерно

смањивала? Било како било, сад почех осећати налет пламтеће наде, те сам, на крају, у својим потајним мислима, гајио неодступну и очајничку одлуку да се више нећу покорити поробљавању.

Десило се да у Риму, током карневала године 18--, присуствујем маскаради у палаци напуљског Војводе Диброља. Бејаш се препустио више него обично претеривањима стола с вином, те ме је сад загушљива атмосфера натисканих соба неподносно дражила. Такође, мука да се пробијам кроз лавиринте тога друштва није мало доприносила кварењу мог расположења; јер ја сам жудно тражио (да не кажем с каквим недостојним мотивом) младу, веселу, прелепу супругу остарелог и излапелог Диброља. С врло безобзирном поверљивошћу, она ми беше раније саопштила тајну у који ће костим бити обучена, те сам ја сад, опазивши је, журио да се пробијем до ње. У том тренутку, осетих да ми се на раме спушта једна лака шака, и онај вавек запамћени, тихи, проклети шапат у свом уху.

У потпуној помами гнева, одмах се окретох према томе који ме је тако уставео и шчешах га силовита за тилски оковратник. Он беше обучен, као што сам и очекивао, у костим сасвим сличан моме; носио је шпански огртач од плаве кадифе, опасан око струка гримизним каишом, о ком се држао рапир. Маска од црне свиле потпуно му прекриваше лице.

„Ниткове!“ рекох гласом храпавим од јарости, док сваки слог који изговарах као да беше ново гориво за мој бес. „Ниткове! Варалице! Проклети лупежу! Нећеш – нећеш ме прогањати до смрти! За мном, или ћу те убости ту где стојиш!“, и ја се пробијем из балске дворане у мало предворје уз њу – вукући њега без отпора док сам ишао.

Кад уђосмо туна, одбацих га од себе бесно. Он се отетура уза зид, док сам ја врата затворио уз клетву, а њему наредио да исуче

рапир. Он оклеваше тек часак; а онда, уз лак уздах, исука у тишини и заузе одбрамбени став.

Борба је збиља била кратка. Ја сам био помаман од свакојаког дивљега узбуђења, те сам у својој једној руци осећао снагу и моћ мноштва. После неколико секунди, притерах га, голом снагом, уз зидну оплату, те сад, кад ми беше на милост и немилост, свој мач протерах, неколико пута, кроз његове груди.

Тог тренутка неко испроба браву на вратима. Пожурим да га спречим да уђе, а онда се одмах врнух свом умирућем противнику. Међутим, какав језик људски може добро описати онај ужас који мене обузе пред призором који се сад видео! Кратак трен у ком бејаш одвратио очи беше био довољан да створи, наизглед, материјалну промену у распореду на другом, или даљем крају собе. Једно велико огледало – тако се мени спрва учинило у мојој збуњености – сада је стојало тамо где се пређе никакво није видело; а кад му ја приђох у крајњем страху, мој властити лик, али с цртама сасвим бледим и умрљаним крвљу, крете к мени slabим и тетуравим кроком.

Тако је изгледало, велим, али није било тако. То беше мој противник – то беше Виљем Вилсон, што тад стојаше преда мном у мукама свога умирања. Његови маска и огртач лежали су, тамо где их је бацио, на поду. Не беше ни кончића у свој одећи његовој – нити једне линије у свим истакнутим и јединственим цртама његова лица, који не беху, чак у најпотпунијој истоветности, моји властити!

То беше Вилсон; али више није говорио шапатом, те могах помислити да то ја сам говорим кад он изусти:

„Ти си победио, и ја се предајем. Ипак, одселе си и ти мртав – мртав за Свет, за небеса и за Наду! Кроз мене си постојао – и, кроз моју смрт, види по овом лику, који је твој властити, како си потпуно себе убио!“

МАСКА ЦРВЕНЕ СМРТИ

Црвена Смрт је харала земљу. Ниједна пошаст не беше била тако погубна, или тако страшна. Крв беше њено отеловљење – црвенило и ужас крви. Било би јаких болова, и ненадне омаглице, а потом обилног крварења на поре, уз распадање. Крмезне мрље на телу, а посебно на лицу жртве, беху моријска обзнана, која њу лишаваше помоћи и сућути њених ближњих. А цео напад, напредовање и кончање болести беху збивања од пђ сата.

Међутим, Кнез Проспер беше весео и неустрашив, и сналажљив. Кад његове земље беху напђ опустеле, он призва себи хиљаду здравих и веселих пријатеља измеђ витезова и госпи свога двора, те се с њима повуче у дубоку осаму једне од својих опатија с торњићима и круништима. Ова беше здање пространо и величајно, творевина кнежевог властитог необичног а ипак сјајног укуса. Опасиваше је јак и висок зид. Тај зид имао је капије од гвожђа. Дворани, пошто уђоше, довукоше талне пећи и тешке чекиће, те засуне заварише. Решили су да не оставе начина ни уласка ни изласка на ненадни порив очајања или махнитости изнутра. Опатија беше богато снабдевена храном. Уз такве предострожности, дворани су могли да чикају заразу. Спољни свет може се старати о себи. У међувремену, лудост је јадиковати, или размишљати. Кнез беше обезбедио сва средства разоноде. Било је лакрдијаша, било је импровизатора, било је балетских играча, било је музичара, била је Лепота, било је вина. Све ово и сигурност беху унутра. Напољу беше *Црвена Смрт*.

Поткрај петог или шестог месеца своје осаме, и док је пошаст беснела врло жестоко напољу, Кнез Проспер је гостио својих хиљаду пријатеља на маскенбалу врло необичне величајности.

Беше то приказ раскалашан, та маскарада. Него да прво испричам о просторијама у којима је држана. Беше их седам – царски низ. У многим палатама, пак, такви низови творе дугачак и прав пролаз, док покретна врата клизе уназад скоро до зидова на обе стране, тако да је поглед на цео опсег једва ометен. Овде случај беше врло различан, како се и могло очекивати од војводине љубави за необично. Те одаје беху тако неправилно распоређене да поглед обухваташе тек мало више од једне у један мах. На сваких двадесет или тридесет јарди беше оштар завој, а код сваког завоја нови утисак. Лево и десно, у средини сваког зида, висок и узак готски прозор гледао је на затворен ходник који прати завијутке тог низа. Ти прозори беху од дојеног стакла, чији се тон мењао у складу с превладавајућом нијансом декорација одаје на коју се отвара. Она на источном крају беше украшена, примерице, на плаво – и живо плави беху њени прозори. Друга одаја имала је гримизне украсе и таписерије, и ту окна беху гримизна. Трећа беше кроз зелена, и таква беху крила прозорска. Четврта беше опремљена и осветљена наранџастим – пета белим – шеста љубичастим. Седма одаја беше густо умотана у црне баршунасте таписерије, што вишаху свугде по таваници и низ зидове, падајући у тешким наборима на тепих од исте тканине и нијансе. У овој, пак, одаји једино, доја прозора је затајила да се сложи с декорацијама. Окна беху крмезна – тамне боје крви. Елем, ни у једној од седам просторија не беше лампе или канделабра међ обиљем злаћаних украса што леже разбацани наоколо, или висе са таванице. Не беше никаквог светла што допире од лампе или свеће у том низу одаја. Међутим, у ходницима што су ишли уз тај низ стојаше, спрам сваког прозора, тежак треножац што носи мангал с ватром, која своје зраке бацаше кроз

бојено стакло и тако ту просторију сјајно осветљаваше. Тако се стварало мноштво шарених и необичних приказа. Међутим, у западној, или црној одаји, учинак светлости што се излива на тамне засторе кроз крваво обојена окна беше крајње сабласан, и ствараше тако диваљ изглед на лицима оних који би уништили да их од тог друштва мало беше храбрих довољно да уопште кроче у њу.

У овој одаји, такође, стојаше, уз западни зид, дивски сат од ебановине. Његово се клатно њихало амо–тамо уз туп, тежак, једноличан звек, а када би минутна казаљка описала круг на бројчанику и час требало да буде откуцан, из месинганих плућа сата стигао би звук који је јасан, гласан, дубок и изванредно милозвучан, али тако необичног тона и снаге да би, код сваког истека часа, музичари из оркестра били приморани да застану, начас, у својој изведби, да би тај звук ослушнули; а тако би и плесачи валцера силом оставили своје обртаје, те би настала кратка сметеност целог тог веселог друштва; а док би звоњава тог сата јоште јечала, видело би се да најповршнији бледе, а старији и мирнији шаком преко чела прелазе као у збуњеном снатрењу или размишљању. Кад би, пак, одјеци сасма престали, лак смех би одмах обузео скуп; музичари би један другог погледали и насмејали се као на своју нервозу и лудост, те би се шапатам зарицали, један другом, да следећа звоњава сата неће у њих изазвати слично осећање; а онда би, по истеку шездесет минута, стигла јоште једна звоњава сата, и тад би је јавили исти немир, плахост и размишљање као пређе.

Међутим, упркос овим стварима, то беше весела и величајна теревенка. Укус војводин беше осебујан. Имао је добро око за боје и утиске. Презирао је пукe помодне украсе. Његови планови беху смели и ватрени, а његове замисли сијаху варварским блеском. Има неких који би помислили да он беше луд. Његови следбеници

осећаху да није. Беше нужно чути га и додирнути га да се буде сигуран да није.

Он беше, највећма, одредио покретне украсе тих седам одаја у поводу ове веле гозбе; и његов укус врховни беше тај што даде лик машкарама. Будите сигурни да беху гротескне. Беше много блеска и сјаја, и чара и фантазме – од чега се много тога касније видело у „Ернани“. Било је арабескних прилика с неподесним деловима и опремом. Било је булажњивих фантазија, таквих какве лудак ствара. Било је много лепог, много раскалашног, много необичног, понешто ужасног, и немало оног што могаше побудити гађење. Амо–тамо у тих седам одаја шепурила се, у ствари, гомила снова. А ови – снови – превијаху се свесрдно, попримајући доју од соба, и чинећи да дивља музика оркестра изгледа као јека корака њихових. А сад, ево, откуцава сат ебановски што стоји у дворани од баршуна. Па је, начас, све мирно, и све је немо осим гласа сата. Снови су замрзнути тако како стоје. Међутим, одједи звоњаве замиру – трајали су само трен – и лак, напô пригушен смех плута за њима док одлазе. И сад поново музика јача, и снови су живи, и превијају се амо–тамо веселије но икад, попримајући доју од многобојних прозора кроз које струје зраци од треножаца. Но у одају што лежи најзападније од тих седам, нема сад ниједне крабуље која се усуђује да уђе; јер ноћ пролази, и светлост руменија тече кроз крваво обојена окна; а црnilo загаситих драперија плаши; и до оног чија нога падне на тепих загасити од оближњег сата ебаноског стиже бруј пригушен и наглашен свечаније него онај који уши досегне оних што уживају у даљим забавама других одаја.

Међутим, те друге одаје беху густо натискане, и у њима је грозничаво тукло срце живота. Теревенка се настављаше ковитлаво, док најзад не започе најавна поноћи на сату. Тад глазда престаде, као што рекох; и обрти плесача валцера беху умирени; и дође до nelaгодног престанка свих ствари као пређе. А сад је требало да

звоно сата огласи дванаест удараца; и стога се, можебит, десило да се више бриге увукло, с више времена, у размишљања озбиљних међ тима што банче. И стога се, можебит, такође, десило да је, пре но што последњи одјецци последње звоњаве потпуно утонуше у мук, било много појединаца у тој гомили који нађоше времена да постану свесни присуства једне прилике закрабуљене, која пређе не беше привукла пажњу ничију. Пошто се глас о том новом присуству пронео шапатом окол, на крају се од целога друштва надигао друј, или мрмор, који изражаваше неслагање или изненађење, а онда – напоследку – страх, ужас и гађење.

У једном скупу фантазми, онаквом каквом сам га осликао, засигурно се може претпоставити да никаква обична појава не би могла побудити такво узбуђење. У ствари, слобода прерушавања те ноћи беше скоро неограничена; али та прилика о којој се ради беше надишла Ирода и прешла границе и Кнежеве расплинуте етикеције. Има струна у срцима и најлакомисленијих које се такнути не могу без осећања. И код крајње изгубљених, којима су и живот и смрт подједнако шала, има ствари с којима се шалити не може. То цело друштво као да је, уистину, сад дубоко осећало да у костиму и држању странчевом нема ни шаљивости ни доличности. Та прилика беше висока и мршава, и умотана, од главе до пете, у гробне хаљине. Маска која образ скриваше беше начињена да тако тачно личи на лице укрућеног леша да би и најтемељнијем разгледању морало бити тешко да открије превару. Ипак, све то могли би истрпети, ако не и одобрити, луди лумпачи туна. Међутим, тај лакрдијаш беше отишао толико далеко да је присвојио обележје *Црвене Смрти*. Одећа му беше умрљана крвљу, а широко чело његово, са свим одликама тог лица, беше испрскано тим крмезним ужасом.

Када очи Кнеза Проспера падоше на тај лик сабласни (који се, лаганим и свечаним кретањем, као да би да још потпуније своју

улогу подржи, шепурио амо–тамо међ плесачима валцера), видело се да га, у првом тренутку, тресе јака дрхтавица од страха или гађења; али, у следећем, чело његово поцрвене од беса.

„Ко се усуђује?“ запита промукло дворане који стајаху близу њега, „ко се усуђује да нас вређа овом хулном спрдњом? Шчепајте га и маску му скините – да знамо кога ћемо обесити са зидина о изласку сунца!“

Кнез Проспер је стојао у источној, или плавој, одаји док те речи изговараше. Оне одјекнуше кроз свих седам просторија гласно и јасно – јер Кнез беше срчан и крепак човек, а музика се беше утишала на мах шаке његове.

У плавој одаји стојао је Кнез, с групом бледих дворана крај себе. Спрва, док је он говорио, дође до лаганог срљивоог кретања те групе према уљезу, који тог часа беше такође надомак, а сада се, смотреним и свечаним кораком, приближи говорнику. А са неког безименог страха, који луде дрскости тог лакрдијаша беху улиле целом скупу, не нађе се нико ко испружи руку да њега шчепа; тако да он, непречен, прође на јард од кнеза, и док се та голема скупина повлачила, као од једног порива, од средине просторија према зидовима, он прође несметано – али истим свечаним и одмереним кораком што га отпрве беше одликовао – кроз плаву одају у гримизну, кроз гримизну у зелену, кроз зелену у наранџасту, кроз ову, пак, у белу, па отале у љубичасту, пре но што би учињен одлучан покрет да се он заустави. Тада, пак, Кнез Проспер, лудећи од беса и стида од властитог тренутног кукавлука, јурну нагло кроз шест одаја, а нико га није следдио због самртног страха који их све беше обузео. Он је држао високо исукан бодеж и беше се приближио, у хитрој жестини, на три–четири стопе од прилике у повлачењу, кадли се потоња, стигавши до краја баршунске одаје, ненадно окрете и супростави своме гонитељу. Чу се оштар крик – и бодеж паде, светлуцајући, на загасити тепих, на који се, очас потом,

стровали, оборен у смрти, Кнез Проспер. А онда, призвавши дивљу храброст очајања, гомила лумпача нагло улете у црну одају, а кад шчепаше лакрдијаша, чија висока прилика стојаше усправно и непомично у сенци ебаноског сата, зинуше у неизречном ужасу кад нађоше покров гробни и мртвачку маску, с којима поступају с тако жестоком грубошћу, ненастањеним икаквим опипљивим обличјем.

Сад се препознаде присуство *Црвене Смрти*. Беше дошла као лопов у ноћи. Један по један, попадале лумпачи у крвљу испрсканим дворанама своје теревенке, те сваки премину у очајничком положају свога пада. И живот ебаноског сата престаде са животом последњег од весељака. И пламови трножаца се угасише. И Тама и Расап и *Црвена Смрт* неограничено владаху над свиме.

ЈАМА И КЛАТНО

Impia tortorum longos hinc turba furores,/ Sanguinis innocui non satiata, aluit./ Sospite nunc patria, fracto nunc funeris antro,/ Mors ubi dira fuit, vita salusque patent. (Катрен састављен за капије пијаце која ће се подићи на месту Куће Јакобинског Клуба у Паризу.)

Био сам болестан – насмрт болестан од те дуге патње; и кад ме они најзад одвезаше, и би ми допуштено да седнем, осетих да ме чула напуштају. Пресуда – ужасна пресуда смртна – беше задња јасна каденца што стиже до мојих ушију. После тога, звук гласова инквизиторских као да се мешао у један снен, неодређен звук. То је у моју душу преносило предоцбу о *обртању* – можда због његовог повезивања у машти са зујом точка воденичког. То само накратко; јер ускоро више нисам чуо. Ипак, замало сам видео – али с како ужасним претеривањем! Видео сам усне судија у црним одорама.

Мени су се чиниле белим – бељим од табака по ком пишем ове речи – и танке све до гротескности; танке од јачине свог израза чврстине – неодступне одлучности – строгог презирања муке људске. Видех да декрети о оном што за ме беше судбина и даље стижу с тих усана. Видех где се грче од говора смртног. Видех како обличе слокове мог имена; и задрхтах јер никакав звук није уследио. Видех, такође, током неколико часака лудачког ужаса, благо и скоро неприметно таласање црних застора што покриваху зидове те просторије. А онда мој поглед паде на седам високих свећа на столу. Спрва су имале изглед милосрђа, и личиле на беле и витке анђеле који ће ме спасити; а затим се, одједном, самртна мучнина навуче на моју душу, те осетих како се свако влакно у мом телу тресе као да сам такоа жицу галванске батерије, док обличја анђеоска постадоше бесмислене утваре, с главама од пламена, те видех да од њих неће бити помоћи. А онда се у машту моју прикраде, као богата музичка нота, мисао о том какав слadak почин мора бити у гробу. Та мисао дође полако и крадом, и као да прође доста времена пре него што она поста сасвим препознатљива; али баш кад моја душа најзад дође на то да је како треба осети и да се с њом позабави, прилике судија настадоше испред мене, као чаром; високе свеће утонуше у ништавило; пламенови њини сасвим се угасише; црnilо таме наступи; сви осећаји као да беху прогутани у неком лудачком спуштању душе у хад. Затим тишина, и мир, беху свемир.

Бејак се онесвестио; но ипак нећу рећи да сва свест беше изгубљена. Шта је од ње остало, нећу покушати да одредим, нити да опишем. У најдубљем сну – не! У лудилу – не! У несвести – не! У смрти – не! Ни у гробу *не нестане* сва. Иначе за човека нема бесмртности. Будећи се из најдубљих почина, ми кидамо фину мрежу *неке* сање. А секунду потом (тако је крхка та мрежа могла бити), ми не памтимо да смо сањали. У повратку у живот постоје

две фазе: прво, фаза осећаја менталног или духовног; друго, фаза осећаја телесног, постојања. Чини се вероватним да бисмо – ако бисмо, достигавши другу фазу, могли да се сетимо утисака из прве – видели да ти утисци говоре о сећању на бездан пређашњи. А тај бездан је – шта? Како ћемо барем разазнати сенке његове од сенки гробнице? Но ако утисци оног што ја назвах првом фазом и не буду, по вољи, дозвани у сећање, зар они, ипак, после дужег времена, не дођу незвани, док се ми чудимо откуд стижу? Онај ко се никад није онесвестио није тај што види чудне палате и необично знана лица у угљевљу што сија; није тај што угледа како у ваздуху лебде тужна привиђења која многи не могу видети; није тај што снатри над мирисом неког новог цвета – није тај чији мозак се запањи од значења неке музичке каденце што му пређе није пажњу привукла.

Усред честих и промишљених покушаја да се сетим, усред напора озбиљних да поново скупим неке знаке стања привидног ништавила у које ми душа беше утонула, беше тренутака кад сам сањао о успеху; беше кратких, врло кратких временских размака кад бих призвао сећања за која ме бистар разум једног времена каснијег уверава да се могаху односити само на то стање привидне несвести. Те сенке сећања говоре, неразговорно, о високим приликама што ме дижу и односе у тишини доле – доле – још доле – док ме не обузе гадна вртоглавица због саме помисли на бесконачност силаска. Говоре, такође, о нејасном ужасу у моме срцу, због неприродне смирености тога срца. Онда дође осећај ненадне непокретности свију ствари; као да су они што су ме носили (пратња грозна!) преступили, у свом силаску, границе безграничног, и застали од заморности свог тегљења. Потом се сетим равности и влаге; а онда све буде *лудило* – лудило сећања које послује међ стварима забрањеним.

Врло ненадно, у душу ми се повратише кретање и звук – немирно кретање срца и, у мојим ушима, звук његовог дамарања.

Затим прекид у коме све беше празно. Па поново звук, и кретање, и додир – жмарци што ми прожимају тело. Онда пука свест о постојању, без мисли – стање које потраја дуго. Онда, врло ненадно, *мисао*, језиви страх, и озбиљан покушај да разумем своје право стање. Онда јака жеља да утонем у неосетљивост. Онда бурно оживљавање душе и успешан напор да се покренем. И сад потпуно сећање на суђење, на судије, на црне засторе, на пресуду, на мучнину, на несвестицу. Онда потпун заборав свега што је следило; свега што су ми један дан каснији и много озбиљног напора омогућили да поново нејасно призовем у сећање.

Дотле нисам отварао очи. Осетих да лежим на леђима, неспутан. Испружих шаку, а она паде тешко на нешто влажно и тврдо. Ту је пустих да остане много минута, док сам се трудио да замислим где и *шта* ја то могу бити. Чезнуо сам, а не усудих се, да упослим свој вид. Страховао сам од првог погледа на предмете око себе. Није да сам се плашио да гледам ствари ужасне, него бејох престрављен да неће бити *ничег* да се види. Најзад, с дивљим очајем у срцу, брзо отворих очи. Моје најгоре мисли ту буду потврђене. Црнило вечне ноћи беше око мене. Борио сам се да дишем. Чинило се да ме напетост помрчине притиска и гуши. Ваздух беше неподносно загушљив. И даље сам мирно лежао, и трудио се да користим свој разбор. Призвах у памет инквизиторски поступак и покушах да са те стране протумачим своје право стање. Пресуда беше донета; а мени се чинило да је отад прошло врло много времена. Но ни начас не претпоставих да сам, у ствари, мртав. Таква претпоставка, без обзира шта читамо у причама, потпуно је несагласна с правим животом. Али где сам и у каквом сам стању? Осуђени на смрт – то сам знао – обично погибају на аутодафеу, а један од тих беше био одржан оно исто вече на дан мог суђења. Да ли сам враћен у своју тамницу, да сачекам следеће жртвовање, којег неће бити током многих месеци? Одмах видех да то не може бити. Жртве су се

тражиле за одмах. Надаље, моја тамница, као и све осуђеничке ћелије у Толеду, имала је под камени, а светлост не беше сасвим ускраћена.

Једна страшна помисао ненадно потера крв у млазевима у моје срце, те ја, накратко, још једном падох у несвест. Кад се повратих, одмах скочих на ноге, тресући се грчевито целим телом. Избацих руке дивље горе и око себе у свим правцима. Не осетих ништа, а ипак сам зазирао да направим иједан корак, еда ме не уставе зидови *гробнице*. Зној је лио из сваке поре, и стојао у хладним, великим грашкама на моме челу. Мука од напетости најзад поста неподносна, те ја опрезно кретох напред, испружених руку, и с очима које се напињаху да искоче из дупљи, у нади да ћу уграбити неки слаб зрак светлости. Направих подоста корака, али све и даље беше црnilо и празнина. Дисао сам слободније. Чинило се очигледним да, барем, моја судбина нија од најгорих.

А сад, док сам и даље настављао опрезно корачати напред, на моје сећање нахрупише тисућу неодређених гласина о ужасима Толета. О тамницама тамо чудне су се ствари причале – бајкама их увек сматрах – али ипак чудним, и превише грозним да би се препричавале, осим шапатам. Јесам ли остављен да умрем од глади у овом подземном свету таме; или, каква судба, можда чак ужасније, мене чека? Превише сам добро знао природу својих судија да бих сумњао да ће исход бити смрт, и то смрт болна више него обично. Начин и сат беху све што ме је занимало и заокупљало.

Моје испружене шаке најзад наиђоше на неку чврсту препреку. То беше зид, наизглед од камена – врло гладак, склизак и хладан. Пратио сам га, корачајући са свим оним пажљивим неповерењем које су ми улиле неке старе приче. Тај поступак, пак, не омогући ми да одредим димензије своје тамнице, јер сам је могао обићи и вратити се на место одакле сам кренуо а да не будем свестан те

чињенице – тако савршено једнак се чинио тај зид. Ја стог потражих нож који ми беше био у џепу кад сам одведен у инквизиторску одају; но тај је нестао – моја одећа беше замењена огртачем од грубог сержа. Бејах помислио да нож угурам у неку малу пукотину у зиду, да тако препознам своју тачку поласка. Та тешкоћа, ипак, беше збиља мала, мада се, у поремећености моје маште, спрва чинило да је несавладива. Откидох део поруба на хаљи и ставих то парче развучено и под правим углом према зиду. Кад пипајући будем обишао своју тамницу, не могу оманути да наиђем на ову крпу кад будем завршио обилазак. Тако сам барем мислио; али нисам рачунао на величину тамнице, нити на своју слабост. Под беше влажан и клизав. Тетурао сам све даље једно време, а онда се спотакох и падох. Мој превелики умор примора ме да останем пружен; а сан ме ускоро сустиже док сам лежао.

Кад се пробудих и испружих руку, нађем крај себе парче хлеба и бокал с водом. Бејах превише исцрпљен да бих размишљао о тој чињеници, него сам јео и пио жудно. Убрзо потом, вратих се опет свом путу око затвора, и уз много труда најзад наиђох на онај комад сержа. Док нисам пао, бејах избројао педесет и два корака, а пошто наставих ходање, избројих још четрдесет осам – и ту стигнем до крпе. Било је у свему, дакле, стотину крокова; те, рачунајући два крока по јарду, претпоставих да је тамница педесет јарди уокруг. Међутим, бејах наишао на многе углове у зиду, те тако не могах проценити каквог је облика та гробница – а не могах да не мислим да јесте то.

Мало су ми сврхе нудила – а јамачно никакву наду – ова истраживања; али ме је нека неодређена радозналост нукала да наставим с њима. Оставивши зид, решим да пређем преко површине тога обора. Спрва сам напредовао с крајњим опрезом, јер под, мада наизглед од чврстог материјала, беше небезбедан због кала. Међутим, на крају се осмелих, па се нисам устезао да корачам

чврсто, покушавајући да пређем на другу страну линијом што правијом. На тај начин пређем неких десет до дванаест крокова, кадли се остатак покиданог руба уплете међ моје ноге. Ја ступим на њ и паднем силовито лицем надоле.

У збрци која је пратила мој пад, не запазих одмах једну подоста зачудну чињеницу, која ипак, коју секунду касније, и док лежах испружен, привуче моју пажњу. То беше ово: моја брада је почивала на поду затвора, али моја уста и горњи део моје главе, мада као да беху ниже од браде, не додириваху ништа. Истовремено, моје чело као да се купало у некој лепљивој пари, а својствен воњ трулих гљива дизао се до мојих ноздри. Пружих руку напред и стресох се кад нађох да сам пао на самој ивици једне кружне јаме, чију величину не могах никакако проценити у том тренутку. Пипајући по зиду одмах испод ивице, успем да извадим један комадић, па га пустих да падне у амбис. Више секунди сам слушао његове одјеке док је у свом паду ударао о стране те провалије; на крају дође до муклог ударца у воду, праћеног гласним одјецима. У истом тренутку, пристиже звук који је личио на нагло отварање, и исто тако брзо затварање, неких врата горе, а слаб трачак светла сину ненадно кроз тмину и исто тако ненадно нестаде.

Јасно видех крај који беше припремљен за ме, па сам себи честитао на благовременој незгоди којом се избавих. Још један корак пре мог пада, и свет ме више не би видео. А та управо избегнута смрт беше од оне исте врсте коју бејаш сматрао измишљеном и бесмисленом у причама о инквизицији. За жртве њезина тиранства постојао је избор смрти с њеним изравним телесним патњама, или смрти с њеним најогавнијим душевним ужасима. Ја сам био издвојен за потоњу. Од дуге патње, живци ми беху ослабљени, тако да сам се тресао на звук властитог гласа, и постао, у сваком погледу, подобна особа за ону врсту мучења која ме очекује.

Док су ми сви удови дрхтали, врнух се, пипајући, до зида, решивши да радије тамо гинем неголи да се изложим ужасима бунара, а моја машта сада замишљаше да их је више, и на разним местима по тамници. При другом стању ума, могао бих смоћи храбрости да окончам свој јад одмах, скоком у један од тих амбиса; но сада сам био истинска кукавица. А не могах ни заборавити шта сам прочитао о тим јамама – да *брзо* ништење живота не чини део њине сврхе најужасније.

Узбуђеност духа држаше ме будним током многих дугих сати, али на крају заспах поново. Кад се пробудих, нађем уза се, као пређе, парче хлеба и бокал с водом. Морила ме је жестока жеђ, те испразних ту посуду надушак. Мора да ова беше дрогирана, јер тек што је попих постадох неодољиво сањив. Дубок сан ме обузе – сан сличан сну смрти. Колико је дуго трајао, наравно да не знам; али кад сам поново отворио очи, предмети око мене беху видљиви. Необичан сумпорни сјај, чији извор спрва не могах одредити, омогућаваше ми да видим величину и изглед затвора.

Гледе величине његове, бејах био у великој заблуди. Цео обим зидова његових није прелазио двадесет и пет јарди. Током неколико минута, та чињеница причињаваше ми силну а залудну муку; збиља залудну – јер шта могаше бити мање важно, у ужасним околностима што ме окруживаху, од пуких димензија моје тамнице? Међутим, моја душа се поче необично занимати за ситнице, те се ја упослих покушајима да објасним грешку коју сам начинио у својим мерењима. На крају ми сину истина. У свом првом покушају истраживања, бејах избројао педесет и два крока, до тренутка кад сам пао; мора да сам тада био на крок или два од сержа; у ствари, бејах скоро завршио обилазак те гробнице. Онда сам спавао, а кад сам се пробудио, мора да сам се врнуо назад – и тако претпоставио да је обим скоро дваред већи неголи што у

ствари јесте. Моја збрка ума спречила ме је да запазим да сам обилазак почео са зидом слева, а завршио га са зидом сдесна.

Бејаш се преварио, такође, гледе облика тог обора. Идући уз пипање, бејаш наишао на многе углове, те тако изведох закључак о великој неправилности; толико је јак утицај потпуне таме на неког ко се пробуди из омаме или сна! Углови, једноставно, беху углови неколиких удубљења, или ниша, у неправилним размацима. Опћенито, облик затвора беше квадратан. Оно што сам ја сматрао за камени зид чинило се да је гвожђе, или неки други метал, у големим плочама, чији шавови или спојеве ствараху удубљење. Цела површина овог металног обора беше простачки ишарана огавним и одбојним цртаријама, произишлим из костурничког празноверја редовника. Ликови ђавола у ставу претње, с костурским обличјима, и друге, збиља страшне слике, прекриваху и унакажаваху зидове. Приметио сам да су обриси тих накарадности доста разазнатљиви, а да боје изгледају избледело и мутно, као од деловања влажног ваздуха. Сад погледах и под, који беше од камена. У средини је зјапила кружна јама, из чијих раља бејаш умакао; но она беше једина у тамници.

Све ово видех неразговорно и уз много напора; јер се мој телесни положај увелико променио током спавања. Сад сам лежао на леђима, и целом дужином, на некој врсти ниског оквира од дрвета. За тај сам био чврсто спутан дугачким каишем налик на колан. Тај је пролазио, у многим смотајима, око мојих удова и тела, остављајући слободним само моју главу и леву руку толико да сам могао, уз много напора, да се послужим храном из дрвене зделе која је лежала уза ме на поду. Видех, на свој ужас, да је бокал уклоњен. Кажем, на свој ужас, јер ме је морила неподносна жеђ. Ту жеђ, чинило се, да изазову беше накана прогонитеља, јер храна у здели беше месо пикантно зачињено.

Гледајући нагоре, осмотрих таваницу свог затвора. Она беше тридесет или четрдесет стопа изнад главе, и прављена умногом као бочни зидови. На једној од њених плоча, једна врло необична слика прикова сву моју пажњу. То беше осликана прилика Времена како се оно обично представља, изузев што је оно, уместо косе, држало нешто што сам, на први поглед сматрао да је насликано големо клатно, какво виђамо на старинским сатовима. Беше нечег, пак, у изгледу те направе што ме натера да је погледам пажљивије. Док сам зурио право нагоре у њу (јер њен положај беше тачно изнад мог), помислих да видим да се креће. Тренутак потом, та помисао би потврђена. Њен замах беше кратак и, дакако, спор. Посматрао сам је неколико минута, помало у страху, али више у чуду. Уморан, најзад, од посматрања њеног једноличног кретања, окретох очи на друге предмете у ћелији.

Неки лак шум привуче ми пажњу, а кад погледах на под, видех где неколико огромних пацова прелази преко њега. Беху изашли из бунара, који беше на домашај ока десно од мене. Управо тада, док сам ја зурио, они су прилазили у гомилама, журно, халапљивих очију, примамљени мирисом меса. Требало је много напора и пажње да их поплашим да оду од њега.

Можда је прошло по сата, можебит и час (јер о времену сам могао имати тек непотпуну представу) пре него што очи опет усмерих нагоре. Оно што тад видех мене збуни и запањи. Замах клатна беше се продужио скоро за један јард. Као природна последица, брзина му, такође, беше много већа. Али оно што ме највећма забрину беше помисао да се оно видљиво *спустило*. Сад приметих – са каквим ужасом, непотребно је рећи – да се његов доњи крај састојао од полумесеца од сјајног челика, дугачког око једне стопе од рога до рога; рогови према горе, а доња ивица очигледно оштра као ивица бритве. Такође слично бритви, чинило се да је масиван и тежак, будући да се од ивице поступно ширио у

пун и широк облик горе. Беше окачен о тешку шипку од месинга, а све заједно је *шиштало* док се њихало кроз ваздух.

Више не могох сумњати какав крај ми спрема редовничка домишљатост у мучењу. Да ја знам за *јаму* постало је јасно инквизиторским извршитељима – *јаму* чији ужаси беху одређени за тако пркосног отпадника као ја – *јаму*, својствену паклу, коју гласина сматра задњим доходиштем свих њиних кажњавања. Пад у ту *јаму* бејаш избегао пуким случајем, а знао сам да изненађење, или ти узамчење у мучење, чини важан део целокупне гротескности тих тамничких смрти. Пошто бејаш омануо да паднем, не беше део овог демонског плана да ме баце у понор; те је тако (пошто не беше другог избора) друкчија и блажа погибија чекала на ме. Блажа! Напо се насмеших у својој патњи кад помислих на такву примену таквог израза.

Шта вреди говорити о дугим, дугим сатима ужаса више него смртног, током којих сам бројао навална клаћења тог челика! Палац по палац – црту по црту – уз спуштање мерљиво тек у размацама сличним вековима – стизао је све ниже и ниже! Дани прођоше – могло је бити да је много дана прошло – пре но што се он њихао тако близу нада мном да ме је хладио својим јетким дахом. Воњ оштрог челика продираше у моје ноздре. Ја сам се молио – сморио сам небо својом молбом за његово брже спуштање. Постадох помамно луд, те сам се борио да се силом дигнем ка замаху тог страшног скимитара. А онда ненадно постадох миран, те сам лежао смешећи се тој сјајној смрти, као дете некој реткој играчки.

Био је и један други период потпуне несвести; он беше кратак, јер, кад се опет врнух у живот, није било приметне спуштености клатна. Међутим, могао је бити дуг; јер сам знао да има демона који су приметили моју омаму, и који су могли уставити клаћење по вољи. Кад се повратих, такође, осетих се – ох, неизречно

болесним и слабим, као од дуга гладовања. И усред патњи у том периоду, људска природа жудела је за храном.

С болним напором, испружих леву руку колико моја пута дозволише, те се докопах незнатног остатка који су ми оставили пацови. Кад ставих нешто од тога у уста, нахрупи ми у мозак напо уобличена помисао радости – наде. Али каква посла имам ја са надом? Била је то, као што велим, напо уобличена помисао – човек има много таквих што се никад не употпуне. Осетих да је то помисао радости – наде; али такође остих да је згинула у своме стварању. Залуд сам се борио да је довршим – да је повратим. Дуга патња беше скоро сништила све моје уобичајене умне моћи. Био сам блесан – малоумник.

Њихање клатна беше под правим углом на моју дужину. Видео сам да је планирано да полумесец пређе преко места где је срце. Искрзаће серж на мојој хаљи – вратиће се и понављати своја дејства – опет – и опет. Без обзира на страховито широк замах (неких тридесет стопа или више) и на шиштаву силину његовог спуштања, довољну да расколи саме ове зидове од гвожђа, ипак ће крзаће моје хаље бити све што ће, током неколико минута, оно да постигне. И код ове мисли ја се уставих. Не усудих се да идем даље од тог размишљања. Задржах се на њој с истрајношћу пажње – као да, задржавајући се тако, могу ту *уставити* спуштање тог челика. Натерах се да размишљам о звуку полумесеца док буде прелазило преко одеће – о посебном узбудљивом осећају који трење тканине твори на живцима. Размишљао сам о тој безначајности док ми зуби не шкрипнуше.

Доле – пузило је постојано доле. Манијачки сам уживао поредећи његову брзину надоле са брзином бочном. Надесно – налево – далеко у страну – уз крик душе проклете; ка мом срцу нечујним кроком тигра! Изменце сам се смејао и завијао како је прва или друга предоџба преовладала.

Доле – извесно, неодступно доле! Њихало се на три палца од мојих груди! Борио сам се силовито, жестоко да ослободим своју леву руку. Она беше слободна само од лакта до шаке. Могао сам потоњом досећи од пладња крај себе до својих уста, с великим напором, али не даље. Да могах покидати уз изнад лакта, зграбио бих и покушао уставити клатно. Исто тако могао бих покушати да уставим лавину!

Доле – и даље непрестано, и даље неизбежно доле! Дахтао сам и борио се на сваки замах. Стискао сам се грчевито на сваки њих његов. Очи моје пратиле су његове вртлоге према напоље или нагоре са жудњом очајања најбесмисленијег; затварале су се грчевито због спуштања, мада би смрт била олакшање, ох, како неизречно! И даље ми сваки живац подрхтаваше кад бих помислио како ће незнатно слегање те направе спустити ту оштру, сјајну секиру на моје груди. *Нада* беше оно што натера живац да задрхти – тело да се стисне. *Нада* беше то – нада што тријумфује на мучилу – што шапуће осуђенима на смрт и у тамницама Инквизиције.

Видех да ће неких десет или дванаест њихова довести тај челик у стварни додир с мојом хаљом, а с тим запажањем ненадно моју душу обузе сва оштра, прибрана мирноћа очајања. По први пут током многих сати – или, можебит, дана – ја сам *размишљао*. Сад ми паде на ум да је завој, или колан, који ме омотава, *само један*. Не бејаш свезан другим конопцем. Први потез бритвеног полумесеца преко неког дела завоја тако ће га раздвојити да ће моћи да се с мог тела одмота уз помоћ моје леве руке. Но како страшна ће, у том случају, бити близина челика! Како смртоносан исход и најмањег батргања! Међутим, да ли је вероватно да извршитељи мучитељеви нису предвидели ту могућност и за њу се постарали! Да ли је вероватно да завој прелази преко мојих груди у правцу клатна? Плашећи се да се не онесвестим, и да ми се, како се чинило, задња нада не осујети, толико подигох главу да могу јасно видети своје

груди. Колан омотаваше моје удове и тело чврсто у свим правцима – изузев на путу ништитељског полумесеца.

Тек што спустих главу назад у њен првотни положај, кадли ми сину у памети оно што не могу боље описати него као недовршену половину оне помисли о избављењу о којој пређе натукнух и од које је тек део плутао неодређено кроз мој мозак док сам храну приносиох својим врелим уснама. Цела та мисао сад беше присутна – слабашна, једва разборна, једва оцртана – али ипак потпуна. Одмах кретох, са живчаном снагом очајања, да покушам да је спроведем у дело.

Током многих сати, у непосредној близини ниског рама на коме сам лежао врвело је од пацова. Они беху дивљи, дрски, прождрљиви – њине очи црвене зуреле су у мене као да они само чекају на моју непомичност па да ме својим пленом учине. „На какву су храну,“ помислих, „навикли у јами?“

Беху прождрали, упркос свим мојим напорима да их спречим, све сем малог остатка садржаја зделе. Ја сам настојао да стално млатим, или машем шаком изнад пладња, али, на крају, несвесна једноличност тог покрета њега је лишила учинка. У својој прождрљивости, та гамад би често забадала своје оштре очњаке у моје прсте. Делићима масне и зачињене хране која сад преостаде, ја добро натрљах завој гдегод га могох дохватити; па сам, дигавши руке с пода, лежао мирно као без даха.

Спрва те прождрљиве животиње беху изненађене и уплашене због те промене – због престанка кретања. Оне устукнуше узбуњено; многе одоше у јаму. Но то беше само на тренутак. Не бејаш узаман рачунао на њихову прождрљивост. Приметивши да се ја не крећем, пар најдрскијих скочи на оквир и оњуши колан. То изгледа беше знак за општу навалу. Из бунара похиташе у новим гомилама. Верале су се уз дрво – прекриле га, и у стотинама скакале на моје тело. Одмерено кретања клатна никако их није

плашило. Избегавајући његове ударце, упослише се намазаним завојем. Наваљивали су – врвели по мени у све већим гомилама. Мигољиле су се на моме грлу; њине хладне усне тражиле су моје; бејаш напо угушен њиховим згомиланим притиском; гађење за које свет нема имена надимало је моје груди и хладило, тешком лепљивошћу, моје срце. Још трен, и ја осетих да ће се та борба свршити. Јасно запазих лабављење завоја. Знао сам да он мора да је већ пресечен на више него једном месту. С решеношћу више него људском, лежао сам *мирно*.

Нити сам погресио у својим прорачунима – нити сам издржао узаман. Најзад осетих да сам *слободан*. Колан је у тракама висио са мога тела. Међутим, клатно је већ притискало на моје груди. Беше раздвојило серж хаље. Просекло је рубље испод. Дваред се поново замахнуло, а оштар осећај бола суну кроз сваки живац. Но час спаса беше стигао. На мах моје руке, избавитељи моји се у гунгули разбежаше. Постојаном кретњом – опрезном, побочном, суспрегнутом и спором – клизнух из загрљаја завоја и ван домашаја скимитара. За тренутак, барем, *био сам слободан*.

Слободан – а у шакама Инквизиције! Једва да сам ступио са свог дрвеног кревета на камени под затвора, кадли кретање паклене направе престаде, и ја видех где се она повлачи нагоре, неком невидљивом силом, кроз таваницу. То беше лекција коју очајнички примих на знање. Мој сваки покрет се, без сумње, посматра. Слободан! Само сам умакао смрти у једном облику патње, да бих био изручен и горем од смрти у неком другом. С том помишљу, пређох очима нервозно наоколо по преградама од гвожђа које ме окружаваху. Очито се нешто необично – нека промена, коју спрва не могах јасно одредити – десило у просторији. Током многих минута снатреће и уздрхтале расејаности, залуд сам се бавио неповезаним нагађањем. Током овог времена, спознадох, по први пут, где је извор сумпорне светлости која осветљава ћелију. Она је

долазила из пукотине, око по палца у ширину, која се пружала кроз око затвора при основи зидова, који тако изгледаху као да су, а и беху, сасвим одвојени од пода. Покушах, али, наравно, узаман, да гледам кроз тај отвор.

Кад устадох после тог покушаја, тајна промене у одаји одједном ми се разјасни. Напоменуо сам да су, мада обриси прилика на зидовима беху довољно разговетни, боје ипак изгледале мутно и неодређено. Те боје сад су попримиле, а и даље су попримале, запањујући и врло јак сјај, који даваше утварним и ђаволским ликовима изглед који би могао дражити и чвршће живце него моје. Демонске очи, дивље и ужасно живе, зуриле су у мене из хиљаду праваца, оданде где пређе не беху видљиве, и сијале бледим сјајем ватре, за коју не могах натерати своју машту да је сматра нестварном.

Нестварном! Баш док сам удисао ваздух, до ноздри ми допре дашак испарења од грејаног гвожђа. Загушљив воњ је испуњавао затвор! Све дубљи сјај постајаше сваког трена у очима што су зуриле у моје патње! Богатија нијанса крмеза ширила се преко насликаних крвавих ужаса. Дахтао сам! Остајао сам без даха! Не могаше бити сумње гледе плана мојих мучитеља – ох, људи најнепопустљивијих, ох, најдемонскијих! Устукнух од сјајног метала ка средини ћелије. Усред мисли о ватреној погибији што предстоји, помисао на хладовину бунара леже ми на душу као балзам. Јурнух до његове смртоносне ивице. Бацих напет поглед надолу. Сјај од запаљеног крова осветљаваше његова удубљења најнутарњија. Ипак, током једног избезумљеног тренутка, мој дух одбијаше да разуме значење оног што ја видех. Оно се најзад пробри – прокрчи пут у моју душу – зажга се у мом усплахиреном разуму. Ох, да могу говорити! Ох, ужаса! Ох, било који ужас осим овог! С криком, побегох од ивице и покрих лице шакама, плачући горко.

Врелина је брзо расла, а ја још једном погледах нагоре, дрхтећи као од напада грознице. Беше дошло и до друге промене у ћелији – а сад та промена очито беше у облику. Као пређе, беше узаман што ја, спрва, покушах да утврдим или разумем шта се дешава. Међутим, не будем дуго остављен у сумњи. Инквизиторска освета беше убрзана мојим двоструким спасењем, и више неће бити поигравања с Краљем Ужаса. Просторија беше квадратна. Видех да су два од њених углова сада оштра – а два, следствено, тупа. Та страшна разлика се брзо повећавала, уз звук дубоке тутњаве или стењања. Просторија је у тренутку променила свој облик у облик ромба. Међутим, промена се не устави туна – нити сам се ја надао ни желео да се устави. Могао сам те црвене зидове привући на груди као одећу вечног мира. „Смрт,“ рекох, „свака смрт осим оне у јами!“ Лудо! Зар не могах знати да сврха усијаног гвожђа беше да ме сатера у *јаму*? Могу ли се одупрети врелини његовој? Или, и кад бих могао, могу ли издржати притисак његов? А сад, ромб постајаше све ужи, брзином која ми не остави времен за размишљање. Његово средиште и, наравно, његова највећа ширина стигоше тик над зјапећу провалију. Ја одступих – али ме све ближи зидови гураху без отпора напред. На крају, за моје спечено и узмичуће теле не беше више ни палца стајалишта на чврстом поду затвора. Више се нисам борио, али патња моје душе нађе одушка у једном гласном, дугом и коначном крику очајања. Осетих да тетурам на ивици – скренух очи...

Зачу се нескладан зук људских гласова! Зачу се гласно дување као многих труба! Зачу се мукло шкрипање као хиљаду громава! Ватрени зидови се журно повукоше! Једна испружена рука зграби моју кад кренух да падам, онесвешћен, у амбис. То беше рука Генерала Ласала. Француска војска беше ушла у Толедо. Инквизиција је била у рукама својих непријатеља.

ПОТКАЗИВАЧКО СРЦЕ

Истина – живчан, збиља, збиља ужасно живчан бејаш и јесам; но зашто бисте ви да кажете да сам луд? Та је болест изоштрила моја чула – није их уништила, није их отупила. Чуло слуха беше оштро надасве. Чуо сам ствари на небу и на земљи. Чуо сам многе ствари у паклу. Откуд сам, онда, луд? Послушајте, и видите како здраво – како смирено – могу да вам целу причу кажем.

Немогуће је рећи како та замисао спрва уђе у мој мозак; но, једном зачета, опседаше ме и дању и ноћу. Сврхе није било. Страсти није било. Ја сам волео тог старца. Никад ми није нажао учинио. Никад ме није увредио. За његовим златом нисам жудео. Мислим да се радило о његовом оку! Јест, о том се радило! Имао је око супово – бледоплаво око, с мреном преко њега. Кад год би се спустило на ме, моја крв би се охладила; и тако, постепено – врло поступно – донесох одлуку да старцу одузмем живот, и тако се трсим тог ока заувек.

А ствар је у овоме. Ви ме сматрате лудим. Лудаци не знају ништа. А требало је мене да видите. Видели бисте како мудро поступама: с каквим опрезом – с каквим предвиђањем – с каквим претварањем – кренух на посао! Никад не бејаш љубазнији према старцу него током целе недеље пре но што га убих. А сваке ноћи, око поноћи, окренуо бих резу на вратима његовим и отворио их – ох, како лагано! А онда сам, пошто бих отвор начинио довољним за своју главу, стављао унутра фењер, сасвим затворен, затворен да светло ни исејава, и потом бих унутра протурио своју главу. Ох, смејали бисте се да видите како сам је вешто унутра протурао! Мицао бих је лагано – врло, врло лагано, тако да не пореметим сан старчев. Требало ми је сат да протурим главу кроз отвор толико да

га видим како лежи на својој постелји. Ха! Би ли лудак био тако мудар? А онда, кад би моја глава била сасма у соби, ја бих фењер отворио опрезно – ох, врло опрезно – опрезно (јер су шарке шкрипале) – отворио бих га толико да јединцат танак зрак падне на суповско око. А то сам радио током седам дугих ноћи – сваке ноћи у поноћ – но увек бих нашао око затвореним; те тако беше немогуће посао свршити; јер мени није старац сметао, него Зло Око његово. А сваког јутра, кад би свануло, смело сам одлазио у ту одају и храбро са њим разговарао, зовући га по имену гласом срдачним, и распитујући се како је ноћ провео. Тако да би, видите, он био врло дубок старац, заиста, да је посумњао да сваке ноћи, тачно у дванаест, ја гледам на њ док спава.

Осме ноћи бејаш више него обично опрезан при отварању врата. Минутна казалька на сату креће се брже него што се моја рука кретала. Никад пре те ноћи нисам осетио величину својих моћи – своје бистрине. Једва могах да суздржим своја осећања тријумфа. Само да помислим да сам ту, да отварам врата, мало по мало, а да он ни не сања о мојим тајним делима или мислима. Лепо се исцерих на ту помисао; и можда ме он чу, јер се ненадно помери на кревету, као осупнут. Ви сад можете помислити да сам се ја повукао – али нисам. Његова соба беше црна као катран од густе помрчине (јер капци беху чврсто затворени, због страха од разбојника), па сам тако знао да он видети не може отварање врата, те наставих да их гурам постојано, постојано.

Бејаш главу протурио унутра, и таман да отворим фењер, кадли мој палац склизну на лименој закачки, а старац поскочи у кревету, вичући: „Ко је туна?“

Ја сам се држао сасвим мирно и не рекох ништа. Током целог сата не померих ниједан мишић, а у међувремену не чух да је он легао. И даље је седео у кревету, послушкујући – баш као што сам ја чинио, ноћ по ноћ, послушкујући смртокуце у зиду.

Ускоро чух лако стењање, а знао сам да је то стењање смртног страха. То не беше стењање бола или јада – ох, не – то беше тих, пригушен звук што се диже из моје душе кад је препуњена грозом. Знао сам тај звук добро. Многих ноћи, тачно у поноћ, кад би сав свет спавао, он би се уздигао из мојих груди, продубљујући, својом грозном јеком, страхове што мене излуђују. Велим да сам га добро знао. Знао сам шта старац осећа, и жалио га, мада сам се церио у срцу. Знао сам да је будан лежао стално од првог лаког шума, кад се окренуо у кревету. Његови страхови су отад нарастали у њему. Он је покушавао да замисли да су безразложни, али не могаше то. Говорио је себи: „То није ништа доли ветар у димњаку – то је само миш што прелази преко пода,“ или „То је само попац што изведе јединцат цврк.“ Јест, покушавао је да утеши себе тим претпоставкама; али нађе да је све узаман. Све узаман; јер Смрт се, прилазећи му, беше размахала са својом црном сенком и окружила жртву. А жалобни утицај те невиђене сенке беше оно што учини да он осети – мада није ни видео ни чуо – да осети присуство моје главе у соби.

Пошто почеках дуго времена, врло стрпљиво, а да не чух да је легао, реших да отворим малу – врло, врло малу – пукотину у фењеру. Те је и отворих – замислити не можете колико кришом, кришом – док, на крају, скроман, пригушен зрак, као нит паукова, не суну из те пукотине и не паде тачно на око суповско.

Оно беше отворено – широм, широм отворено – и ја се разбезнех док сам гледао на њ. Видех га са савршеном разветношћу – сасвим мутно плаво, с грозном копреном преко њега, која следи саму срж у мојим костима; но не могох видети ништа друго од старчева лица или тела: јер бејаш усмерио тај зрак, као по нагону, тачно на то клето место.

А зар вам не рекох да је оно што ви бркате с лудилом тек преоштрост чула? Сад, велим, до ушију ми допре тих, пригушен,

брз звук, какав сат прави кад је умотан у памук. И тај звук сам знао. То беше лупање срца старчевог. Оно повећа мој бес, као што лупање добоша тера војнике на храброст.

Међутим, и даље сам се уздржавао и мировао. Једва да сам дисао. Држао сам фењер непокретним. Пробао сам колико постојано могу зрак држати на оку. У међувремену се паклено дамарање срца повећало. Постајаше све брже и брже, и гласније и гласније сваког трена. Старчев страх мора да беше огроман. Биваше све гласније, велим, гласније сваког часка! Да ли сте ме добро чули кад вам рекох да сам живчан: јесам. А сад, у глумом часу ноћи, усред грозног мука те старе куће, тако чудна бука као ова мене узбуди до неконтролисаног страха. Ипак, током још неколико часака, уздржах се и остадох миран. Међутим, лупање постајаше све гласније, гласније! Помислих да то срце мора прснути. А мене сад обузе нова стрепња – тај звук ће чути неки комшија! Старчев час беше дошао! Уз гласан повик, ја отворих фењер и ускочих у собу. Он крикну једном – само једном. Ја га у трену свукох на под, те навалих тешки кревет преко њега. Онда се весело насмеших, што нађох да је дело тако далеко одмакло. Међутим, током много минута, то срце је и даље лупало с пригушеним звуком. То ме, пак, није бринуло; неће се чути кроза зид. Оно најзад престаде. Старац беше мртав. Уклоних кревет и прегледах леш. Јест, био је мртав, мртав–мртвацки. Ставих шаку на срце и ту је задржах много минута. Није било дамарања. Био је мртав–мртвацки. Око његово неће ме више мучити.

Аколи и даље мислите да сам луд, то више мислити нећете кад вам будем описао мудре мере предострожности које подухух ради прикривања тела. Ноћ је истицала, па сам радио журно, али у тишини. Пре свега, раскомадах леш. Одсекох главу, руке и ноге. Онда извадих три даске из пода одаје, те све ставих измеђ штафли. Онда вратих даске на место тако паметно, тако вешто да око људско

– ни његово – не би могло открити било шта погрешно. Не беше ничег да се опере – никакве мрље било које врсте – баш никакве кржаве флеке. Бејах био исувише опрезан у вези с тим. Један шафољ је примио све – ха, ха!

Кад сам окончао све те послове, беше четири сата – и даље мрачно као поноћ. Кад сат огласи четири, чу се куцање на уличним вратима. Ја одем доле да отворим, лака срца – јер чега сам сад имао да се плашим? Уђоше три човека, који се представише, са савршеном углађеношћу, као полицајци. Неки комшија беше чуо крик током ноћи; појавила се сумња на убиство; обавештење беше достављено полицијској станици, а они (ти полицајци) послати су да претраже просторије.

Ја се насмеших – јер чега сам се морао плашити? Пожелех тој господи добродошлицу. Крик је, рекох, био мој, у сну. Старац је, рекох, отишао на село. Поведох своје посетиоце свуда по кући. Затражих од њих да претраже – да добро претраже. Одведох их, најзад, у његову одају. Показах им његово благо, безбедно, неремећено. У одушевљењу своје самоуверености, донесох столице у ту собу, те их замолих да се одморе од својих напора, док ја, у чудесној дрскости свог савршеног тријумфа, ставих своје седало на само место испод којег почиваше леш жртвин.

Полицајци беху задовољни. Моје понашање их је убедило. Ја сам био необично миран. Они седоше, и док сам весело одговарао, они су ћаскали о обичним стварима. Међутим, ускоро осетих да бледим и пожелех да они оду. Глава ме је болела, а чинило ми се да ми звони у ушима; но они су и даље седели, и даље ћаскали. Звоњава постаде разговетнија. Наставила се и постала још разговетнија. Ја сам причао још више, еда бих се трсио тог осећаја; но он опстаде и постаде трајан – док ја, на крају не спознадох да та бука није у мојим ушима.

Без сумње, сад сам јако побледео, али сам говорио још течније и повишеним гласом. А ипак је тај звук јачао – и шта сам могао чинити? То беше тих, пригушен, брз звук – умногом као звук какав сат прави кад је умотан у памук. Ја сам дахтао – али полицајци то не чуше. Причао сам живље – силовитије; међутим, та је бука постојано јачала. Устао сам и расправљао о трицама, високим гласом и уз дивљу гестикулацију; али је бука постојано јачала. Зашто неће да оду? Шпартао сам по поду амо–тамо тешким корацима, као доведен до беса погледом на те људе – а бука је постојано јачала. Ох, Боже, шта могу чинити? Пенио сам, беснео – псовао! Окренуо сам столицу на којој бејаш седео и њоме повлачио по даскама, али та бука се диже изнад свега и стално јачаше. Постаде гласнија – гласнија – гласнија! А ти људи су и даље пријатно ћаскали и смешили се. Да ли је могуће да не чују? Свемогући Боже – не, не! Чули су! Посумњали! Знају! Ругају се моме страху! То помислих, и то мислим. Но било шта беше боље него ова агонија! Било шта беше подносије него овај подсмех! Не могах више подносити те лицемерне осмехе! Осетих да морам вриснути или умрети! А сад – опет! Почуј – гласније, гласније, гласније!

„Зликовци!“ крикнух, „не претварајте се више! Признајем злочин! Растурите те даске, овде, овде! То је лупање гадног срца његовог!“

ЦРНИ МАЧАК

Гледе врло необичне а ипак врло једноставне приче коју ћу сад записати, нити очекујем нити тражим да ми се верује. Луд бих збиља био кад бих то очекивао, у околности кад моја сама чула

одбијају властите доказе. Ипак, луд нисам – а сасвим јамачно и не сањам. Међутим, сутра мрем, а данас бих да растеретим душу. Моја непосредна накана јесте да изнесем пред свет јасно, сажето и без коментара низ пуких домаћих догађаја. По својим последицама, ти су догађаји мене устрашили – мучили – уништили. Ипак, нећу покушавати да их објасним. Мени су представљали мало шта друго доли ужас – многима ће изгледати мање страшни од гротески. Касније ће се, можебит, наћи нека памет која ће моју фантазму свести на баналност – нека памет смиренија, логичнија и далеко мање побудљива него моја, која неће, у чињеницама које ја износим са страхом, ништа више видети доли низ обичан врло природних узрока и последица.

Ја сам од детињства био запажен због питомости и доброте своје природе. Моја нежност срца беше тако упадљива да ме је чак чинила предметом шале мојих другова. Нарочито сам волео животиње, те су ме родитељи тетовили великом разноврсношћу љубимаца. С њима сам проводио већину свог времена, и никад нисам био тако срећан као кад бих њих хранио и мазио. Ова осебујност мог карактера расла је с мојим одрастањем, те сам, у свом мужевном добу, из ње извлачио један од својих главних извора задовољства. Онима који су гајили љубав према верном и паметном псу, никако ми није тешко да објасним природу или јачину задовољства тако прибављеног. Има нечег у несебичној и самопожртвованој љубави животиње што изравно тиче срце оног који често имаше прилику да провери тричаво пријатељство и танку оданост пуког човека.

Оженио сам се рано и имао среће да код своје жене нађем природу сродну својој. Запазивши моју љубав према домаћим љубимцима, она није пропуштала прилику да набави оне од најпожељније врсте. Имали смо птице, златне рибице, једног лепог пса, зечева, једно мајмунче, и *мачка*.

Овај потоњи беше необично велика и красна животиња, потпуно црн и расудан у запањујућој мери. Говорећи о његовој памети, моја жена, која у срцу беше немало прожета празноверјем, често је помињала стару, раширену предоџбу која гледа на све црне мачке као на прерушене вештице. Није да је она *икад* била озбиљна гледе тога – и ја уопште помињем ту ствар ни због каквог бољег разлога него оног да се десило, баш сада, да сам је се сетио.

Плутон – тако се мачак звао – беше мој главни кућни љубимац и садруг у игри. Лично ја сам га хранио, а он ме је пратио куд год бих се ја денуо по кући. Чак сам га с муком спречавао да ме следи и на улици.

Наше пријатељство потраја, на тај начин, неколико година, током којих моја навадна ћуд и карактер – због деловања ђаволје неумерености у пићу – доживеше (стидим се признати) потпуну промену нагоре. Постајао сам, из дана у дан, ћудљивији, раздраживљији и неосетљивији за осећања других. Допустих себи да користим неумерен језик према својој жени. На крају, примених на њој и физичко насиље. Моји кућни љубимци, наравно, беху приморани да осете промену у мом расположењу. Не само да их занемарих, него сам их и злорабио. Према Плутону, пак, још сам задржао обзира толико да се уздржим од тог да га злостављам, колико се нисам устезао да злостављам зечеве, мајмуна, па чак и пса, кад би ми случајно, или из мажења, стали на пут. Међутим, моја болест је јачала – јер каква болест је равна алкохолу – те је најзад и Плутон, који је сад остарио и следствено постао помало зловољан – и Плутон је почео да трпи последице моје злоћудности.

Једне ноћи, вративши се кући, подобро пјан, из једног од својих скитарања по граду, учини ми се да ме мачак избегава. Ја га шчепав, кадли, у страху због моје насилности, он зубима начини раницу на мојој шаци. Мене очас обузе демонски бес. Нисам себе више препознавао. Моја права душа као да је, намах, одлетела из

мог тела; а злоба, више неголи ђавоља, цином ојачана, тресла је свако влакно мога тела. Извадих перорез из џепа свог прслука, отворих га, зграбих сироту животињу за врат и лагано ископах једно од њених очију из дупље! Црвеним, горим, дрхтим док записујем то гнусно зверство.

Кад се разум повратио с јутром – кад сам сном распршио испарења ноћног пијанчења – доживех осећај напо ужаса а напо кајања због злочина који сам скривио; но то беше, у најбољем случају, слабо и помешано осећање, а душа остаде нетакнута. Поново се бацах у неумерености, те ускоро у вину утопих свако сећање на тај чин.

У међувремену, мачак се полако опоравио. Дупља изгубљеног ока имала је, истина, страشان изглед, али се више није чинило да њега нешто боли. Кретао се по кући као и обично, али би, како се и могло очекивати, бежао у големом страху кад бих се ја приближио. Мени беше остало толико од мог старог срца да сам, спрва, бивао ожалашћен том очитом мржњом код створа који ме је некоћ много волео. Но то осећање ускоро уступи место раздражености. А онда се појави, као зарад мог коначног и неопозивог рушења, дух *изопачености*. На овај дух филозофија не обраћа пажњу. Ја сам, пак, од тог да је моја душа жива сигурнији да је изопаченост један од примитивних порива срца људског – једна од недељивих првотних способности, или осећаја, што усмерава природу човечију. Ко није, стотину пута, себе затекао где врши неко огавно и глупо дело, ни из каквог другог разлога доли зато што зна да *не би требало*. Зар не поседујемо сталну склоност, упркос својој најбољој расуди, да кршимо оно што је *закон*, само зато што разумемо какав је? Овај дух изопачености, велим, стиже зарад мог коначног рушења. Управо је ова несхватљива чежња душе *да себе повређује* – да врши насиље над сопственом природом – да чини кривду тек кривде ради – била оно што је мене терало да наставим

и да, на крају, кончам с повређивањем које сам вршио над том нешкодљивом животињом. Једног јутра намакох јој, хладнокрвно, омчу око врата и обесих је о грану једног дрвета – обесих је уз сузе што су се рониле из мојих очију, и с најоштријим кајањем у срцу; обесих је *баш зато* што сам знао да ме је волела, и *баш зато* што сам осећао да ми није дала повода за повређивање; обесих је *баш зато* што сам знао да радећи то чиним грех – смртни грех што ће тако угрозити душу моју да ће је ставити – аколи је таква ствар могућа – чак ван домашаја бескрајне милости Бога Најмилоснијег и Најстрашнијег.

Наноћ оног дана кад је ово окрутно дело извршено, будем пробуђен виком да је пожар. Завесе мог кревета беху у пламену. Цела кућа је буктала. Само с великом муком успели смо моја жена, слуга и ја да умакнемо из пожара. Моје цело овоземаљско богатство беше прогутано, и ја се после тога предадох очајању.

Ја сам изнад слабости да покушам да успоставим след узрока и последице измеђ те несреће и тог зверства. Међутим, износим ланац чињеница – па не желим да оставим чак ни могућ беоцуг непотпуним. Дан после пожара, посетих рушевине. Зидови се, с једним изузетком, беху урушили. Тај изузетак беше један преградни зид, не врло дебео, који стојаше негде у средини куће, и уз који беше стојало узглавље мог кревета. Малтер се овде, у великој мери, беше одупро деловању ватре – чињеница коју ја приписах томе што он беше био недавно нанесен. Око овог зида скупила се натискана гомила, а многи људи као да су разгледали један посебан део његов с врло детаљном и ревном пажњом. Речи „чудно!“, „јединствено!“ и други слични изрази побудише моју радозналост. Прикучих се и угледах, као да беше угравиран у барелефу на белом зиду, лик дивске *мачке*. Отисак беше направљен са збиља чудесном тачношћу. Око врата животињиног било је уже.

Кад сам први пут угледао ту утвару – јер тешко да је моглох сматрати нечим мањим – моје чуђење и страх мој беху огромни. Међутим, потом ми размишљање дође упомоћ. Мачка, сетих се, беше обешена у башти уз кућу. На узбуну због ватре, ову башту одмах је испунила гомила – из које неко мора да је одсекао животињу од дрвета и бацио је, кроз отворен прозор, у моју собу. То, вероватно, беше учињено да бих се ја пробудио из сна. Пад других зидова утиснуо је жртву моје окрутности у материјал свеже нанесеног малтера, чији креч је онда, с пламеновима и амонијаком из лешине, израдио лик како га ја видех.

Мада сам овако брзо објаснио свом разуму – аколи не сасвим и својој савести – ту запањујућу чињеницу управо описану, она није ништа мање оманула да остави дубок утисак на моју машту. Месецима се не моглох трсити те мачје фантазме; а током тог периода у моју душе се вратило полуосећање које је личило на кајање, али није било то. Одох тако далеко да сам жалио губитак те животиње, и да сам се освртао око себе, у огавним свратиштима која сам сад редовно посећивао, тражећи другог кућног љубимца исте врсте, и донекле слична изгледа, којим бих је надоместио.

Једне ноћи, док сам седео, напо омамљен, у једној јазбини више него на злу гласу, пажњу ми ненадно привуче неки црни предмет, што лежаше наврх једне од големих бачви с џином, или румом, које представљаху главни намештај те просторије. Бејох гледао у правцу врха те бачве неколико минута, а оно што ме сада изненади беше чињеница да нисам раније спазио тај предмет на њој. Прикучих му се и додирнух га шаком. То беше црни мачак – врло велик – велик баш као Плутон, и сасвим налик њему у сваком погледу сем једног. Плутон не беше имао ниједну белу длаку на неком делу тела; а овај мачак је имао велику, мада нејасно оцртану, мрљу белог, која покриваше скоро целу површину груди.

Кад га додирнух, он се одмах подиже, гласно заврча, очеша се о моју шаку, па изгледаше задовољан мојом пажњом. Ово је, дакле, баш онај створ за којим трагам. Одмах понудих да га откупим од газде, али тај човек није полагао право на њ – не беше га видео пређе.

Ја наставим са својим миловањима, а кад се спремих да кренем дома, та животиња показа склоност да ми се придружи. Дозволих му да то учини, па сам се, повремено, сагињао и миловао га док сам се кретао. Кад је стигао кући, одмах се одомаћио и брзо постао велик миљеник код моје жене.

Што се мене тиче, ускоро нађох да се у мени рађа мрзост према њему. Ово беше сасвим супротно од оног што сам очекивао; а не знам како или зашто се то дешавало – његова очита наклоност према мени доста ми се гадила и сметала ми. Постепено, та осећања гађења и узнемирености нарастоше у горчину мржње. Избегавао сам тог створа; неки осећај стида, и сећање на моје пређашњи чин окрутности, спречаваху ме да га физички злостављам. Нисам га, током неколико недеља, ударио или другачије насилно злорабио; али поступно – врло поступно – почех гледати на њ с неизречном одвратношћу и ћутке бежати од његовог мрског присуства, као од даха пошаста.

Оно што је, без сумње, повећало моју мржњу према том зверету, беше откриће, оног јутра пошто сам га довео кући, да је, као Плутон, и он лишен једног ока. Ова околност, пак, само га је омилила мојој жени, која, као што већ рекох, поседоваше, у високом ступњу, ону милосрдност осећања која некоћ беше моја изражена особина, и извор многих од мојих најпростијих и најчистијих задовољстава.

С мојим мржњом према овом мачку, пак, његова приврженост према мени као да је расла. Пратио је моје кораке с истрајношћу коју би читалац тешко разумео. Кад год бих ја сео, он би чучнуо

испод моје столице, или скочио на моја колена, и обасипао ме својим мрским мажењима. Ако бих устао да одем, он би се нашао измеђ мојих ногу и тако ме скоро обарао, или би се, забивши своје дуге и оштре канџе у моју одећу, успентрао, на тај начин, до мојих груди. У таквим тренуцима, мада сам чезнуо да га снитим једним ударцем, ипак сам бивао спречен да то учиним, делом сећањем на мој злочин пређашњи, али поглавито – да то одмах признам – потпуном *грозом* од те зверке.

Ова гроза не беше баш гроза од телесне шкоде – а ипак не бих знао како да је друкчије опишем. Скоро да се стидим да признам – јест, чак и у овој ћелији злочинца, скоро да се стидим да признам – да су страх и ужас којима ме та животиња испуњаваше били појачани једном од најпукијих химера које би се могле замислити. Моја жена беше ми обратила пажњу, више него једном, на природу белега од беле длаке, о којем сам говорио, а који је чинио једину видљиву разлику измеђ те чудне зверке и оне коју бејаш уништио. Читалац ће се сетити да је овај белег, мада велик, првотно био врло нејасно оцртан; но, поступно – с поступношћу скоро неприметном, и коју мој разум настојаше подуго да одбаци као измишљену – он је, најзад, попримио непобитну оцртаност. Он је сада представљао предмет од чијег се помињања јежим – и због тога сам, изнад свега, мрзео ту неман и грозио се ње, и бих се ње био трсио да се усудих – то сад, беше, велим, слика одвратне – грозне ствари – *вешала!* Ох, ужасне направе *ужаса* и *злочина* – *патње* и *смрти!*

Сад сам збиља био бедан преко сваке беде људске. И да једна *зверка неразумна* – чијег истоверсника бејаш с презиром снитим – да једна *зверка неразумна* зада *мени* – мени, човеку, сазданом по лику Бога Свевишњег – толико неподносног јада! Авај, ни по дану ни по ноћи више нисам знао за блаженство почина! Током првог, тај створ ме не остављаше ни на трен самог; а у потоњој, ја бих се сваког сата трзао од неизречног страха, само да бих осетио врели

дах тог створа на своје лицу, и његову голему тежину – оваплоћену ноћну мору за коју немах снаге да је стресем – налеглу заувек на моје срце!

Под притиском оваквих мучења, слаби остатак доброг у мени подлеже. Зле мисли постадоше моји једини саврузи – најмрачније и врло зло мисли.

Зловољност моје навадне ћуди нарасла је у мржњу на све ствари и на све људе; дочим је, са ненадних, честих и несавладивих излива беса којима сам се сад слепо предавао, моја трпељива жена, авај, била најчешћа и најстрпљивија жртва.

Једног дана, она ме је пратила, по неком домаћем послу, у подрум старе зграде у коју нас наше сиромаштво беше присилило да се настанимо. Мачак је мене следио низ стрме стубе, те ме је, пошто ме је скоро стрмоглавио, раздражио до лудила. Подигавши једну секиру, и заборављајући, у своје гневу, на детињасту грозу што је дотле устављала моју руку, на ту животињу нациљах ударац, који би се, наравно одмах показао смртним да се спустио како сам ја желео. Међутим, тај ударац би спречен шаком моје жене. Подбоден јарошћу више него демонском, извукох руку из њеног стиска и забих секиру у њен мозак. Она паде мртва на лицу места а да ни не застења.

Пошто ово огавно убиство би извршено, ја се одмах бацих, и то с пуним промишљањем, на задатак сакривања тела. Знао сам да га не могу уклонити из куће, ни дању ни ноћу, а да не ризикујем да ме приметите комшије. Многи планови падоше ми на памет. Једно време мислио сам да исечем леш на комадиће и да их спалим. Па онда, одлучим да за њ ископам гроб у поду подрума. Такође, размишљао сам да га бацам у бунар у дворишту – и о том да га спакујем у сандук, као да је роба, с уобичајеним припремама, те да најмим носача да га однесе из куће. На крају, дођох на оно што сам сматрао далеко бољим решењем од било којег од ових. Одлучим да га

зазидам у подруму – као што је забележено да су редовници из Средњег века своје жртве зазиђивали.

Подрум беше сасвим прикладан за овакву сврху. Зидови му беху немарно грађени, а у потоњу беху премалтерисани грубим малтером, коме влажност ваздуха није дала да се стврдне. . Штавише, у једном од зидова беше испупчење, настало од лажног димњака, или камина, који беше испуњен и учињен да личи на остали део подрума. Нисам имао сумње да лако могу извадити цигле на овом месту, убацити леш и све зазидати да буде као пре, тако да ниједно око не може запазити ништа сумњиво.

И нисам се преварио у овој рачуници. Уз помоћ једне ћускије, лако извадих цигле, па сам пажљиво поставио тело уз унутрашњи зид, подупро га у том положају, те све, с мало муке, поново зазидах као што је и било. Пошто донесем малтер, песак и длаку, припремих, уз све потребне предострожности, жбуку која се неће разликовати од старе, и њом врло пажљиво пређох преко новог зазида. Кад заврших, био сам уверен да је све у реду. Зид ни најмање није изгледао као да је ремећен. Отпад на поду буде покупљен с највећом пажњом. Ја се осврнух наоколо победнички и рекох себи: „Овде барем, ето, мој труд није био узалуд.“

Мој следећи корак беше да потражим звере које беше било узрок толиког јада; јер бејаш, најзад, чврсто решио да га усмртим. Да сам га могао наћи, тога часа, не би могло бити сумње у судбину његову; изгледаше, пак, да је лукава животиња била узбуњена због насилност мог пређашњег гнева и да се уздржава од тог да се појави у мом садашњем расположењу. Немогуће је описати или замислити дубоки блажени осећај олакшања који је одсуство тог омраженог створа изазвало у мојим грудима. Он се не појави током ноћи – и тако сам ја, барем током једне ноћи откад је он ушао у кућу, спавао дубоко и мирно; јест, *спавао*, чак и са теретом убиства на души!

Други и трећи дан прођоше, а мој мучитељ још увек није долазио. Ја сам опет дисао као слободњак. Та немам је, у страху, побегла из куће заувек! Нећу је више видети! Моја срећа беше на врхунцу! Кривња због мог мрачног чина врло мало ме је узнемиравала. Било је неколиких распитивања, али је на њих спремно одговорено. Чак је и преметачина спроведена – али се, наравно, ништа није могло наћи. Гледао сам на своју будућу срећу као обезбеђену.

Четвртог дана од убиства, у кућу стиже, врло неочекивано, неколико полицајаца, те опет кретоше да врше ригорозни преглед просторија. Међутим, сигуран у тајност своје скривнице, ја се уопште не осетих затеченим. Полицајци ми наложише да их пратим у њиној претрази. Не оставише ниједан буџак или ћошак непрегледаним. На крају се, по трећи или четврти пут, спустише у подрум. Мени ни мишић не заигра. Срце ми је тукло мирно, као у онога који дремка невин. Хођао сам подрумом с краја на крај. Скрстио сам руке на грудима, па сам лагано шеткао амо–амо. Полицајци беху потпуно задовољни, па се спремише да оду. Раздраганост у мом срцу беше прејака да би се обуздала. Изгарао сам да кажем макар једну реч, нешто победнички, и да двоструко обезбедим њину увереност у моју некривицу.

„Господо,“ рекох најзад, док се група пела уза стубе, „уживам што сам смирио ваше сумње. Свима вама желим здравља, и мало више учтивости. Узгред, господо, ово – ово је врло добро грађена кућа.“ (У лудачкој жељи да кажем нешто олако, једва да сам уопште знао шта говорим.) „Могу рећи, *одлично* грађена кућа. Ови зидови – зар одлазите, господо? – ови зидови су чврсто саздани.“ И ту ја, из чисте помаме у разметању храброшћу, чукнем јако штапом, који сам држао у руци, баш по оном делу зида иза којег стајаше леш моје драге жене.

А Бог нека ме заштити и избави од очњака архиврага! Тек што одјек мојих удараца утону у тишину, кадли мени би одговорено гласом из те гробнице! Криком, спрва пригушеним и испрекиданим, налик јецању детета, а онда то брзо прерасте у један дуг, гласан и непрекидан врисак, крајње противприродан и нељудски – завијање – крик жалбени, напо ужасан а напо победнички, онакав какав се могао уздићи само из пакла, здружено из грла проклетих у болу њином и демона што ликују у проклетству.

Лудост је говорити о мојим мислима. Ошамућен, отетурах до супротног зида. У првом тренутку, група на стубама остаде непокретна, због снаге страха и грозе. У следећем, туце јаких руку радило је на зиду. Он паде уцело. Леш, већ увелико распаднут и умрљан крвљу, стојаше усправно пред очима посматрача. На његовој глави, с црвеним истуреним устима и јединцатим оком ватреним, седела је одвратна зверка чија ме лукавост беше навела на убиство, и чији глас потказивачки мене предаде целату. Бејаш ту неман зазидао у ту гробницу.

ДУГУЉАСТИ САНДУК

Пређе неколико година, резервисао сам превоз из Чарлстона, Јужна Каролина, за град Њујорк, на лепој поштанској лађи *Независност*, под капетаном Хардијем. Требало је да испловимо петнаестог у месецу (јуну), ако време дозволи, а четрнаестог ја одем на брод да средим неке ствари у својој кабини.

Нађем да ћемо имати сву силу путника, укључујући госпе у много већем броју него обично. На списку беше неколико мојих познаника, а обрадовах се кад, међ другим именима, видех име

господина Корнелија Вајета, младог уметника, према коме сам гајио осећања топлог пријатељства. Он ми је био студентски колега на Универзитету К—, где смо подоста бивали заједно. Имао је праву нарав генија, а био је спој мизантропије, осетљивости и одушевљења. Тим особинама придодео је најтоплије и најверније срце што је икад тукло у људским грудима.

Приметим да му је име истакнуто на *три* одаје; а када се опет вратих на списак путника, нађем да ја резервисао превоз за себе, жену и две сестре – своје. Те одаје беху довољно простране, а свака је имала два лежаја, један изнад другог. Ти лежаји, наравно, беху тако претерано уски да беху недовољни за више од једне особе; ипак, не могах разумети чему три одаје за четири особе. Ја сам, баш у то време, био у једном од мрзовољних расположења духа, што чине човека претерано радозналим гледе ситница; те признајем, стидећи се, да сам се бавио мноштвом неваспитаних и бесмислених нагађања око овог питања додатне одаје. То се мене није тицало, наравно, а ипак сам се тврдолаво закупио покушајима да разрешим ту загонетку. Најзад дођем до закључка који у мени изазва велико чуђење зашто нисам раније дошао до њега. „Слуга је у питању, наравно,“ рекох; „каква сам будала што раније нисам помислио на тако очито решење!“ Па се опет вратим списку – али ту јасно видех да никакав слуга не треба да иде с том групом, мада је, у ствари, првобитна замисао била да се један поведе – јер су речи „и слуга“ првотно биле написане, а онда *прецртане*. „Ох, додатни пртљаг, јамачно,“ рекнем себи сада – „нешто што он не жели да стави у штиву – нешто што треба да држи на оку – ах, то је – слика, како год се узме – и то је оно око чега се погађао с Николином, талијанским Јеврејом.“ Та ме помисао задовољи, те до даљег баталим своју радозналост.

Вајатове две сестре одлично сам познавао, а оне беху врло пријатне и паметне девојке. Са женом се недавно венчао, а ја је још

не бејаш видео. Међутим, често је о њој причао у мом присуству, на свој уобичајени начин, пун одушевљења. Описиваше је као да је изванредне лепоте, памети и углађености. Мени, стога, беше доста стало да је упознам.

Оног дана кад сам посетио лађу (четрнаестог), Вајет и његови требало је, такође да је посете – тако ми саопшти капетан – па сам ја на палуби чекао сат или више но што намеравах, у нади да ћу бити представљен млади, али утом стиже извињење – „Госпођи В. нешто није добро, па ће одложити да дође на брод до сутра, у време испловљења.“

Кад сутрашњи дан стиже, ја кренем од хотела према молу, кадли ме капетан Харди срете и рече да „због околности“ (глупа али згодна фраза), он свакако мисли да *Независност* неће испловити још пар дана, а да ће он, кад све буде спремно, неког послати и јавити ми. Помислим да је ово чудно, јер је било јаког јужног ветра; но како се „околности“ не појавише, иако сам гледе њих испипавао с подоста упорности, нисам имао шта друго да радим доли да се вратим кући и своје нестрпљење сварим натенане.

Очекивану поруку од капетана не примих скоро недељу дана. Међутим, она најзад стиже, те ја одмах одем на брод. Лађа беше закрчена путницима, а све беше у метежу који прати испловљавање. Вајетова група стиже десетак минута после мене. Ту беху две сестре, млада, и уметник – потоњи у једном од својих навадних напада мизантропског расположења. Међутим, ја сам на њих био поприлично навикао да бих на њих обраћао посебну пажњу. Он ме чак ни не представи својој жени – та се учтивост, силом прилика, превали на његову сестру Маријану – врло пријатну и паметну девојку, која нас, у неколико журних речи, упознаде.

Госпођа Вајет је носила врло густу копрену; а када је диже, примајући мој наклон, признајем да сам био врло дубоко згранут.

Међутим, био бих и више, да ме дуго искуство није поучило да не верујем с превише слепог поуздања одушевленим описима свога пријатеља, уметника, кад себи допусти да тумачи дражи неке жене. Кад је лепота предмет, добро сам знао с каквом се способношћу он узноси у области чисто идеалног.

Истина је да нисам могао а да не посматрам госпођу Вајет као жену обична изгледа. Ако не баш ружна, није била, држим, врло далеко од тога. Беше обучена, пак, с изванредним укусом – а затим, нисам сумњао да је срце мога пријатеља задобила трајнијим одликама, оним памети и душе. Она изусти само неколико речи, па одмах, с господином В., прође у своју одају.

Моја стара радозналост сад се поврати. Нема слуге – то питање беше решено. Стог сам гледао где је вишак пртљага. Мало после, на моло стигоше колица с дугуљастим боровим сандуком, који, чинило се, беше све што се очекивало. Одмах по његовом доласку, ми дигнемо једра, те убрзо будемо с друге стране спруда и запловимо на пучину.

Поменути сандук беше, велим, дугуљаст. Имао је око шест стопа у дужину са две и по у ширину; пажљиво сам га осмотрио и желим да будем тачан. Елем, овај облик беше чудан; а тек што га угледах, одам себи признање због тачности својих предвиђања. Бејаш закључио, сетићете се, да ће се показати да вишак пртљага мога пријатеља, уметника, јесу слике, или барем слика, јер сам знао да је он неколико недеља био у преговорима с Николином – а сад је ту сандук, који, по свом облику, не може садржати ништа друго на свету доли копију Леонардове „Последње вечере“; а знао сам, већ неко време, да је копија баш те „Последње вечере“, коју је направио Рубини Млађи, у Фиренци, у поседу Николиновом. То питање сам, стога, сматрао довољно решеним. Неумерено сам се смејуљио кад бих помислио на своју проицљивост. То је био први пут уопште, колико сам знао, да Вајет крије од мене неку од својих уметничких

тајни; али је он ту, очито, канио да ме претекне и да једну лепу слику прокријумчари у Њујорк, испод самог мог носа, очекујући да ја нећу о тој ствари ништа сазнати. Одлучим да га подобро задиркујем, сад и касније.

Међутим, једна ствар ме немало узнемири. Сандук није отишао у додатну одају. Стављен је у Вајетову властиту; и ту је и остао, заузимајући скоро цео под – без сумње по цену ванредне неудобности за уметника и његову жене; ово тим пре што је катран, или боја, којим беше исписан, развученим, великим словима, испуштао јак, непријатан и, чинило ми се, посебно одвратан мирис. На поклопцу беху бојом исписане речи: „Госпођа Аделаида Кертис, Олбени, Њујорк. Под старањем господина Корнелија Вајета. Ова страна нагоре. Руковати с пажњом.“

Елем, ја сам знао да је госпођа Аделаида Кертис, из Олбенија, мајка уметникове жене – али онда почнем на целу адресу гледати као на варку, намењену посебно мени. Закључим, наравно, да сандук и садржај неће ићи северније од студија мога мизантропског пријатеља, у улици Чемберс у Њујорку.

Прва три–четири дана имали смо лепо време, мада ветар сада беше сасвим спреда, пошто је окренуо околу на север чим смо обалу изгубили из вида. Путници, отуд, беху добро расположени и склони да се друже. Морам, ипак, изузети Вајета и његове сестре, који су се понашали круто и, не могах а да на помислим, неучтиво према другима из групе. Вајетово понашање нисам толико узимао у обзир. Он беше суморан, чак више него што му беше навика – у ствари, био је зловољан – али сам ја код њега био спреман на претеривање. За сестре, међутим, не могах наћи оправдања. Оне су се осамиле у својим кабинама током већег дела путовања и потпуно одбијале, мада сам их ја стално нукао, да опште с било ким на броду.

Госпођа Вајет беше много пријатнија. То ће рећи, беше *брбљива*; а бити брбљив није мала препорука на мору. Постала је *претерано* присна с већином госпођа, а показа, на моје дубоко изненађење, недвосмислено расположење да очијука с мушкарцима. Веома нас је забављала. Кажем „забављала“, а једва да знам како да то објасним. Истина је, како брзо открих, да су госпођу Вајет чешће исмејавали но што су се с њоме смејали. Џентлмени су мало о њој говорили; али су је госпође убрзо прогласиле за „створење добра срца, доста обичног изгледа, потпуно необразовано и зацело просто“. Било је велико чудо како је Вајет ухваћен у такав брак. Богатство беше убичајено решење – али сам ја знао да то уопште није решење, јер ми Вајет беше рекао да му она не доноси ни долар, нити нешто очекује да добије ма одакле. Оженио се, рекао је, из љубави, и само из љубави; а његова млада је више него вредна његове љубави. Кад се сетих тих израза свога пријатеља, признајем да се осетих неописиво збуњеним. Да ли је могуће да га разуму напушта? Шта сам друго могао мислити? Он, тако отмен, тако духован, тако избирљив, с тако осетљивим запажањем несавршеног, и тако строгим процењивањем лепоте! Наравно, изгледало је да њега та госпа необично воли – нарочито у његовом одсуству – кад би себе чинила смешном честим наводима оног што је рекао њен „вољени муж, господин Вајет“. Реч „муж“ као да јој је вечито – да употребимо један од њених финих израза – била „наврх језика“. У међувремену, на палуби се приметило да он њу избегава на врло наглашен начин, и да се, најчешће, затвара сам у своју кабину, где је, могло се рећи, цело време боравио, дајући својој жени слободу да се забави, како сматра да је најбоље, у друштву у главној кабини.

Мој закључак, по оном што видех и чух, беше да је уметник, неким необјашњивим хиром судбине, или у нападу занесене или умишљене страсти, био наведен да се сједини с особом потпуно

испод себе, и да је наступила природна последица – потпуно и брзо гађење. Жалио сам га из дубине срца – али не могах да стога сасвим опростим његову затвореност у питању „Последње вечере“. За то сам решио да се осветим.

Једног дана, он дође на палубу, па сам ја, узевши га под руку, како ми беше навада, с њим шеткао напред–назад. Његов сумор, пак (који сам, у тим околностима, сматрао потпуно природним), чинио се нимало несмањеним. Мало је говорио, а и то мрзовољно и с очитим напором. Ја се усудих на пар шала, а он учини мучан покушај да се насмеши. Јадни човек! Кад помислих на његову жену, зачудих се да је снагу змогао да себи да макар привид ведрине. Одлучим да започнем с низом прикривених навештаја, или подбадања, гледе дугуљастог сандука – тек да му дам да осети, постепено, да нисам баш сасвим предмет, или жртва, његове мале, досетљиве варке. Моја прва изјава била је у виду започињања прикривеног напада. Рекох нешто о „необичном облику оног сандука“, а док сам те речи изговарао, насмеших се намерно, намигнух и благо га такох кажипрстом у ребра.

Начин на који Вајет прими ову нешкодљиву шалу одмах ме увери да је луд. Спрва је буљио у ме као да налази да је немогуће разумети духовитост моје опаске; а кад се учини да њезин смисао полако допире до његовог мозга, његове очи, у истој сразмери, као да искочише из дупљи. Онда он јако поцрвене – па ужасно побледе – а онда, као да га веома забавља оно што сам натукнуо, поче да се смеје гласно и необуздано, што га је, на моје запрепашћење, држало десет минута или више. На крају, он паде на палубу силовито и колико је дуг и широк. Кад му притрчах да га дигнем, по свеукупном изгледу беше мртав.

Ја позовем помоћ, па га, с много тешкоће, повратимо. Пошто оживе, неко време је причао неповезано. Ми му, напослетку, пустимо крв и ставимо га у кревет. Сутрадан је био сасвим

опорављен, бар што се тиче његовог телесног здравља. О његовом уму, наравно, не велим ништа. Избегавао сам га током остатка путовања, по савету капетана, који као да се са мном сасвим слагао у мом мишљењу о његовом безумљу, али ме је упозорио да о том питању не износим ништа ниједној особи на броду.

Неколико догађаја зби се одмах после овог напада Вајетовог, што допринесе да се повећа радозналост којом већ бејех обузет. Измеђ других ствари, овај. Био сам нервозан – пио сам превише јаког зеленог чаја, па сам рђаво спавао ноћу – у ствари, две ноћи није се ни могло никако рећи да уопште спавам. Елем, моја кабина отварала се на главну кабину, или трпезарију, као и оне свију мушкараца што беху сами на броду. Вајетове три одаје беху у задњој кабини, која беше одвојена од главне само лаким клизним вратима, незакључаним ни ноћу. Како скоро стално бесмо уз ветар, а тај ветрић беше немало јак, лађа се подоста нагињала ка заветрини; а кад год би њезин десни бок био нагнут ка заветрини, клизна врта између кабина би се отворила и тако остала, пошто се нико не би помучио да устане и затвори их. Међутим, мој лежај беше на таквом месту да сам, кад би моја кабинска врата била отворена, као и поменута клизна врата (а моја врата беху стално отворена, због врућине), сасвим јасно могао гледати у задњу кабину, и то баш у онај њезин део где су се налазиле одаје господина Вајета. Елем, током двеју ноћи (не заредице), док сам лежао будан, јасно сам видео госпођу Вајет, око једанаест сати сваке од тих ноћи, како се опрезно искрада из одаје господина Вајета и улази у ону додатну одају, где је остајала до сванућа, кад ју је њен муж позивао и она се враћала. Беше јасно да су раздвојени. Имали су одвојене одаје – без сумње, у очекивању трајнијег развода; па је у том, помислим коначно, тајна додатне одаје.

Беше, такође, још један догађај који ми је веома побудио радозналост. Током те две поменуте будне ноћи, и одмах пошто би

госпођа Вајет нестала у својој додатној одаји, пажњу ми привукоше неки необични, опрезни, пригушени звуци у одаји њеног мужа. Пошто сам их, неко време, слушао с промишљеном пажњом, најзад успем да потпуно протумачим њихово значење. То беху звуци које је уметник правио отварајући дугуљасте сандук помоћу длета и маља – а потоњи очевидно беше ослабљен, или пригушен, некаквом меканом вуненом или памучном тканином, у коју му глава беше умотана.

На тај начин, уобразиох да препознадох тачан тренутак кад је он скоро одвојио поклопац – такође, да сам одредио кад га је сасвим уклонио, и кад га је ставио на доњи лежај у соби; ту потоњу ствар сам препознао, на пример, по неким лаким куцкањима која потекоше од поклопца кад он удари о дрвене ивице лежаја, док се он трудио да га врло тихо спусти – пошто на поду за њ не беше места. После тога, наступи мртва тишина, те ја ништа више не чух, ниједног од та два пута, скоро до сванућа; сем што, можебит, могу поменути тихо јецање, или звук мрмљања, толико пригушен да беше скоро нечујан – аколи, у ствари, сав тај потоњи шум није произвела моја машта. Велим да се чинило да *личи* на јецање или уздисање – али, наравно, није могло бити ни једно ни друго. Пре мислим да је то било звоњење у мојим ушима. Господин Вајет је, без сумње, по навади, само дао маха једном од својих хобија – предавши се једном од својих напада уметничког одушевљења. Отворио је свој дугуљасте сандук да би очи наслађивао сликарским благом унутра. У том, пак, нема ничег што би га терало да јеца. Стог понављам да то мора да је просто била ћудљивост моје маште, растројене зеленим чајем ваљаног капетана Хардија. Пред саму зору обеју оних ноћи о којима говорим, разговетно чух како господин Вајет враћа поклопац на дугуљасте сандук и утерује чавле у њихово раније место умотаним маљем. Пошто је то извео,

изашао је из своје одаје, потпуно обучен, и отишао да позове госпођу Вајет из њене.

На мору смо били седам дана, а сад бесмо надомак Рта Хетерас, кадли дође до ужасно јаког дувања са југозапада. Међутим, били смо, донекле, приправни на то, јер непогода беше претила неко време. Све је било ушушкано и на палуби и у снасти, а како је ветар стално јачао, ми, напослетку, сускренемо ка њему, под задњачом и предњим кошним једром, обома скраћеним за две руке.

У том положају смо се кретали, доста безбедно, четрдесет осам сати – а лађа се показала као одлично поморско пловило у многим погледу, и није захватала воду ни колико да то вреди поменути. Међутим, на крају тог раздобља, олуја пређе у ураган, а наша се задњача расколи у траке, што нас тако спусти у долац измеђ таласа да захватисмо неколико големих валова, једног одмах за другим.

У тој незгоди изгубимо три морнара, који падоше у море с фогуном, и скоро цео рубњак на левом боку. Једва да дођосмо себи, кадли предње кошно једро оде у крпице, па ми дигнемо олујни скрајник, те смо с тим доста добро пролазили неколико сати, јер је лађа држала курс постојаније но пре.

Међутим, олуја је и даље трајала и не видесмо знакова да ће попустити. Нађе се да је снаст рђаво постављена и у великој мери напрегнута; а трећег дана откад поче дувати, око пет по подне, наш средњи јарбол, у јаком нагињању према приветрини, сруши се у море. Сат или више, покушавали смо, узалуд, да га се решимо, јер се брод силно љуљао; а пре него што успесмо, дрводеља дође назад и огласи четири стопе воде у штиви. Да нам шкрипац буде већи, нађемо да су пумпе загушене и скоро неупотребљиве.

Све сад беше сама збрка и очајање – али се учини напор да се лађа олакша бацањем у воду онолико њеног терета колико се могло дохватити, и одсецањем двају јарбола што преостадоше. Ово,

напослетку, успемо – но још увек ништа нисмо могли код пумпи учинити, а дотле нас је цурење сустизало врло брзо.

О заласку сунца, олуја се беше осетно смањила у жестини, а како море с тим опаде, још смо гајили нејасну наду да ћемо се спасити у чамцима. У осам по подне, облаци се разиђоше према приветрини, па добијемо предност пуног месеца – пример добре среће, који дивно послужи да ободри наше клонуле духове.

После невероватног труда, успесмо да главни чамац спустимо низ бок без стварне незгоде, па у њ нагрпасмо целу посаду и већину путника. Ова група одмах оде, те, пошто претрпе много муке, коначно стиже, безбедно, у Окракокски Затон, трећег дана по бродолому.

Четрнаест путника, с капетаном, остаде на броду, одлучивши да своје судбине повере јоли код крме. Спустисмо је без тешкоћа, мада само чудом спречисмо да се не потопаи кад таче воду. У њој бежу, кад заплута, капетан и његова жена, господин Вајет и група, један мексикански официр, жена, четворо деце, и ја, с црним слугом.

Нисмо имали места, наравно, за било шта сем за неколико баш неопходних инструмената, нешто намирница, и одеће на нашим леђима. Нико није помислио да макар покуша да спасе ишта више. Како, онда, сви мора да се запрепастише кад, пошто кретосмо неколико сежања од лађе, господин Вајет устаде у крменом делу и спокојно затражи од капетана Хардија да се чамац врати, како би се узео његов дугуљаст сандук!

„Седите, господине Вајете,“ одговори капетан, помало строго, „превртућете нас ако не седите сасвим мирно. Разма нам је сад скоро у води.“

„Сандук!“ повика господин Вајет, и даље стојећи, „сандук, велим! Капетане Харди, не можете ме, *нећете* ме одбити. Његова тежина биће занемарљива – то није ништа – баш ништа. Мајком

која вас је родила – Божје љубави ради – вашом надом на спасење, преклињем вас да се вратите по сандук!“

Капетан, начас, изгледаше дирнут озбиљном молбом уметниковом, али поврати своју строгу смиреност и само рече: „Господине Вајете, *полудели сте*. Не могу вас слушати. Седите, велим, или ћете потопити чамац. Чекајте – држите га – зграбите га – спрема се да скочи у море! Ето – знао сам – скочио је!“

Како капетан то рече, господин Вајет збиља искочи из чамца, и, како смо још били у заветрини, успе, скоро надљудским напором, да ухвати уже које је висило с предње одстојњаче. Следећег тренутка био је на броду и махнито одјурио доле у кабину.

У међувремену, ми будемо потерани иза лађе, па смо, сасвим изван њене заветрине, били на милости страховитог мора, које се и даље валило. Одлучно се потрудисмо да се вратимо, но наш чамчић беше као перо у даху олује. Једним погледом видесмо да је судбина несрећнога уметника запечаћена.

Док се наша удаљеност од олупине брзо повећавала, лудак (јер смо га само таквим могли сматрати) буде угледан како се појављује из слаза, уз који је, силом која се чинила дивском, заиста вукао дугуљасту сандук. Док смо ми зурили, крајње згранути, он брзо омота, неколико пута, уже од три палца, прво око сандука а онда око свога тела. Следећег часа, и тело и сандук беху у мору – и нестадоше нагло, одједном и заувек.

Ми смо неко време оклевали, тужно, за својим веслима, очију прикованих за то место. Напослетку, одвесламо. Потпуна тишина трајала је цео сат. Ја се, коначно, усудим да напоменем: „Јесте ли приметили, капетане, како су нагло потонули? Зар то није била ствар крајње необична? Признајем да сам гајио неку слабу наду да ће се он ипак избавити, кад сам видео да се везује за сандук и баца у море.“

„Потонули су јер то беше неизбежно,“ одговори капетан, „и то као ђуле. Међутим, дићи ће се опет – *но не док се со не отопи.*“

„Со!“ узвикнем ја.

„Тихо!“ рече капетан, показујући на жену и сестре покојникове.

„О тим стварима морамо причати у неко примереније време.“

Доста смо се намучили и једва се извукли, али нас је добра срећа пратила, као и наше другове у главномо чамцу. Искрцасмо се, на крају, више мртви него живи, после четири дана велике погибли, на жало спрам острва Роунок. Остадосмо ту недељу дана.

Пљачкаши олупина нису с нама лоше поступали, а на крају обезбедимо путовање за Њујорк.

Отприлике месец дана по губитку *Независности*, деси се да сретнем капетана Хардија у Бродвеју. Наш разговор, природно, скрете на несрећу, а посебно на тужну судбину сиротог Вајета. Тако сазнадох следеће појединости.

Уметник је резервисао путовање за себе, жену, две сестре и служавку. Жена му је збиља била онаква како је описана – врло лепа и врло образована госпођа. Ујутро четрнаестог јуна (дана кад сам први пут посетио лађу), та се госпођа изненада разболела и преминула. Млади муж беше махнит од јада – али околности неизбежно спречаваху одлагање његовог путовања за Њујорк. Било је нужно да се њеној мајци однесе мртво тело његове обожаване жене, а, с друге стране, општа предрасуда која би спречила да он то уради отворено добро беше позната. Девет десетина путника пре би напустило лађу него да путује с лешом.

У тој дилеми, капетан Харди среди да се леш, пошто прво беше делимично балсамован и стављен, с великом количином соли, у сандук погодних димензија, пренесе на брод као роба. Ништа није требало причати о госпођином преминућу; а како беше добро познато да је господин Вајат резервисао путовање за своју жену, постало је нужно да је нека особа представља током путовања.

Слушкиња преминуле госпође буде лако наговорена да то изведе. Додатна одаја, првотно резервисана за ову девојку док јој газдарица беше жива, сад се само задржа. У тој одаји је, наравно, лажна супруга спавала сваке ноћи. По дану, играла је, што је боље умела, улогу своје газдарице – чија личност, што беше пажљиво проверено, беше непозната било ком од путника на броду.

Моја грешка настала је, доста природно, због превише немарне, превише радознале, превише импулзивне нарави. Међутим, у последње време, ретко се деси да чврсто спавам ноћу. Ту је једно лице што ме опседа, како год да се окренем. Ту је живчани смех, који ће ми увек звонити у ушима.

БУРЕ АМОНТИЉАДА

Хиљаду кривди Фортунатових поднесох што сам боље могао; но кад се он одважи на увреду, ја се заклев на освету. Ти, који тако добро знаш нарав моје душе, нећеш, међутим, претпоставити да сам претњу изустио. *На крају* ћу бити освећен; то је била ствар коначно решена – но је сама коначност с којом то би одлучено искључивала претпоставку ризика. Морам не само казнити, но казнити некажњено. Кривда је неисправљена кад одмазда стигне оног што је исправља. Исто тако је неисправљена ако осветник омане у том да постигне да га као таквога доживи онај што кривду учини.

Мора се схватити да нисам, ни речју ни делом, Фортунату дао разлога да посумња у моју наклоност. Наставио сам, као што ми беше навада, да се пред њим смешим, а он не примети да се смешим због помисли на његово жртвовање.

Имао је једну слабу тачку – тај Фортунато – мада, гледе других ствари, беше човек кога треба поштовати, и чак плашити га се. Дичио се својим познавањем вина. Мало Италијана има истински уметнички дух. Највећим делом, њихов жар се примери да буде у складу с временом и приликом – да изварају британске и аустријске милионере. У сликарству и драгуљарству, Фортунато, ко и његови земљаци, беше шарлатан; но у питању старих вина, беше прави. У том погледу, ја се нисам разликовао од њега материјално. Бејаш и сам упућен у италијанске бербе, па сам куповао навелико кад год сам могао.

Беше пред сутон, једне вечери током врхунског лудила карневалске сезоне, кад сретох свог пријатеља. Он ми приђе с претераном топлином, јер је много попио. Изигравао је дворског луду. Имао је на себи тесно приљубљену шарену одећу, а главу му покриваше чуњаста капа са звончићима.

Ја му рекох: „Мој драги Фортунато, срећа да те сретох. Како данас изгледаш изванредно добро! Но, стигла ми је бачва нечег што се протура ко амонтиљадо, али ја имам недоумице.“

„Како?“ рече он. „Амонтиљадо? Бачва? Немогуће! Још усред карневала!“

„Имам недоумице,“ одговорих; „а био сам доста шашав да платим пуну цену амонтиљада а да се нисам с тобом световао о тој ствари. Не могах те наћи, а плашио сам се да посао не изгубим.“

„Амонтиљадо!“

„Имам недоумице.“

„Амонтиљадо!“

„И морам их се решити.“

„Амонтиљадо!“

„Пошто си заузет, идем ја Лукрезију. Ако ико има критичку способност, то је он. Рећи ће ми – “

„Лукрези не разликује амонтиљадо од шерија.“

„А ипак неке будале тврде да му је укус једнак твоје.“

„Хајде, идемо.“

„Куда?“

„У твоје подруме.“

„Пријатељу мој, не; нећу да користим твоју племениту природу. Видим да имаш заказан састанак. Лукрези – “

„Немам састанак; хајде.“

„Пријатељу мој, не. Не ради се о састанку, него о озбиљној прехлади, која те је, видим, ухватила. Подруми су неподносно хладни. Прекрити су шалитром.“

„Хајдемо, упркос томе. Прехлада није баш ништа. Амонтиљадо! Подвалили су ти. А што се Лукрезија тиче, он не разликује шери од амонтиљада.“

То рекавши, Фортунато ме узе за руку. Ја ставим маску од црне свиле, увијем се чврсто у рокелор и допустим му да ме одвуче у мој палацо.

Код куће не беше слугу; клиснули су да се веселе пригоди у част; бејаш им рекао да се нећу врати до зоре, и изричито наредио да из куће не мрдају. То наређење беше довољно, како сам добро знао, да зајамчи њихов тренутни нестанак чим ја будем окренуо леђа.

Из њиховог спремишта, ја узмем две бакље; једну дам Фортунату, па га, уз наклоне, спроведем, кроз неколико низова соба, до засвођеног пролаза што води у подруме. Спустим се низ дугачке и завојите стубе, замоливши га да буде опрезан док ме следи. Дођосмо, на крају, до подножја басамака, па скупа стадосмо на влажну земљу катакомби Монтрезора.

Корак мога пријатеља беше несигуран, а звончићи на његовој капи звецкали су док је ходао.

„Бачва,“ рече он.

„Даље је,“ рекох ја; „но погледај белу мрежу што се сија с ових пећинских зидова.“

Он се окрете к мени, па ме погледа у очи двома замућеним очним јабучицама, кроз које се цедила лучевина пјаности.

„Шалитра?“ на крају упита.

„Шалитра,“ одговорим. „Колико те дуго мучи тај кашаљ?“

„Храк! Храк! Храк! Храк! Храк! Храк! Храк! Храк! Храк! Храк!
Храк! Храк! Храк! Храк! Храк!“

Мој сироти пријатељ не могаше одговорити много минута.

„Ништа то није,“ најзад рече.

„Хајде,“ рекох одлучно, „вратићемо се; твоје здравље је драгоценост. Богат си, штован, слављен, вољен; срећан, ко што ја некоћ бејаш. Ти си човек чије би се одсуство осетило. За мене не мари. Вратићемо се; разболећеш се, а ја нећу да будем одговоран. Затим, ту је Лукрези – “

„Доста,“ рече он; „кашаљ није ништа; неће ме убити. Нећу умрети од кашља.“

„Истина – истина,“ одговорим. „Ама, не беше ми намера да те непотребно узбуњујем – али треба да користиш сву прикладну опрезност. Гуцај овог медака заштитиће нас од влаге.“

Ту ја одбијем грлић боце коју извучем из дугог реда њених другарица што лежаху на плесни.

„Пиј,“ рекох, пруживши му вино.

Он га диже до усана, кезећи се. Застаде и присно ми климну главом, док су му звончићи звецкали.

„Пијем,“ рече, „сахрањенима што око нас почивају.“

„А ја, твојом дугом животу.“

Он опет узе моју руку, па продужи смо.

„Ови подруми су,“ рече он, „пространи.“

„Монтрезори,“ одговорим, „беху велика и бројна породица.“

„Не могу се присетити вашег грба.“

„Големо човечје стопало од злата, у азурном пољу; стопало мрви усправљену змију, чији су очњаци забити у пету.“

„А мото?“

„Nemo me impune lacessit.“

„Добро!“ рече он.

Вино му се искрило у очима, а звончићи су звецкали. И моја машта се загреја од медака. Прошли смо, кроз зид од згомиланих костију, с измешаним бурадима и потпорним стубовима, у најнутарњије кутке катакомби. Ја опет застадох, а овог пута усудих се да зграбим Фортуната за руку изнад лакта.

„Шалитра!“ рекох. „Гледај, повећава се. Виси као маховина на сводовима. Ми смо испод речног корита. Капи воде цуре измеђ костију. Де, врнућемо се пре него што буде касно. Твој кашаљ – “

„Ништа то није,“ изјави он; „да продужимо. Али, прво, јоште један гуцај медака.“

Ја отворим и пружим му флашу деграва. Он је испразни у једном даху. Очи му засијаше дивљом ватром. Насмеја се и баци боцу увис, уз кретње рукама које ја не разумедох.

Гледао сам га изненађено. Он понови ту кретњу – баш необичну.

„Не разумеш?“ рече.

„Не ја,“ одговорих.

„Онда ти не припадаш братству.“

„Како?“

„Ниси слободан зидар.“

„Јесам, јесам,“ рекох, „јесам, јесам.“

„Ти? Немогуће! Слободан зидар?“

„Слободан зидар,“ одговорим.

„Знамен,“ рече он.

„То је ово,“ одговорим, извадивши мистрију испод скута свога рокелора.

„Ти се завитлаваш,“ узвикну он, устукнувши неколико корака.
„Но, хајде да идемо даље до амонтиљада.“

„Нека буде тако,“ рекох, вративши алатку под огртач и опет му понудивши руку. Он се тешко наслони на њу. Настависмо пут у потрази за амонтиљадом. Прођосмо кроз низ ниских лукова, сиђосмо, прођосмо, па, опет сишавши, стигосмо до једне дубоке крипте, у којој је поквареност ваздуха чинила да нам бакље тињају а не пламсају.

У најдаљем крају крипте појави се једна друга, мање пространа. Зидови јој беху обложени остацима људским, згомиланим горе до свода, као у великим катакомбама Париза. Три стране ове унутарње крипте још беху украшене на тај начин. Из четврте, кости беху побацане, те су лежале помешане на земљи, творећи, на једном месту, хумку приличне величине. У зиду, тако откривеном измештањем костију, приметисмо јоште једно скрито удубљење, око четири стопе дубоко, у ширину три, а у висину шест или седам. Изгледаше да није саграђено ни у какву посебну сврху само по себи, но да само чини размак измеђ два голема подупирача крова катакомби и да му је залеђина један од њихових спољних зидова од чврстог гранита.

Узалуд је Фортунато, уздигавши своју пригушену зубљу, покушавао да истражи унутрашњост удубљења. Слабо светло није могло да постигне да му крај видимо.

„Продужи,“ рекох ја; „овде је амонтиљадо. Што се тиче Лукрезија –“

„Он је незналица,“ упаде мој пријатељ, док је несигурно корачао напред, а ја му био за петама. Он у трену стиже до краја нише, а кад нађе да му камен запречава напредовање, стаде, глупо запрепашћен. Још часак, па га ја прикујем за гранит. На његовој површини беху две алке, водоравно удаљене око две стопе једна од друге. С једне од ових алки висио је кратак ланац, с друге катанац. Пошто му

карике пребацих око струка, беше потребно само неколико секунди да их закључам. Он беше исувише запањен да би се одупро.

„Пређи руком,“ рекнем, „преко зидова; не можеш а да не осетиш шалитру. Збиља је врло влажно. Дозволи да те још једном замолим да се вратимо. Не? Онда те свакако морам оставити. Но ти прво морам указати све ситне пажње које су у мојој моћи.“

„Амонтиљадо!“ изусти мој пријатељ, још неопорављен од запрепашћења.

„Тачно,“ одговорим; „амонтиљадо.“

Док сам те речи изговарао, почех радити на гомили костију о којој сам раније говорио. Одбацивши их на страну, ускоро открих нешто камена за зидање и малтера. С тим материјалом, и уз помоћ своје мистрије, почех жустро да зазидавам улаз у нишу.

Једва да сам поставио први ред свог зида, кад откријем да је пјанство Фортунагово великим делом прошло. На то ми прво указа тих, жалостив крик из дубине нише. То не беше крик пјана човека. Онда наступи дуга и упорна тишина. Ја поставих други ред, па трећи, па четврти; а онда зачух жестоко трешење ланца. Бука је трајала неколико часака, током којих ја, да бих је могао слушати с више задовољства, престадох са својим радом и седох доле на кости. Кад се звекетање најзад утиша, ја се опет латим мистрије и завршим без прекидања пети, шести и седми ред. Зид сад скоро беше на разини с мојим грудима. Ја поново застадох, па, дигнувши бакљу изнад зида од камена, бацим неколико слабих зрака на прилику унутра.

Низ гласних и пискавих врисака, који ненадно избише из грла заланчаног обличја, као да ме жестоко одбацише назад. Начас сам оклевао – дрхтао. Исукавши свој мач, почех њиме пипкати по ниши; но ме једна помисао тог часа умири. Поново приђох зиду. Одговорих на повике оног који је галамио. Понављах их као јека –

помагах – надиђох их у обиму и снази. То сам учинио, а галамџија се утиша.

Сад беше поноћ, а мој се задатак ближио крају. Завршио сам осми, девети и десети ред. Завршио сам део једанаестог и последњег; остаде тек јединцат камен да се углави и замалтерише. Борио сам се с његовом тежином; делимично га ставих на његово одређено место. Међутим, сад из нише дође тих смех, који ми усправи власи на глави. За њим је следио тужан глас, који тешко могах препознати ко глас племенитог Фортуната. Глас је говорио: „Ха! Ха! Ха! Хе! Хе! Хе! Врло добра шала, заиста – одлична завитланџија. Има да јој се онолико смејемо у палацу – хе, хе, хе – уз наше вино – хе, хе, хе!“

„Амонтиљадо!“ рекох ја.

„Хе, хе, хе – хе, хе, хе! Да, амонтиљадо. Но, зар не постаје доцкан? Зар неће на нас чекати у палацу, госпа Фортунато и остали? Да идемо.“

„Да,“ рекох, „да идемо.“

„За љубав Божју, Монтрезоре!“

„Да,“ одговорих ја, „за љубав Божју!“

Међутим, залуд послушкивах одговор на ове речи. Постадох нестрпљив. Гласно позвах: „Фортунато!“ Никаква одговора. Позвах поново: „Фортунато!“ И даље никаква одговора. Ја гурнем зубљу кроз преостали отвор и пустим да падне унутра. Зауврат изиђе тек звецкање звончића. Срце ми се стеже – због влаге катакомби. Пожурих да окончам свој посао. Утерах задњи камен на његово место. Замалтерисах га. Уз нови зид опет дигнем стари бедем од костију. Пола века их смртник не узнемирава. *In pace requiescat!*

ПОЈМОВНИК ПРЕВОДИОЧЕВ

Амонтиљадо: врста *шерија*, тамнија од врсте *шерија* зване „фино“, а светлија од врсте „олоросо“; двапут, у поступку ферментације, ојачавана брендијем, и то чак до 17,5 процената; а име носи по шпанској покрајини Монтиља, где се прво поче производити, у 18. веку.

Арнхајм: топоним из Пооеве приче *Предео Арнхајм*.

Архидушман: Сотона.

Асфодел: биљка из породице љиљана, у грчкој митологији повезана с мртвима и подземним светом.

Vigilae Mortuorum...Maguntinae: латински: Бденија за мртве према поступку Цркве у Мајнцу.

Vent...seuls: француски: долази отуда што не можемо да будемо сами.

Госпођица Сал: Марија Сал (1707–1756), француска плесачица и кореографкиња, позната по изражајном и драматичном извођењу.

Деберанжер: Пјер Жан Деберанжер (1780–1857), француски песник и писац песама.

De Amplitudine Beati Regni dei: латински: О величини блаженог царства Божјег.

Деїрав: врста француског црног вина.

De Carne Christi: латински: О телу Христовом.

Dicebant mihi...levatas: латински: Моји другови рекоше ми да ћу, посетим ли гроб свог пријатеља, можда донекле ублажити своје бриге.

Еїїан: у класичној митологији, јарчаст створ налик сатиру, каткад представљен с рибљим репом.

Екарїї: врста карташке игре.

Елаїабал: Марко Аурелије Антонин Август (204–222), римски император познат са своје крајње ексцентричности, декаденције и

загрижљивости; убили га Преторијанци, наводно због његове владарске неспособности и разних испада, а име Елагабал придодато му је тек после смрти, према његовој служби, у младости, истоименом богу у родној му Сирији.

Ернани: драма од Виктора Игоа.

Ибн–Зајей: арапски политичар и песник, везир абасидског калифа Мутасима (Харуна Ал–Рашида) из 9. века.

И. Дизраели: Исак Дизраели (1766–1848) британски писац, учењак, отац премијера Бенџамина Дизраелија.

Impia tortorum...vita salusque patent.: латински: Безверна руља мучитеља овде дугу лудњу/ За крвљу невином, несита, храњаше./ Како сад је патрија безбедна, срушена пећина убиства,/ Где некоћ грозна смрт беше, живот и здравље се шире.

In pace requiescat!: латински: Почивај у миру!

Ирод: Ирод Велики (73–4 пне.) краљ Јудеје, савезник и клијент Рима, познат са својих ексцеса, али, начелно, добар владар према јеврејском писцу Јосипу Флавију.

Ирод Атички: (101–177) грчко–римски политичар и софист, римски сенатор, заштитник уметности и писменост, јавни добротинитељ највишег ранга; обогатио се, пре свега, женидбом.

Итан Ален: (1738–1789), амерички фармер, предузетник, филозоф, писац, лаички теолог, борац у Америчкој револуцији, и политичар; такође, члан и предводник народне милиције „Момци Зелених Брда“, основане ради одбране територијалних права будуће савезне државе Вермонт.

Јелисаветска: из доба или у стилу доба енглеске краљице Јелисавете Прве (1533–1603).

...que toutes ses...idees: француски: да сви њени кораци беху идеје.

...que tous ses...sentiments: француски: да сви њени кораци беху осећања.

Лабријер: Жан Делабријер (1645–1696), француски филозоф и моралиста, познат по својој сатиричности.

Ласал: Антоан Шарл Луј Деласал (1775–1809), француски генерал из времена револуционарних и наполеонских ратова; учествовао у тзв. Полуострвском рату у Шпанији, али није заповедао заузећем Толеда.

Мартин Лутер: (1483–1546), немачки професор теологије, композитор, свештеник, августиински редовник и вођа Протестантске Реформације.

Медок: црвено вино из истоименог подручја код града Бордоја у Француској.

Мерсије: Луј–Себастијан Мерсије (1740–1814), француски драматичар и писац.

Mortuus est...impossibile est: латински: Син Божји је умро; у то се одмах верује јер је лудо; и сахрањен је и ускрсно; што је сигурно, јер је немогуће.

...ne demure...de ces animaux: француски: остаје само једном у осећајном телу: гледе осталог – коњ, пас, па и човек, само је бледа слика тих животиња.

„*Nemo me impune lacessit*.“: латински: „Нико ме некажњен не вређа.“

Одстојњача: направа у облику уске подужне заравни уз бродску ивицу са спољне стране, а служи за причвршћивање јарболскога пута преко стране рубњака.

Окракокски Затон: затон на острву Окракок, западно од острва Хетерас (види *Pm Хетерас*).

O, le bon...siècle de fer: француски: Да добрих времена у овом веку гвозденом (стих из Волтерове кратке песме „Светски човек“).

Pestis...ero: латински: Куга бејаж жив – умирући, твоја смрт ћу бити.

Птоломеј Хефестејски: Птоломеј Кен из Александрије, грчки лингвиста из другог века.

Рокелор: тежак огртач, обично дугачак до колена, с крзним оковратником и свиленом поставом (по француском војводи Рокелору из 17. века).

Роунок: острво надомак обале америчке савезне државе Северне Каролине.

Свети Августин: Аурелије Августин (354–430), бискуп града Хипона у римској Африци и један од најзначајнијих теолога и филозофа на хришћанском западу.

Симонид: овде, Симонид из Кеја (556–468 пнр.), грчки лирски песник.

Симум: врло врео и сув пустињски ветар, обично сахарски.

Скимитар: крива источњачка сабља.

Son cœur...il resonance: француски: *Срце му је сиремна лушња;/ Чим се њакне, одјекне.*

Рт Хетерас: рт на острву Хетерас, уз обалу Северне Каролине, америчке савезне државе, који је окружен плићацима, што га, заједно с честим бурама, чини опасним местом за једрењаке, поготово што их Голфска Струја, само тридесетак километара на исток одатле, тера ка западу.

Тертулијан: Квинт Септимије Флоренс Терулијан (160–225), хришћански свештеник из Картаге у северној Африци; један од најплоднијих писаца латинске хришћанске књижевности.

Фијат: латински: заповест.

Фогун: бродска кухиња, ложиште.

Фонвебер: Карло Марија Фонвебер (1786–1826), немачки композитор, диригент, клавириста, гитариста и критичар.

Фусели: Анри Фусели (1741–1825), швајцарски сликар и писац о уметности; живот провео највећма у Великој Британији.

Халкиона: овде, Алкиона, у грчкој митологији, кћер краља Еола, владара ветрова, која је, заједно с мужем, навукла гнев бога Зева, те их овај претвори у водене птице водомаре, а Еол нареди ветрима да не дувају у доба кад водомар леже јаја – око две недеље у доба краткодневице (отуд, у енглеском, израз „халкионски дани“, или и „водомарски дани“ за безветарну погоду.)

Целије Секунд Курије: Целио Секондо Курионе (1503–569), италијански хуманиста, граматичар, историчар и уредник и издавач теолошких и историјских књига.

Шери: шпанско вино, у посебном поступку ферментације ојачано брендијем.